

Colecția
Bibliografică

CONSTANTIN MARIN – RIGOARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI VIZIUNE STRATEGICĂ

•
BIOBIBLIOGRAFIE

CONSTANTIN MARIN

RIGOARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI VIZIUNE STRATEGICĂ

Colecția *Bibliographica*

Colecția *Bibliographica* a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” include cercetări bibliografice fundamentale ca monografiile bibliografice, bibliografii tematice sau selective consacrate unor subiecte de interes comunitar sau cultural; de valorificare a colecțiilor BM; de prezență a unui subiect în colecțiile marilor biblioteci din RM; a subiectelor prioritare precum: *Chișinăul, dinastia Hasdeu, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”* (imagine, prezență în presa scrisă și on-line, inovație, colecții, autografe, dedicații) sau biobibliografii despre viața și activitatea unor personalități ale științei, culturii, literaturii și artei bazate pe studii și cercetări realizate de angajații-cercetători ai BM.

Pentru o sistematizare a aparițiilor editoriale, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” a constituit și alte colecții prin care se vor pune la dispoziție elaborări, sinteze, descoperiri inteligente și esențiale pentru bibliotecari, precum: *Antologii, BiblioEseu, Chișinăuiana, Colecția de buzunar, Dialoguri, Inedite, Exegeze literare, Professional*.

**PRIMĂRIA
MUNICIPIULUI
CHISINĂU**

**BIBLIOTECA
MUNICIPALĂ
B.P. HASDEU**

Calea ta spre cunoaștere!

CONSTANTIN MARIN – RIGOARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI VIZIUNE STRATEGICĂ

Biobibliografie

**Chișinău
2025**

Biobibliografia „Constantin Marin – rigoare științifică și viziune strategică” este o ediție omagială dedicată contribuțiilor profesorului universitar dr. hab. Constantin Marin în domeniul mass-media, comunicării internaționale și securității informaționale. Cartea include evocări semnate de discipoli și colegi, care conturează portretul său de mentor, cercetător și lider în sfera academică. O amplă secțiune bibliografică și indexurile auxiliare documentează întreaga sa operă științifică și editorială.

Lucrarea este editată cu suportul financiar al Primăriei Municipiului Chișinău, sub egida Direcției Generale Cultură și Patrimoniu Cultural a Consiliului municipal Chișinău.

Aprobat de Consiliul științific-editorial al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, proces-verbal nr. 5 din 27 noiembrie 2025.

Coordonator: dr. Mariana Harjevschi

Alcătuitor: Irina Osovski

Consultant științific: dr. hab. Nelly Țurcan

Editor: Ivan Pilchin

Lector: Tatiana Luchian

Copertă: Olga Chirița

Tehnoredactare: Octavian Tverdohle

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Constantin Marin – rigoare științifică și viziune strategică :
Biobibliografie / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” ; coordonator:
Mariana Harjevschi ; alcătuitor: Irina Osovski ; consultant științific:
Nelly Țurcan. – Chișinău : [S. n.], 2025 (Bons Offices). – 212 p. : fot. –
(Colecția *Bibliographica*, ISBN 978-9975-134-81-1).

Cu suportul financiar al Primăriei municipiului Chișinău. – [50] ex.

ISBN 978-5-36241-668-3.

Tipar: Bons Offices

Prezentul studiu este pus la dispoziție prin Licența Atribuire – Necomercial – Distribuire în Condiții Identice 4.0 Internațional (CC BY-NC-SA 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.ro>

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI.....	7
<i>Mariana HARJEVSCHI</i>	
Omagiu excelenței în jurnalism și leadershipului academic	9
REPERE BIOGRAFICE	11
ARTICOLE SEMNATE DE CONSTANTIN MARIN	14
Mass-media.....	14
Spațiul mediatic național în opinia publică și profesională.....	64
Comunicarea internațională vs securitatea informațio- nală națională	100
OMAGIU UNUI MENTOR ȘI LIDER VIZIONAR.....	111
<i>Ludmila RUSNAC</i>	
In honorem dr. hab., prof. univ. Constantin Marin – mentor, cercetător și lider academic.....	111
<i>Andrei PERCIUN</i>	
Cine este Constantin Marin? Reflecții asupra identității academice.....	114
<i>Victor MORARU</i>	
Omul profunzimii	117
<i>Nelly ȚURCAN</i>	
Cu mintea la strategie și sufletul la oameni	120
<i>Alexandru DOROGAN</i>	
Prietenul meu habilitat	127
<i>Aneta GONȚA</i>	
Pasărea albă a formării mele academice.....	133
<i>Silvia GROSSU</i>	
Constantin Marin. Redutabilul profesionist. Profesorul.....	137

Mariana HARJEVSCHI

Profesorul universitar Constantin Marin – reper profesional și amintire personală 142

BIBLIOGRAFIE 145

Autor, coautor 145

Cărți 145

Lucrări didactice..... 147

Teze și autoreferate..... 148

Articole în culegeri și ediții periodice 149

Interviuri 163

Publicații electronice 164

Coordonator, redactor, consultant 165

Conducător științific 175

Membru al comisiilor de doctorat și de îndrumare..... 177

Referințe 182

INDEXURI AUXILIARE..... 186

Index de nume 186

Index de titluri..... 188

Index de ediții periodice..... 194

FILE DE ALBUM..... 195

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Monografia bibliografică constituie un omagiu adus distinsului profesor, doctor în istorie, doctor habilitat în științe politice Constantin Marin, care s-a afirmat în mediul profesional ca un specialist de excepție și în cel științific ca un cercetător perseverent. Acest volum reflectă contribuțiile substanțiale ale protagonistului la dezvoltarea și cercetarea domeniului comunicării și jurnalismului în Republica Moldova, precum și la formarea generațiilor întregi de studenți, masteranzi, doctoranzi.

Lucrarea începe cu un argument semnat de directorul BM „B.P. Hasdeu” Mariana Harjevschi, *Un omagiu dedicat excelenței în jurnalism și leadershipului academic*, continuând cu CV-ul protagonistului. În compartimentul **Omagiu unui mentor și lider vizionar** au fost incluse articole omagiale și aprecieri ale prietenilor, colegilor și discipolilor săi.

Capitolul **Bibliografie** a fost divizat în următoarele subcapitole: **Autor, coautor**, care include tot ce a semnat Constantin Marin: *Cărți, Lucrări didactice, Teze și autoreferate, Articole în culegeri și ediții periodice, Interviuri, Publicații electronice*; **Coordonator, redactor, consultant**, care reunește publicațiile omagiatului la care a avut alte responsabilități decât cele de autor; **Conducător științific; Membru al comisiilor de doctorat și de îndrumare**, care reflectă activitatea lui Constantin Marin în cadrul consiliului științific specializat pentru susținerea tezelor de doctor și **Referințe**, care întrunește articole despre viața și activitatea profesională a protagonistului.

Pentru a facilita utilizarea biobibliografiei, au fost alcătuite indexuri auxiliare: de nume, de titluri și de ediții periodice. Portretul bibliografic este completat de capitolul File de album.

Perioada cronologică a biobibliografiei cuprinde anii 1983-2025. Selectarea informației a fost efectuată în baza colecțiilor și cataloagelor tradiționale și electronice ale Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, ale Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” și ale Bibliotecii Universității de Stat din Moldova, din *Cronica presei (1980-1998)*,

Bibliografia națională a Republicii Moldova (1999-2024), Calendar național (2005, 2015, 2025), Teze de doctorat. Seria analitică (2006-2023), Istoria Universitatii de Stat din Moldova (1946-1996), Universitatea de Stat din Moldova (1996-2006), Universitatea de Stat din Moldova: 70 de ani ș.a. Au fost consultate de visu publicațiile periodice: *Mass-media în Moldova (1995-2019), Moldoscopie (2000-2025)*, precum și publicațiile editate de USM: *Universitatea de Stat din Moldova (2002-2018), Analele științifice ale USM (1996-2007), Studia Universitatis Moldaviae (2007-2025)* ș.a.

Descrierile bibliografice au fost efectuate în baza SM 356:2023. *Informare și documentare. Înregistrarea bibliografică. Descrierea bibliografică. Cerințe și reguli de aplicare.* Materialele publicate cu caractere chirilice în limba română (până în 1989) au fost transcrise cu grafie latină.

Criteriul de aranjare a materialului este strict cronologic, iar în cadrul anului publicării – în ordine alfabetică. Recenziile apărute la cărțile autorului au fost plasate imediat după volumul respectiv, fiind aranjate în ordine cronologică. Lucrările apărute în limba rusă au fost aranjate la sfârșitul fiecărei rubrici după același criteriu. Selectarea materialului a fost încheiată în august 2025.

Prezenta biobibliografie este destinată specialiștilor din domeniul mass-mediei și al comunicării, cercetătorilor, profesorilor, studenților și tuturor celor interesați de activitatea profesională și științifică a profesorului Constantin Marin, ale cărui lucrări au contribuit la dezvoltarea disciplinelor comunicaționale.

OMAGIU EXCELENȚEI ÎN JURNALISM ȘI LEADERSHIPULUI ACADEMIC

*Dr. Mariana HARJEVSCHI,
director general al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”*

Este o deosebită onoare pentru Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” să prezinte această primă lucrare biobibliografică dedicată unei personalități marcante din domeniul jurnalismului aplicat – dr. hab., prof. univ. Constantin Marin. Ediția de față, realizată în cadrul colecției „Bibliographica”, reflectă angajamentul nostru ferm pentru valorificarea patrimoniului intelectual național și pentru susținerea dialogului între mediul academic și comunitatea profesională.

Lucrarea este rodul colaborării între Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” și Universitatea de Stat din Republica Moldova, un parteneriat ce îmbină expertiza, resursele și pasiunea pentru cercetare, oferind astfel un instrument valoros pentru cercetători, studenți și practicieni interesați de evoluțiile domeniului comunicării.

Parcursul profesional al domnului Constantin Marin, remarcabil prin echilibrul său între rigurozitatea științifică și implicarea activă în viața publică, evidențiază un model de leadership academic axat pe strategie, colaborare și mentoring. Timp de peste patru decenii a fost o prezență definitorie atât în învățământul jurnalistic, cât și în consolidarea instituțiilor media.

În prezenta lucrare, cititorul va găsi o sinteză minuțios elaborată a realizărilor sale, aprecieri din partea colegilor și discipolilor, precum și o bibliografie cuprinzătoare care stă mărturie angajamentului său față de excelență și valori profesionale. Această ediție nu este doar un instrument bibliografic, ci și un omagiu autentic adus unui mentor și lider care a modelat cu pasiune și dedicare un domeniu esențial și pentru comunitatea de bibliotecari. Implicarea sa directă în consolidarea comunicării instituționale a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” a fost un exemplu de leadership și viziune strategică, apreciate pe deplin de echipa de bibliotecari.

Am vrea să ne exprimăm profunda recunoștință dnei Irina Osovski, bibliografă, pentru profesionalismul, răbdarea și rigurozitatea de care a dat dovadă în realizarea acestei bibliografii, contribuind decisiv la acuratețea și complexitatea lucrării. Totodată, mulțumim dnei Nelly Țurcan, dr. hab., prof. univ., pentru sprijinul științific valoros, îndrumările inspirate și implicare, esențiale în conturarea și finalizarea acestei ediții. Fără contribuția domniilor-lor, acest proiect nu ar fi putut prinde contur în forma sa actuală.

Suntem încrezători că această publicație va inspira și va contribui semnificativ la dezvoltarea continuă a culturii comunicării în Republica Moldova, fiind un reper și pentru generațiile care vor veni.

REPERE BIOGRAFICE

1955 – la 1 iunie, în capitală, se naște Constantin Marin.

1962-1972 – urmează Școala medie de cultură generală nr. 22 din Chișinău.

1972-1977 – este student la Facultatea de Filologie, Secția jurnalism, a Universității de Stat din Moldova.

1977-1981 – se angajează ca redactor la Radio Moldova.

1981-1984 – urmează studiile de doctorat la Universitatea de Stat din Moldova, Catedra istoria mass-mediei, radiodifuziune și televiziune, încununată de susținerea tezei de doctor cu titlul „Constituirea presei comsomoliste și de tineret în Moldova”.

1981-1992 – este lector, lector superior, apoi conferențiar universitar la Catedra istoria jurnalisticii, Facultatea de Jurnalistică, Universitatea de Stat din Moldova.

1984 – face un stagiul științific la Universitatea „M.V. Lomonosov” din Moscova.

1992-1994 – fondează și devine primul redactor-șef al Departamentului „Radio Moldova Internațional” de la Radioul Național.

1993-1999 – înființează postul de radio „Unda liberă”, unul dintre primele canale independente din Republica Moldova.

1994-1998 – este șef al Catedrei comunicare instituțională, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.

1996-1997 – efectuează stagii științifice la Universitatea „La Sapienza” din Roma.

1997 – absolvă cursul de relații publice organizat de Centrul Moldo-German la Academia de Studii Economice din Moldova.

1997-1998 – realizează stagii la Universitatea „Complutense” din Madrid.

1998 – participă la programele Academiei Est-Vest din Berlin.

- 1998-1999** – este decan interimar al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.
- 1998-2007** – deține funcția de secretar științific al Senatului Universității de Stat din Moldova.
- 1999-2001** – urmează studiile postdoctorale la Universitatea de Stat din Moldova, Catedra științe politice, finalizate cu susținerea tezei de doctor habilitat: „Societatea civilă: abordări clasice și reconsiderări moderne”.
- 1999-2003** – se află în funcția de șef al Catedrei comunicare, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.
- 1999-2000** – participă la stagii științifice la Școala Superioară de Jurnalism din Lille, Franța.
- 2000-2004** – este prorector al Academiei de Relații Internaționale și Studii Diplomatice; rector interimar al Institutului de Relații Internaționale din Moldova.
- 2002-2004** – deține funcția de expert al Consiliului Europei în problemele libertății de exprimare din partea Republicii Moldova.
- 2003-2008** – este director executiv al Centrului de Strategii și Tehnologii Universitare „Pro Bologna” din cadrul USM.
- 2004-2006, 2012-2015** – își desfășoară activitatea de expert al Consiliului Național pentru Atestare și Acreditare.
- 2004-2007** – se află în postul de vicepreședinte al Consiliului Recitorilor din Republica Moldova.
- 2004-2010** – este decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.
- 2005-2007** – se află pe post de expert la Institutul de Politici Publice.
- 2005-2006** – este membru al Grupului Național de Lucru pentru Mass-media în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est.
- 2007-2009** – membru al Senatului Fundației Soros Moldova și al Consiliului de administrație al Centrului de Jurnalism Independent.
- 2008-2010** – membru al Colegiului de redacție al *Revistei române de jurnalism și comunicare* (București).

- 2009-2010** – membru al Senatului Centrului de Jurnalism Independent.
- 2010-2014** – exercită funcția de președinte al IPNA Compania „Te-leradio-Moldova”.
- 2010-prezent** – este profesor universitar la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova; titular al cursurilor: Comunicarea instituțională, Comunicarea internațională, Relațiile cu publicul, Resursele comunicaționale ale societății civile, Jurnalismul politic, Imaginea instituției, Teorii și practici ale comunicării internaționale, Jurnalism radio și management editorial; autor de proiecte de comunicare în domeniul studiilor universitare ș.a.; participant la conferințe internaționale de la Chișinău, București, Iași, Moscova.
- 2014-2015** – bursier al Universității din Bologna (Italia), în cadrul programului Erasmus Mundus (EMA2).
- 2015-2023** – desfășoară activitatea de președinte al Consiliului științific al Universității de Stat din Moldova și de profesor al Departamentului comunicare și teoria informării.
- 2017** – este autor al Strategiei de Advocacy, Comunicare și Mobilizare Socială în controlul tuberculozei în Republica Moldova (PAS).
- 2023** – elaborează Strategia de Comunicare Instituțională pentru Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”.
- 2023-prezent** – este expert în comunicare la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”.

ARTICOLE SEMNATE DE CONSTANTIN MARIN

MASS-MEDIA¹

Mass-media reprezintă un atribut indispensabil al societății contemporane a Republicii Moldova. Vectorul general al evoluției cantitative a acesteia sugerează că Moldova gravitează spre categoria țărilor cu un nivel mediu de dezvoltare a mijloacelor de informare. Potrivit standardelor minimale, formulate de UNESCO pentru fiecare stat al comunității mondiale, la 1.000 de locuitori trebuie să revină cel puțin 100 de exemplare de ziare cotidiene, 50 de aparate de radio și 20 de televizoare. Moldova corespunde acestui minimum necesar și în mai multe cazuri îl depășește. Astfel, la capitolul aparate de captare a emisiunilor televizate, republica se apropie de nivelul mediu european (250 de televizoare la 1.000 de locuitori). Indicele de asigurare cu aparate de radio (550 la 1.000 de locuitori) depășește mai bine de 10 ori cota minimală stabilită de UNESCO.

Mass-media constituie o sursă de informare importantă pentru cetățenii Republicii Moldova. Astfel, potrivit datelor Barometrului de Opinie Publică (BOP), realizat în perioada aprilie 2016 de Institutul de Politici Publice (IPP), televiziunea, inclusiv versiunea ei online, este cea mai importantă sursă de informare publică a oamenilor, aceasta fiind preferată de peste 80 la sută dintre respondenți. Pe poziția a doua s-a situat internetul, cu peste 42%, urmat de radio, inclusiv online, cu 26 la sută, și ziare – circa 9%.

Edificarea mass-mediei naționale are ca temei tradițiile comunicării mediatice, cristalizate de-a lungul anilor în spațiul istoric al Republicii Moldova. Acest proces, marcat de afluxuri și refluxuri cantitative și calitative, a fost jalonat de tendințele generale de dezvoltare a jurnalismului și, implicit, a mass-mediei europene.

Jurnalismul, ca formă particulară de activitate umană focalizată asupra colectării, prelucrării și difuzării informației de interes pu-

¹ Sursa: MARIN, Constantin. Mass-media. In: Republica Moldova: Enciclopedie. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut) a AȘM, 2016, pp. 761-778. ISBN 978-9975-3089-0-8.

blic, s-a prefigurat în Europa cu începere din secolul al XVII-lea. În epoca respectivă, acest domeniu a fost valorificat în exclusivitate de instituțiile de presă scrisă. Astfel, în anul 1609, La Strasbourg și Augsburg a fost editat primul ziar săptămânal european *Aviso-Relation oder Zeitung*. Ascensiunea cantitativă și calitativă din următoarele două secole a presei scrise, reprezentată la început de ziare, iar mai apoi și de reviste, distinse prin periodicitate prestabilită și un auditoriu în creștere, a fost însoțită în condițiile progresului tehnico-științific de diversificarea mediilor de informare. În secolul al XX-lea, ele s-au dezvoltat pe dimensiunea audiovizualului, iar ulterior și pe cea *new media*. Un itinerar similar, dar în coordonate temporare diferite și cu o intensitate și calitate particulare, a parcurs mass-media din Republica Moldova.

Presa scrisă

Apariția presei scrise în spațiul istoric al Republicii Moldova ține de secolul al XIX-lea. Acest proces s-a derulat pe două dimensiuni semnificative, ce, gradual, dar inerent, au alimentat tradițiile mediilor de informare autohtone contemporane. Este vorba, pe de o parte, de jurnalismul din Principatul Moldovei, al cărei parte integrantă a fost teritoriul actual al Republicii Moldova, iar pe de altă parte, de presa editată în Basarabia, încorporată din anul 1812 în Imperiul Rus.

Jurnalismul Principatului Moldovei și cel din Basarabia în sec. XIX și începutul sec. XX. Prima prezență a presei scrise în acest spațiu istoric a fost atestată la finele secolului al XVIII-lea. E vorba de ziarul în limba franceză *Courier de Moldavie*, al cărui debut s-a produs la 8 februarie 1790 la Iași. Editarea lui a fost inițiată de mareșalul rus Grigori A. Potiomkin în toiul Războiului Ruso-Turc (1787-1791). În total, cinci numere au văzut lumina tiparului. Fiecare dintre ele se deschidea cu stema veche a Moldovei – un cap de zimbru împodobit cu o coroană regală. Publicația, axată pe evenimentele interne și externe, a fost salutăată de nobilimea locală. Drept dovadă servește oda în limba latină, intitulată *Ad Moldaviae Curso-rem ab incolis Jassyensibus* („Către curierul Moldovei de la locuitorii

din Iași”), ce a fost inserată în primul număr al ziarului. Tipăritura de referință, în virtutea limbii în care a fost editată și a scurtei existențe – până în aprilie 1790 – nu poate fi considerată prolog al jurnalismului din Principatul Moldovei, totuși a anunțat prefigurarea fenomenului mediatic indigen.

Jurnalismul din Principatul Moldovei a fost inițiat de scriitorul iluminist Gheorghe Asachi (1788-1869). Lui îi revine meritul de a fi înrădăcinat tradiția editării în acest areal geopolitic a ziarului ca tip de publicație periodică. Astfel, la 1 iunie 1829, după editarea, pe 6, 10 și 17 mai, a unor numere de probă, intitulate *Novitale de la Armie*, a lansat numărul de debut al primului ziar politico-literar *Albina românească*. La 14 martie 1837, Asachi a inaugurat *Alăuta românească* în calitate de supliment la ziar. Prima publicație periodică s-a dovedit a fi longevivă – a fost editată timp de 21 de ani. Asachi a fost, de asemenea, redactor al săptămânalului *Icoana lumii*, având în subtitlu mențiunea *Foaia pentru îndeletnicirea moldo-românilor* (1840), al revistei literar-științifice *Spicuiorul moldo-român* (1841), iar după suspendarea *Albinei*, al ziarelor *Gazeta de Moldavia* (1852-1858), *Patria* (1858-1859) etc. Aceste publicații au fost subordonate crezului formulat de Asachi în ultimul număr al *Albinei românești* – „a recăpăta cele negrijite în cursul unui veac, a pași împreună cu spiritul contemporan, a învie amorul amorțit al naționalității, a răspândi în parte reflexul luminilor străine, a urmări cursul evenimentelor politice ce în zgîțieturile lumii împriurează și preste ungherul pământului în care soarta ni-au așezat, și prin tratarea acestor multi-forme materii a contribui la dezvoltarea limbii noastre și a deschide cariera literaturii născânde”.

Revista, ca tip nou de publicație periodică, a fost înrădăcinată în spațiul național prin străduința lui Mihail Kogălniceanu. Prima tentativă în acest sens a făcut-o la suplimentul *Alăuta românească*, pe care a început să-l redacteze de la 1 iulie 1838, preluându-l de la G. Asachi. În ianuarie 1840, Kogălniceanu a conceput o publicație nouă – *Dacia literară*, aceasta având drept obiectiv noile oportunități sociale și culturale. Susținută de Vasile Alecsandri, Constantin

Negruzzi, Alexandru Donici, revista a îmbrățișat o platformă editorială cu totul nouă: „Cât ceea ce se atinge de datoriile redacției, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi și scandalul o urâciune izgonită, scria Kogălniceanu în articolul de program din primul număr al revistei. Critica noastră va fi nepărtinitoare: vom critica cartea, iar nu persoana. Vrajmași ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare. Iubitori ai păcii, nu vom primi nici în foaia noastră discuții ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuință de unire, iar nu de dezbinare...”

Astfel, în presa timpului se încetățenesc valorile jurnalismului autentic. Revista a abordat un spectru larg de probleme ce țineau de istorie, literatură, folclor, traduceri, teatru, dramaturgie, limba literară etc. Paginile ei au găzduit nuvelele *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi, Buchetiera de la Florența de V. Alecsandri, numeroase fabule de A. Donici etc. În august 1840, revista este suspendată de către autorități sub pretextul fals al îndepărtării de obligațiile asumate.

Succesorii fideli ai Daciei literare au fost revista *Propășirea* (1844), iar ulterior, după evenimentele din anul 1848, când M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, alți camarazi de idei s-au retras în Bucovina, la Cernăuți, care făcea parte din Imperiul Habsburgic, au luat cu ei și ziarul lor, *Bucovina* (1848-1850). Aceste publicații, îndeosebi, *Propășirea*, au popularizat științele exacte, cele morale și politice, literatura autentică. *Propășirea* a inserat „Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională”, pe care M. Kogălniceanu l-a rostit la 24 noiembrie 1843 în fața studenților de la Academia Mihăileană. În această lucrare, autorul a pledat cu pasiune pentru cunoașterea istoriei naționale, pentru că „faptele strămoșești, prin moștenire, devin și ale noastre”. Alexandru Donici a fost prezent cu mai multe fabule. Tot el împreună cu Constantin Negruzzi au fost traducătorii lucrării lui Antioh Cantemir *Satiră către mintea sa*. Cel mai fecund autor însă al revistei și ziarului a fost Vasile Alecsandri, care a publicat numeroase doine, balade, proze. *Propășirea* s-a remarcat, de asemenea, prin critica literară și publicistică axată respectiv pe valorile literaturii autentice și progresul social. Acest fapt a și cauzat interzicerea ei de către autorități.

Un continuator fidel al cauzei revistei *Propășirea* a fost Vasile Alecsandri care, în pofida cenzurii drastice, a reușit să fondeze la Iași, după valul revoluționar din 1848, revista *România literară* (1855), dintre cei mai străluciți autori ai căreia a fost Alecu Russo (care a publicat *Cântarea României, Amintiri și Cugetări*). În aceeași perioadă, Kogălniceanu a obținut dreptul de a edita ziarul *Steaua Dunării* (1855-1860, cu întreruperi). Noua publicație a fost catalogată de redactorul ei ca „jurnalul unirii”. Prin aceasta, menționa Kogălniceanu în articolul-program, „(...) ea apără numai interesul vital al Patriei. Unirea principatelor este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere și mijloace pentru a împlini misia lor...”

Contribuții esențiale în promovarea și fortificarea jurnalismului din Principatul Moldovei a avut Bogdan Petriceicu Hasdeu și Mihai Eminescu. Hasdeu, în perioada ieșeană de activitate, și-a dorit să renască în *Foița de istorie și literatură* (1860) tradițiile *Daciei literare*. În activitatea lui jurnalistică și publicistică ulterioară (la revistele *Din Moldova (Lumina)*, 1862, *Arhiva istorică a României*, 1864, *Satirul*, 1866, ziarul politic, științific și industrial *Traian*, 1869, transformat în 1870 în revista *Columna lui Traian*), Hasdeu a validat pledoaria precursorilor săi pentru o literatură autentică, valorificarea creației populare, reflectarea corectă a realității.

Mihai Eminescu a debutat în presă la 25 februarie 1866, în numărul 6 al revistei *Familia*, pe care îl edita, la Pesta, publicistul Iosif Vulcan. Mai târziu, el a colaborat la *Curierul de Iași* în calitate de redactor administrator și corector (1876-1877), a fost redactor la ziarul *Timpul* (1877-1883). Prin publicistica sa, Eminescu a conferit strălucire jurnalismului național. Probabil, din aceste considerente, scriitorul Alexandru Vlăhuță afirma că „cele mai glorioase pagini în ziaristica română vor trebuie să fie căutate în cei șase ani de «salahorie» ai marelui nostru poet, ani petrecuți fără vacanță și fără odihnă în redacția ziarului *Timpul*...”

Jurnalismul din Principatul Moldovei a întrunit toate tipurile de periodice cunoscute și deja validate de presa europeană: ziare, reviste, calendare anuale, săptămânale, suplimente, almanahuri, bu-

letine, foi de reclamă comercială. Presa timpului a polarizat atenția publicului și a reprezentat domeniul de aplicare a potențialului intelectual al literaților, publiciștilor, transformându-se treptat într-o sursă de informare și dezbateri. În acest sens, Mihail Kogălniceanu, în studiul *Jurnalismul românesc în 1855*, publicat în revista *România literară*, nota: „Presa este eful prelungit al graiului omenesc, este tribuna în care glasul mulțimii răsună până la marginile lumii civilizate; prin presă tot ce se face, tot ce se zice, tot ce se descoperă în vreo parte a lumii se răspândește pe toată întinderea globului și se face proprietatea omenirii întregi”.

Presa scrisă din Principatul Moldovei, deși nu a avut un caracter de masă, prin coordonatele editoriale și mesajul publicistic, direct sau indirect, a avut răsunet în procesul de edificare a jurnalismului din Basarabia secolului al XIX-lea. O probă în acest sens poate fi considerată revista *Contemporanul* (1881-1891), apărută la Iași din inițiativa unui grup de literați, printre care și basarabeni refugiați în România: Constantin Dobrogeanu-Gherea, Victor Crătescu, Ion Nădejde, Constantin Mille ș.a. Revista, în paginile ei cele mai relevante, a demonstrat atât atașamentul față de tradițiile valoroase ale presei ieșene, cât și afinitățile remarcabile în abordarea problemelor sociale și culturale.

Spiritul, formatul, structura și ritmurile de edificare a presei basarabene în sec. XIX au fost, totodată, sub incidența realităților social-politice în care s-a pomenit ținutul după anexarea lui în anul 1812 la Imperiul Rus și, în particular, a politicilor țariste de pauperizare spirituală și deznaționalizare a periferiilor etnice. Condițiile respective au îngăduit accesul publicului local la presă, aceasta ajungând în Basarabia cu întârziere în raport atât cu alte regiuni ale Rusiei, cât și cu Principatul Moldovei. Presa ca instituție socială a început să fie instituționalizată în Basarabia abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (cele două publicații atestate până atunci, una în 1812, iar alta în 1827, au purtat un caracter efemer). Inițial, ea a fost executată aproape în totalitate în limba rusă. Apariția presei în limba română s-a produs mult mai târziu – la începutul secolului al XX-lea (în context, amintim că în anul 1842 a fost suspendată

predarea în limba română în școlile primare și medii, iar în 1866 – studierea limbii române ca disciplină școlară; în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea în limba băștinașilor se editau doar cărțile religioase și cele mai importante documente oficiale, revista-monitor a Eparhiei din Chișinău, unele publicații de scurtă durată la Bolgrad, Ismail etc.).

Prima și cea mai longevivă publicație periodică din Basarabia apare pe 17 iulie 1854 – *Бессарабские областные ведомости* („Buletinul ținutului basarabean”) (din 1873, în legătură cu modificarea statutului administrativ al Basarabiei, ziarul și-a schimbat denumirea în *Бессарабские губернские ведомости* – „Buletinul gubernial basarabean”). Acest oficios al administrației țariste a apărut în limba rusă timp de 61 de ani, la început ca săptămânal, iar din anul 1902 – în calitate de cotidian. Publicația a fost destinată preponderent difuzării materialului oficial, compartimentul neoficial având o prestație nesemnificativă (în el au apărut, în special, cu străduința publicistului și criticului literar Gheorghe Gore, câteva studii despre creația populară orală, doine ale lui V. Alecsandri etc.).

Ziarul *Бессарабские областные ведомости*, timp de 13 ani, a fost unica publicație în Basarabia. Abia la 1 iulie 1867, la Chișinău vede lumina tiparului cea de-a doua publicație – revista bilingvă *Кишинёвские епархиальные ведомости* („Buletinul eparhial chișinăuian”), care, editată până în anul 1917, a purtat preponderent un caracter clerical, demonstrând suficientă reticență față de evenimentele laice. O excepție remarcabilă a constituit prezentarea în numerele ei din anul 1868 a manualelor pedagogului iluminist Ion. P. Doncev, *Cursul primitiv de limba română* și *Abeceda română*.

Acreditarea ideii de presă periodică în ținut s-a produs lent, din cauza restricțiilor stabilite de regimul țarist în domeniul accesului la presă. Primul ziar particular din Basarabia, *Бессарабский вестник* („Mesagerul Basarabiei”), a fost editat în limba rusă în anul 1889. Proprietarul și redactorul publicației, Elizaveta Sokolova, scria în articolul-program: „Nouă ne revine misiunea de a fi pionieri ai creării gazetei în ținutul alipit circa o sută de ani în urmă la Imperiul Rus, ținut care până acum rămânea fără gazeta

sa proprie”. Ziarul, anunțat drept cotidian social-politic și literar de orientare burghezo-democratică, a încercat să reacționeze la cele mai importante probleme cu care se confrunta Basarabia, făcând-o preponderent din perspectiva vorbitorilor de limba rusă. Ziarul a încetat să apară în 1898.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în următorii ani s-a atestat un reviriment al presei scrise din Basarabia. Potrivit unor calcule, anual, în această perioadă apăreau în jur de 20 de titluri de publicații periodice, majoritatea dintre ele fiind editate în limba rusă. Între acestea se numărau publicațiile generaliste social-politice: *Бессарабейц* („Basarabeanul”), 1897-1906; *Бессарабская газета* („Ziarul basarabean”), 1903-1909; *Бессарабская жизнь* („Viața basarabeană”), 1904-1918; *Приднестровский край* („Plai nistrean”), 1906; *Друг / Друг Бессарабии / Наш друг* („Prietenul” / „Prietenul Basarabiei” / „Prietenul nostru”), 1911-1914; publicațiile specializate în economie: *Бессарабское сельское хозяйство* („Agricultura basarabeană”), 1908-1917; *Бессарабский торгово-промышленный посредник* („Intermediarul basarabean de comerț și industrie”), 1911-1912; în publicitate: *Бессарабская рекламная газета* („Ziarul basarabean de publicitate”), 1912; de satiră și umor: *Бессарабский бич* („Biciul basarabean”), 1913 etc. Tot atunci, într-o serie de localități au apărut primele ziare locale. Între anii 1900 și 1917, la Bender au fost editate 16 ziare, la Bălți – 8, la Orhei – 4, la Soroca – 3 etc. Firește, publicațiile respective confereau peisajului presei basarabene o anumită diversitate, chiar dacă puține dintre ele supraviețuiau mai mult de 1-2 ani.

La 24 mai 1906 a fost inaugurat ziarul *Basarabia*, prima publicație periodică de limba română din ținut. La editarea lui au participat redactorul Emanuil Gavriliță, omul politic, scriitorul și publicistul Constantin Stere, pe atunci profesor universitar la Iași. Tipografia, procurată cu suportul lui C. Stere, avea în dotare doar caractere chirilice, motiv din care doar titlul publicației era cules cu caractere latine. „Odată cu ieșirea gazetei moldovenești se va forma și cugețarea moldovenească, adică gândirea în limba noastră”, se menționa în articolul *Folosul gazetei moldovenești*. Ziarul, din start, a devenit

cronicarul și mesagerul evenimentelor revoluționare din 1905-1907 din Rusia. Semnificativă în acest sens a fost publicarea poeziei lui G. Coșbuc *Noi vrem pământ!* În lista altor pledoarii ale ziarului se numărau obținerea libertăților politice și a celor civile, inclusiv a libertății presei, orientarea spirituală a basarabenilor spre frații lor de peste Prut. Ziarul a publicat *Cântarea României* de A. Russo, *Doina* lui M. Eminescu, *Deșteptă-te, române!* de A. Mureșanu, *Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională* de M. Kogălniceanu, *Deșteptarea României* și *Pohod na Sibir* de V. Alecsandri etc., lucrări preluate din presa timpului, editată în Principatul Moldovei, precum și din cea de după Unirea din 1859. La *Basarabia* a debutat Alexe Mateevici cu articolul *Chestiunea preoțească*, tot aici publicându-i-se și povestirea *Toamna*, iar ulterior – poeziile *Cântecul zorilor*, *Țara*, *Țăranii* ș.a. Printre autorii publicației s-au numărat Tudose Roman, Pantelimon Halippa etc. La mai puțin de un an după lansare, pe 11 martie 1907, gazeta a fost interzisă. În 1931 a fost făcută o tentativă de a eterniza ziarul și inițiatorul acestuia, Emanuil Gavriliță, instalându-se o placă comemorativă pe clădirea unde se afla redacția (str. Armenească, nr. 30).

Continuatorul acestei publicații a fost săptămânalul *Viața Basarabiei*, primul număr al acestuia văzând lumina tiparului la 22 aprilie 1907 (redactor: Alecu Nour, colaborator la *Basarabia*). Această publicație a avut o viață și mai scurtă – au apărut doar 7 numere, fiind suprimată pe motiv că opta pentru unirea Basarabiei cu România. *Viața Basarabiei* a aplicat atât caractere latine, cât și chirilice – „cu buchii românești pentru acei care știu a ceti românește” și „aceleași știri și vești prefăcute pe limba mai ușoară și care este tipărită cu buchii rusești pentru săteni”.

În același an și în perioada imediat următoare au fost editate un șir de alte publicații în limba română: ziarul *Moldovanul* (1907-1908), revista *Luminătorul* (1908-1944), *Făclia Țării* (1912), *Glasul Basarabiei* (1913-1914), revista și ziarul *Cuvânt moldovenesc* (1913-1920) etc. Ultimele două ediții periodice, animate de editorul N. Alexandri, redactorii Pan Halippa, Simion Murafa, i-au avut colaboratori pe I. Pelivan, M. Ciachir, Gh. Stârcea, T. Inculeț.

Cel mai prolific an în destinul presei basarabene din primele două decenii ale secolului trecut s-a dovedit a fi 1917. Numărul publicațiilor a depășit cifra de 70, inclusiv 13 în limba română. Ele aveau un spectru politic destul de variat: unele susțineau vechile rânduieli sociale, altele promovau platforma bolșevică, iar ziarele de limba română, în marea lor parte, pledau pentru eliberarea națională. Este sugestiv faptul că tradiționala tipăritură *Бессарабские губернские ведомости*, în al 62-lea an de apariție, adică în februarie 1917, și-a schimbat denumirea în *Свободная Бессарабия* („Basarabia liberă”). În anul de referință, consiliile de deputați ai muncitorilor și soldaților din diferite centre administrative ale Basarabiei au început să editeze un ziar în limba rusă intitulat *Известия совета рабочих и солдатских депутатов* („Veștile sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților”). La Chișinău, un ziar de acest fel a apărut din mai până în decembrie 1917. Acesta este catalogat de unii cercetători drept prima publicație sovietică din spațiul basarabean – promotoarea instaurării în ținut a puterii sovietice. Concomitent s-au editat circa zece publicații ale trupelor militare ruse, aflate pe frontul român.

În aprilie 1917, ziarul *Cuvânt moldovenesc*, editat la Chișinău de la 1 ianuarie 1914 în calitate de supliment la revista cu același titlu, devine organ de presă al Partidului Național Moldovenesc. Colaboratorii ei principali au fost Alexe Mateevici, Ion Pelivan, Vasile Harea, Gheorghe Năstase, Ion Buzdugan. Publicația, în pledoaria ei pentru emanciparea națională, a inserat rezoluții, apeluri, declarații adoptate în primăvara anului 1917 care exprimau dezideratele naționale ale basarabenilor, lupta pentru autonomia Basarabiei și crearea Sfatului Țării. Ștefan Ciobanu, istoric literar și profesor universitar, la acea vreme, colaborator la publicația de referință, nota: „N-a fost chestiune, mai mult sau mai puțin importantă, ce privea viața românilor basarabeni care să nu fi fost atinsă de *Cuvânt moldovenesc*”.

La 24 noiembrie 1917 a început editarea ziarului *Sfatul Țării*, oficios al Sfatului Țării, organ suprem legislativ reprezentativ al Basarabiei, constituit la 20 octombrie 1917. Acesta a fost editat în limbile română cu caractere chirilice (din aprilie 1918, cu caractere

latine) și rusă. Publicația a reflectat formarea Republicii Populare Moldovenești, ulterior a Republicii Democratice Moldovenești, Actul Unirii. În ziar au fost publicate stenogramele ședințelor Sfatului Țării. Printre colaboratorii ziarului au fost Ștefan Ciobanu, Tudor Panfile, Nichifor Crainic, Mihail Sadoveanu, Pan Halippa ș.a. După dizolvarea Sfatului Țării prin decret regal, ziarul a fost suspendat din 2 ianuarie 1921.

Presa periodică din ținut a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare după Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918). În primii zece ani de după unire, în ținut au apărut șase cotidiane, dintre care trei, în limba rusă, se editau la Chișinău: *Бессарабия* („Basarabia”), 1919-1923; *Бессарабская почта* („Poșta basarabeană”), 1922-1924; *Бессарабская мысль* („Gândul basarabean”), care ulterior și-a schimbat denumirea, devenind *Бессарабская жизнь* („Viața basarabeană”), 1924; unul la București (*Наша речь* / „Graiiul nostru”) și două ziare cotidiene în limba română: *Cuvânt moldovenesc*, 1919-1921, și *Dreptatea*, 1920-1924. Această stare a presei cotidiene l-a îndemnat pe observatorul ei de epocă, Constantin Mățu, în chiar titlul studiului apărut în anul 1930 la Chișinău, să caracterizeze presa de limba română din Basarabia ca „o necesitate desconsiderată”.

În anii 1918-1940, insuficiența cotidienele de limba română a fost compensată parțial de alte categorii de presă, în multe cazuri cu statut de pionierat pentru Basarabia. Este vorba, întâi de toate, de presa formațiunilor politice. Partidul Național Țărănesc a editat ziarul *Viața Basarabiei*, 1921-1924, Partidul Național Liberal – ziarul *Dreptatea*, 1920-1924, Partidul Național Român – *Gazeta Basarabiei*, 1923. În alt context e de menționat faptul că presa de partid a fost valorificată, de asemenea, de unele formațiuni politice, aflate în afara legii. Astfel, organizațiile de bolșevici și cele ale tineretului comunist au desfășurat o activitate ilegală, editând ziarele *Бессарабский большевик* („Bolșevicul basarabean”), *Бессарабский коммунист* („Comunistul basarabean”), *Волшевикул basarabean*, *Юный коммунар* („Tânărul comunard”), *Молодой большевик* („Tânărul bolșevic”), *Красное знамя* („Steagul roșu”) etc., mai toate fiind de expresie rusă.

O altă categorie de presă a fost cea specializată. Ea a vizat diferite categorii de cititori: femeile (*Mișcarea feministă*, 1933), elevii, liceenii și studenții (*Vulturul Basarabiei*, 1918; *Ghidul neamului*, 1923-1938; *Studentul*, 1928-1932; *Graiul nostru*, 1926-1932 etc.), breslele profesionale (*Furnica*, 1918; *Apicultorul*, 1920; *Cuvântul săteanului*, 1922; *Foaia plugarilor*, 1922; *Comerțul Basarabiei*, 1923; *Funcționarul*, 1926-1930; *Monitorul viticol*, 1932; *Justiția Basarabiei*, 1935; *Chișinăul medical*, 1939, numeroase buletine ale camerelor de comerț etc.). În această categorie de presă s-a distins cea pedagogică, deosebit de longevivă – pedagogii din Soroca au editat între anii 1923 și 1940 ziarul *Solidaritatea*, iar cei din Cetatea Albă – *Cultura poporului*, 1930-1934, 1939-1940. Un fenomen inovator l-a constituit, de asemenea, editarea ziarelor locale: la Orhei – *Frăția românească*, 1918-1923, *Speranța*, 1935-1940, la Bălți – *Unirea*, 1919-1920, la Soroca – *Basarabia de Sus*, 1921-1922, la Cahul – *Năzuința*, 1933-1937, la Hotin – *Deșteptarea*, 1932 etc.

În Basarabia interbelică au apărut un număr important de publicații periodice aolingve. Cel mai consistent segment a fost constituit din tipăriturile în limba rusă. Alături de cele deja amintite, în diferiți ani au apărut: *Голос Кишинёва* („Glasul Chișinăului”), 1919; *Кишинёв-спорт* („Chișinău-sport”), 1921; *Голос народа* („Glasul poporului”), 1922; *Gazeta Bej* (1923), *Gazeta-Lej* (1923, 1932), *Голос* („Glasul”), 1924; *Кишинёвские новости* („Noutățile chișinăuene”), 1925; *Кишинёвский листок* („Foaie chișinăuiană”), 1929; *Голос Бессарабии* („Glasul Basarabiei”), 1929 etc.; în limba germană: *Deutsche Zeitung Bassarabiens* („Gazeta germană a Basarabiei”), 1919-1928; în idiș: *Das Besaraber Leben* („Viața Basarabiei”), 1918-1940; ediții bilingve: franco-române – *La vérité / Adevărul*; germano-române – *Der Morgen / Dimineața* etc.

Parte integrantă a presei interbelice basarabene au fost revistele literare și publicațiile religioase. Prima categorie a fost reprezentată de *Viața Basarabiei* (1932-1940), *Cuget moldovenesc* (1932-1937), *Doina Basarabiei* (1929-1931), *Curierul literar* (1933), *Itinerar* (1938-1940) etc. Alături de cea mai longevivă revistă cu caracter religios, *Luminătorul* (1908-1944), au apărut și alte publicații: *Misionarul* (1929-1944), *Raza* (1931-1938), *Credința noastră* (1936-1937) etc.

Peisajul publicațiilor periodice basarabene interbelice, diversitatea tematică și de gen, în pofida dimensiunilor vulnerabile remarcate și a restricțiilor comune pentru întreaga Românie din acea perioadă, oferă argumente ce ilustrează tentativa de a valorifica principiile libertății presei. Publicațiile basarabene interbelice au fost suprimate după 28 iunie 1940, odată cu încorporarea ținutului în componența URSS.

În timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial, în Basarabia, reîntrată în componența României, a fost reluată editarea mai multor publicații periodice interbelice. Astfel, între anii 1941 și 1944 au apărut duplexul Chișinău-București *Basarabia*, calificat drept „ziarul noii vieți românești”, duplexul Bălți-Iași *Cuget moldovenesc*, foaia lunară a Societății Culturale Naționale „George Enescu”, gazeta săptămânală a conștiinței românești din Basarabia *Raza*, revista *Viața Basarabiei*, editată la București în 1941-1944, ziarul *Basarabia* cu suplimentul *Basarabia literară*, editat în 1942-1944 la Chișinău și București, revistele religioase *Luminătorul* și *Misionarul*. Totodată, au fost inaugurate un șir de publicații noi (*Glasul Nistrului*, gazeta moldovenilor dintre Nistru și Bug, 1941-1944, Tiraspol-Odesa etc.). În anul 1944, după reinstaurarea puterii sovietice, aceste publicații își încetează activitatea.

Publicațiile periodice din RASSM și RSSM

Prima publicație periodică națională care a apărut în condițiile instaurării orânduirii social-politice sovietice a fost ziarul *Plugarul roș*. Primul număr al acestuia a fost editat la 1 mai 1924, la Odesa, de către Secția moldovenească a Comitetului gubernial Odesa al Partidului Comunist (bolșevic) din Ucraina. Publicația era adresată moldovenilor din stânga Nistrului și avea ca obiectiv crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM). Din 16 septembrie 1925 apare și versiunea ucraineană, *Червоній орач*, ulterior numit *Соціалістична Молдавія* („Moldova Socialistă”) (din 1933, redacțiile ziarelor sunt separate). Din decembrie 1924, ziarul a fost editat la Balta, mai târziu, din 1929, la Tiraspol, iar mai

apoi, în perioada războiului, la Moscova și Soroca. Din 1944, acesta apare la Chișinău. În anul 1930, *Plugarul roș* este redenumit – *Moldova socialistă*. Cu această denumire va apărea până în august 1990.

Plugarul roș / Moldova socialistă a format nucleul presei de partid și sovietice a RASSM. Sistemul acesteia a cuprins publicațiile specializate (ziarul *Comsomolitul Moldovei*, 1930; revista pentru copii *Scânteia leninistă*, 1930; revista *Moldova literară*, 1929 (din 1931, *Okteabriu în Moldova*, iar din 1932, *Octombrie*); Pentru cărturărie delaoalaltă, 1931; *Gazeta literară*, 1932; *Osoaviahim la pază*, 1932), ziarele raionale și cele de tiraj. Prima gazetă locală a apărut la 20 iunie 1930 în Camenca, cu denumirea *Drumul leninist*, după care ziare similare au fost create în toate centrele raionale: *Năvălirea socialistă* – la Grigoriopol, *Colectivistul pridnestrean* – la Slobozia, *Lupta leninistă* – la Dubăsari etc. Ele constituiau organe de presă ale comitetelor raionale ale partidului comunist.

Ziarele de tiraj au fost create în cadrul diferitor unități economice. Astfel, către primăvara anului 1934, în RASSM apăreau 23 de ziare ale secțiilor politice ale stațiilor de mașini și tractoare. De menționat că o bună parte din publicațiile periodice a fost editată în limba ucraineană.

Presa națională din RASSM a început să fie tipărită, după cum se menționa într-o decizie de partid, „în limba moldovenească cu caractere de litere rusești” ca o condiție de anulare a influenței limbii române. În consecință, limbajul presei a fost unul degradant și artificial. În anii 1931-1937, treptat, întreaga presă a aplicat grafia latină, fapt ce a condus la revitalizarea fondului ei lexical și la exprimarea coerentă. Din 1938, presa revine la grafia chirilică.

Publicațiile periodice din RASSM, concepute, în conformitate cu deciziile congresului al XII-lea al Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia (1923), drept instrumente pentru promovarea în rândurile minorităților naționale a ideologiei comuniste, au funcționat în toți anii de existență în tiparele presei de partid și sovietice. În diferiți ani, în RASSM au apărut circa 50 de gazete republicane, județene, orașenești și raionale, cu un tiraj de 200 mii de exemplare, și 3 reviste.

În anul 1940, în procesul formării Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM), acțiunea publicațiilor periodice centrale din fosta RASSM s-a extins asupra teritoriilor basarabene incluse în noua formațiune statală, iar centrul editorial al presei se mută de la Tiraspol la Chișinău, capitala RSSM. Astfel, la 27 septembrie 1940, ziarul *Moldova Socialistă* este transformat în organul central de presă al CC al PC(b) al RSSM. Același statut îl capătă și varianta lui ucraineană, substituită imediat de cea rusă – *Советская Молдавия* („Moldova sovietică”). Tirajul lor a fost mărit brusc la 200 de mii de exemplare. Ziarul destinat tineretului *Comsomolitul Moldovei*, dublat în limba rusă, a devenit organul de presă al CC al Uniunii Tineretului Comunist din Moldova. A fost inițiată o publicație nouă, *Schimbul leninist*, adresată adolescenților, care, de asemenea, a fost bilingvă. La 30 iunie a apărut ziarul *Бессарабская правда* („Adevărul basarabean”). A continuat editarea revistelor specializate *Scânteia leninistă*, *Octombrie* etc. În anul 1940, comitetele județene de partid împreună cu organele executive din noile structuri administrativ-teritoriale create în fostul ținut basarabean au fondat ziare locale (la Cahul – *Сталинская победа* („Victoria stalinistă”), la Soroca – *Steagul roșu*, la Orhei – *Puterea Sovietelor* etc.). La 10 februarie 1941, la prima sesiune a Sovietului Suprem al RSSM a fost adoptată legea cu privire la introducerea în teritoriile basarabene a scrisului în baza grafiei chirilice.

În anii de război 1941-1944, presa RSSM practic și-a suspendat activitatea. În această perioadă a continuat să apară doar ziarul *Moldova socialistă*. Până în decembrie 1942, denumită *Pentru Moldova sovietică*, ea a fost editată pe front și a avut dimensiunile unei gazete militare de tiraj. Începând cu data de 25 decembrie 1942, aceasta a revenit la titlul *Moldova socialistă* și a fost editată la Moscova până în anul 1944. Colaboratori ai ziarului, în acea vreme, au fost scriitorii Emilian Bucov, Ion Canna, Bogdan Istru, David Vetrov.

Istoria postbelică a presei din RSSM începe în anul 1944, la Soroca, unde, în lunile martie-august, a fost reluată editarea principalelor publicații periodice de până la război. Este vorba de *Moldova socialistă*, *Советская Молдавия*, *Tânărul leninist*. Ulterior, redacțiile

ziarelor centrale au fost transferate la Chișinău; în centrele județene au fost relansate ziarele bilingve locale; secțiunile politice din cadrul stațiilor de mașini și tractoare au reluat editarea ziarelor de tiraj. Treptat, a fost recuperată presa specializată antebelică. În anul 1945 a fost fondată o nouă publicație periodică, *Țăranul sovietic* – organ central al CC al Partidului Comunist al Moldovei. Către începutul anului 1951, în RSSM au fost înregistrate 180 de titluri de ziare cu un tiraj total per ediție de 500 de mii de exemplare, 12 reviste cu un tiraj anual de circa un milion de exemplare.

Presa din RSSM, expusă unei cenzuri drastice, a fost încorsetată în mișcarea generală de făurire a socialismului. În anii postbelici, ea a reprezentat, în temei, un organism osificat, astfel că din punct de vedere structural, presa RSSM a rămas aproape intactă în deceniile următoare. Noile apariții editoriale din anii 50-80 ai secolului XX au constituit din această perspectivă mai curând excepții fericite decât o manifestare constantă a inițiativei în câmpul mediatic. Astfel, în 1954 a apărut ziarul *Învățătorul Moldovei*, succedat în 1956 de bisăptămânalul *Cultura Moldovei*, editat în comun de Ministerele Culturii și Învățământului. În anul 1965, ediția și-a schimbat denumirea – *Cultura*, iar în anul 1977, în locul acestei publicații au apărut două noi – *Literatura și arta* și *Învățământul public* (ultimul, din anul 1985, apare sub denumirea *Făclia*). În 1954 au fost lichidate ziarele stațiilor de mașini și tractoare. Curând, ele au fost substituite de ziarele de tiraj din colhozuri (în anul 1957, numărul lor a atins cifra de 100). În anul 1957 a fost lansată revista social-politică și literar-artistică *Femeia Moldovei*. Tot atunci a apărut și publicația bilingvă *Chișinău. Gazetă de seară* – organ de presă al Comitetului orașenesc de partid și al Consiliului orașenesc al deputaților. În 1966 a fost inaugurată revista *Moldova*.

În această perioadă, mai multe publicații și-au modificat denumirile. Astfel, ziarul CC al PCM *Țăranul sovietic*, de la 1 august 1956, a devenit *Colhoznicul Moldovei* (în 1959 este suspendat ca fiind nerenabil și reluat sub o altă denumire – *Viața satului*, în 1969). În 1957, revista literară *Octombrie* este rebotezată – *Nistru* (în 1988 a fost intitulată *Basarabia*). Până în anul 1985, în temei, în RSSM s-au editat 13

ziare republicane, 81 de publicații orășenești și raionale, 95 de tiraj și peste 50 de reviste. Ele au format segmentul de presă scrisă în sistemul de informare și propagandă existent până atunci în RSSM.

Presa din RSSM a constituit domeniul de acces exclusiv al Partidului Comunist al Moldovei, al autorităților legislative și executive centrale și locale, al formațiunilor și organizațiilor afiliate unicei ideologii legale – celei comuniste. Asemenea practică rezulta din esența și spiritul statului-partid totalitar, iar ulterior – și a celui autoritar. În consecință, vectorul de dezvoltare a presei, statutul, mesajul și sursele de finanțare, fiind prerogative absolute ale organelor de partid, au fost rigide și doctrinare. Puritatea lor ideologică era vegheată de instituțiile abilitate să asigure cenzura mediilor de informare.

După anul 1985, când a fost declanșată restructurarea vieții social-politice, economice și spirituale, se atestă o anume liberalizare și dinamizare în câmpul presei scrise. Este vorba, întâi de toate, de faptul că presa a înregistrat creșteri spectaculoase de tiraje. Asta din motivul că ea a suscitât interesul cititorilor prin abordarea mai multor teme interzise anterior: represaliile politice, deportarea țăranilor, foametea din anii 1946-1947, istoria neamului, limba maternă, trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin etc. În februarie 1989 a apărut primul număr al revistei săptămânale *Glusul* (din anul 1991, *Glusul națiunii*) – premieră absolută a inițiativei private în domeniul presei din istoria generală a RSSM. Revista a fost, de asemenea, pionierul aplicării grafiei latine în presa scrisă postbelică, anticipând legiferarea ei ulterioară. Ziarul a fost patronat moral de scriitorul Ion Druță și redactat de scriitorii Ion Vatamanu, Leonida Lari și jurnalistul Vasile Năstase. Primele două numere ale publicației au fost editate la Vilnius, Lituania, apoi – la Chișinău.

Excluderea articolului 6 din Constituția sovietică, prin care se legitima rolul conducător al partidului comunist, a anunțat începutul anulării monopolului acestuia în domeniul mass-media. În raport cu presa scrisă, aceasta s-a manifestat în renunțarea masivă a ziarelor existente la statutul de organe de presă ale PC și la sloganul tradițional „Proletari din toate țările, uniți-vă!” În anul 1990, astfel au procedat *Moldova socialistă*, *Viața satului*, ziarele raionale. Tot

atunci s-a atestat modificarea titlurilor de ziare (multe publicații au renunțat la denumirile moștenite din perioada sovietică). Astfel, Moldova socialistă a devenit *Moldova suverană*, *Tinerimea Moldovei* – *Tineretul Moldovei*, *Scânteia leninistă* – *Noi*, *Tânărul leninist* – *Florile dalbe* etc. Cu acest prilej, ziarele au început să apară în serii noi. În anul 1990, în RSSM, formațiunile politice existente au căpătat dreptul de a-și edita propriile ziare. PC al Moldovei, rămas fără organe de presă, a început să editeze ziarul *Cuvântul* (1990-1991), Frontul Popular Creștin Democrat – ziarul *Țara*, social-democrații – *Republica*. Toate aceste inițiative au conferit dimensiuni inedite presei scrise din RSSM în ultimul ei an de existență și au constituit prologul reformării mass-media în condițiile independenței statale a Republicii Moldova.

Presa scrisă a Republicii Moldova

Fenomenul presei scrise în noua etapă de evoluție a obținut dimensiuni cantitative și calitative noi. Vectorul celor cantitative relevă explozia de la mijlocul anilor 90, dar și declinul major ulterior al presei tipărite și migrarea ei în spațiul online.

În 1991, în Republica Moldova se editau circa 200 de ziare și reviste, în anul 1997 – 460, în 2000 – 180, iar în 2016 numărul lor s-a înjumătățit. Pe parcursul acestei perioade, ele au constituit un conglomerat de publicații de stat, de partid, comerciale și necomerciale. Caracterul flotant al dimensiunilor cantitative ale presei scrise a fost determinat de multiple cauze, inclusiv de retragerea din câmpul presei scrise a mai multor actanți (stat, partide), de dificultățile de ordin financiar, de incapacitatea presei scrise de a se racorda la condițiile economiei de piață și de a ține piept concurenței puternice din partea televiziunii și a internetului.

Piața presei scrise din Republica Moldova este relativ tânără. Mai bine de 50 la sută din publicațiile periodice au apărut în ultimul deceniu. Tirajele lor oscilează în jur de 100 de exemplare pentru buletinele și revistele trimestriale și bianuale, între 500 și 25 de mii de exemplare pentru săptămânale și între 3 și 9 mii de exemplare pentru cotidiene.

Evoluțiile calitative ale presei scrise de la 1991 înapoi au fost marcate de câteva tendințe relevante: etatizare/deetatizare, pluralism politic, inițiativă privată, diversificare.

Etatizarea în câmpul presei scrise autohtone a însemnat, în teorie, trecerea în proprietatea sau gestiunea de stat a patrimoniului informațional al fostului partid de guvernământ. Acest proces a fost declanșat la începutul anilor 90. Atunci, statul deținea circa 40 la sută din publicații, inclusiv cele centrale (*Monitorul oficial al Republicii Moldova, Moldova suverană, Nezasivisaia Moldova*), toate ziarurile raionale, un șir de publicații specializate. Tentativa acestora de a ieși de sub controlul autorităților publice era curmată, în special, pe cale financiară. Sugestivă în acest sens a fost soarta ziarului *Sfatul țării* (redactor – Nicolae Misail). Fondat la 27 august 1990 ca organ al Sovietului Suprem al RSSM (parlamentul), ziarul a încercat să renunțe la practicile jurnalistice anterioare de a fi un simplu multiplicator al deciziilor fondatorului și a căutat să ofere publicului informația la zi, să respecte pluralitatea de opinii. Din această cauză, el a fost supus presiunii financiare. În consecință, în luna iulie 1993, ziarul și-a încetat apariția. În scurt timp, publicația a fost reanimată, fiind numit un alt redactor. În semn de protest, colectivul redacției a demisionat în bloc. Pe 17 mai 1994, Legislativul l-a suspendat definitiv. Un comportament similar față de presă a fost adoptat de toate guvernările ce s-au succedat pe parcursul ultimului deceniu al secolului trecut, indiferent de preferințele lor politice.

Etatizarea presei din anii 90 a fost consimțită tacit de un număr important de redactori și jurnaliști. În condițiile statului-partid din RSSM, presa niciodată n-a fost concepută ca o afacere sau ca o întreprindere autogestionară. Planificarea centralizată prevedea resursele financiare necesare pentru funcționarea ei, iar redacțiilor le revenea misiunea să valorifice în modul prestabilit resursele alocate. În noile condiții, jurnaliștii, deși din start au optat pentru o economie de piață, s-au dovedit inapți ei înșiși să activeze pe potriva pledoariilor lor. În asemenea circumstanțe, colectivele redacționale au putut face diferite opțiuni: una, dificilă, dar și onorabilă – să se adapteze la regulile economiei de piață și, înfruntând dificultățile inerente,

să-și dobândească libertatea și independența nu doar economică, ci și politică, profesională. Alta, mai ușoară, mai ademenitoare, dar vicioasă și primejdioasă – să accepte vechile reguli de funcționare, sacrificând libertatea presei. Mass-media etatizată, în mare parte, a preferat la timpul respectiv cea de-a doua perspectivă. Un exemplu concludent în acest sens a oferit ziarul guvernamental *Moldova suverană*. Pe la mijlocul anilor 90, această publicație și-a declarat independența față de fondatorul ei, Guvernul Republicii Moldova, pe motiv că acesta nu-și onora obligațiile financiare. În calitate de ziar independent, *Moldova suverană* a supraviețuit atunci ceva mai mult de 24 de ore. Guvernul în acel răstimp a virat pe contul ziarului banii necesari și ziarul a renunțat la declarația de independență. Deși la timpul respectiv inițiativa ziarului a fost tratată de observatorii locali ca un semnal al declanșării procesului de deetatizare a presei, ea, în esență, s-a dovedit a fi un gest banal de presiune asupra fondatorului.

La începutul anilor 2000, în Moldova s-a prefigurat procesul de deetatizare a presei, autoritățile publice abandonând treptat câmpul comunicațional. În mai-iunie 2005, Guvernul Republicii Moldova a renunțat oficial la calitatea lui de fondator al ziarelor *Moldov suverană* / *Независимая Молдова*, ele devenind, în acest sens, independente. Autoritățile locale, la rândul lor, și-au anulat calitatea de fondator al ziarelor locale care, în scurt timp, au falimentat. Statul a continuat să finanțeze mai multe publicații specializate, în particular cele adresate copiilor și adolescenților (revistele *Noi*, *Clipa siderală*, *Alunelul*, ziarul *Florile dalbe* etc.). Ulterior s-a produs revirimentul presei locale oficiale, autoritățile publice subvenționând o serie de publicații periodice raionale. Revitalizarea segmentului respectiv de presă însă a purtat un caracter temporar și ocazional.

În ultimul deceniu al secolului trecut, presa de partid a constituit o constantă în câmpul mediatic din Republica Moldova. Creșterea fără precedent a numărului de formațiuni politice în prima jumătate a anilor 90 (peste 50) a fost însoțită de proliferarea presei de partid. Astfel, în anul apariției ziarului Frontului Popular din Moldova, *Țara* (1990), au fost lansate publicația Partidului Social-Democrat,

Republica, ziarul Partidului Comunist, *Cuvântul*. În 1993, pe arena presei debutează Partidul Socialist cu tipăritura *Dreptatea*, Congresul Intelectualității (ulterior Partidul Forțelor Democratice) lansează *Mesagerul*, Partidul Democrat Agrar din Moldova – *Pământ și oameni*, Partidul Reformei editează *Observatorul de Chișinău*. Ceva mai târziu apar *Moldovanul* (Partidul Republican), *Albina* (Partidul Democrat al Muncii), *Libertatea* (Partidul Liberal), *Luceafărul* (Partidul Renașterii și Concilierii), *Dialog* (Mișcarea pentru o Moldovă Democrată și Prosperă), *Furnica* (Mișcarea social-politică „Alianța civică pentru reforme”), *Glasul Moldovei* (Mișcarea patriotică „Pro Moldova”) etc. O serie de partide, în același interval de timp, au creat presa locală. Începând cu anul 2000, cota ziarelor de partid în Republica Moldova a fost în descreștere, încetând în prezent să mai constituie un fenomen relevant pe piața mediatică din Republica Moldova. Actualmente apare un număr redus de ziare de partid (*Comunistul* – publicația bilingvă a Partidului Comunist; *Puls* – ziarul Uniunii Tineretului Comunist, *Socialistul* – organ al Partidului Socialist etc.). Pluripartidismul presei, în unele cazuri, a fost substituit de controlul neafișat din partea formațiunilor politice asupra unor publicații periodice, precum și de inaugurarea, în manieră similară, a unor platforme informaționale online.

Activitatea editorială a partidelor a fost pe cât de perseverentă, pe atât și de instabilă. Curba ei a fost în creștere în ajunul și pe parcursul campaniilor electorale. Intensitatea interesului față de presă a scăzut însă brusc imediat după consumarea scrutinului. Presa de partid în special a fost una doctrinară și, prin urmare, intolerantă față de informarea echidistantă și pluralistă asupra evoluțiilor din societate. Experiența activității editoriale de partid din Republica Moldova oferă și unele exemple de altă natură.

Unul dintre acestea ar putea servi *Observatorul de Chișinău*. Ziarul a fost lansat în ajunul alegerilor parlamentare din 1994 de către Partidul Reformei. El a apărut pentru o perioadă scurtă: de la 16 noiembrie 1993 până la 15 martie 1994. Partidul Reformei, neavând suportul social suficient, a rămas în afara cursei electorale și în curând a dispărut de pe eșichierul politic autohton. Odată cu el a dispărut de

pe arena informațională și ziarul. Astfel, comportamentul partidului a fost unul obișnuit, deloc reformator. În schimb ținuta și consistența informațională a *Observatorului* au denotat că partidul și-a onorat cu brio propria denumire. Revelația pe care a produs-o și care, cu siguranță, va fi remarcată în istoria contemporană a mass-media din Moldova a constat în faptul că *Observatorul* (poate și grație profesionalismului colaboratorilor lui, dorinței lor de a practica un jurnalism de bună calitate) a demonstrat o voință clară de a respecta dreptul cetățeanului la informație. Ziarul *Observatorul de Chișinău* a preferat să le spună cititorilor „la ce trebuie să se gândească”, spre deosebire de alte publicații de partid, care, după cum scrie politologul Bernard C. Cohen în cartea sa *The Press and Foreign Policy*, preferă, de regulă, să indice cum să gândească oamenii.

Piața mediatică din Republica Moldova cuprinde, de asemenea, presa scrisă a organizațiilor neguvernamentale ce au început să se constituie în sectorul asociativ național din anul 1992. Una dintre primele tentative în acest sens a făcut-o Fundația de Tineret „Secolul 21”, care, în primăvara anului 1998, a editat buletinul informativ *Agenda*. Mai târziu, inițiative similare au manifestat și alte organizații. În context, evidențiem buletinele *Alternativa XXI* (Societatea Independentă pentru Educație și Drepturile Omului), *Democrația* (Organizația de Femei din Moldova „Inițiativa civică”), *Fermierul Moldovei* (Federația Națională a Fermierilor din Moldova), *Ideea civică* (Centrul de Pluralism din Moldova), *Refugium* (Societatea pentru Refugiații din Republica Moldova), *Drepturile pacientului* (Societatea Management și Asigurări în Medicină) etc. Alături de aceste ediții chișinăuene au fost lansate și primele tipărituri ale ONG-urilor locale. Majoritatea acestor inițiative editoriale, deși diversifică peisajul mediatic autohton, poartă un caracter episodic, apariția lor, în fond, deseori fiind condiționată de resursele financiare obținute de la diferite fundații internaționale.

Diversificarea presei din anii 90 ai secolului trecut a fost determinată, de asemenea, de valorificarea inițiativei private în câmpul mediatic. În conformitate cu libertățile oferite, în prima jumătate a anilor 90 au fost fondate numeroase publicații particulare, unele

dintre care s-au dovedit a fi efemere (*Plugarul*, *Curierul*, *Momentul* etc.), iar altele au supraviețuit, identificându-și propriul format și publicul-țintă. Între ultimele se numără ziarul *Săptămîna* (1992), conceput și menținut de-a lungul anilor în calitate de magazin ce abordează un spectru variat de probleme (politică, economie, societate, artă etc.). Ziarul *Jurnal de Chișinău* (1999), lansat în calitate de săptămânal, cu timpul și-a sporit periodicitatea. Publicația *Timpul* (2001) a început să apară, de asemenea, ca hebdomad. Ziarul a dispus pe parcurs de suplimentele *Integrarea europeană, pas cu pas*, *Timpul satiric*, *Timpul sănătății*. O altă inițiativă de presă a constituit-o *Ziarul de gardă* (2004), specializat pe investigații jurnalistice. În această listă de publicații private s-au înscris, în ani diferiți, și alte ziare (*Кишинёвский обозреватель* („Observatorul chișinăuan”) (1993), *Flux continuu* (1995), *Молдавские ведомости* (1995) etc., mai nou – *Ziarul național* (2013), revista *Cronica* (2016) etc. Publicațiile amintite, având un caracter generalist, reacționează prin știri și comentarii la evenimentele zilei și la fenomenele sociale.

Inițiativa în domeniul presei a condus, totodată, la apariția mai multor ziare și a revistelor specializate: economice (*Bănci și finanțe*, *Logos press*, *Profit*, *Маклер* etc.), pentru copii (*Alunelul*, *Micul prinț*), mondene (*Aquarelle*, *VIP Magazin*, *Punkt*, *Ostap*), religioase (*Curierul ortodox*, *Misionarul*, *Luminătorul*), de ecologie (*Natura*) etc., majoritatea dintre ele fiind fondate după anul 1991.

Peisajul mediatic din Moldova, de asemenea, este completat de presa de cultură, de regulă, necomercială. Unele dintre edițiile ce reprezintă această categorie de presă au fost validate în timp, ca săptămânalul *Literatura și arta*, altele sunt produsul evoluțiilor mediatică din ultimele decenii, ca revista *Sud-Est*, ulterior *Sud-Est cultural*, care a apărut la începutul anilor 90 în limbile română, franceză și engleză, revista *Limba română* (1990), publicația tinerilor scriitori din Republica Moldova *Contrafort* (1994) sau revista *Semn* (1995), redactată la Bălți. De menționat, totodată, că presa de cultură, de-a lungul anilor, s-a confruntat cu multiple dificultăți, în special de ordin financiar, motiv pentru care, deseori, a avut un caracter discontinuu.

Astfel revista *Viața Basarabiei* (2001, director: acad. Mihai Cimpoi), ce s-a dorit a fi succesoarea revistei cu același nume editată în 1932 de Pan Halippa și scriitorul Nicolae Costenco, a existat doar trei ani, ziarul *Lanterna magică* (1991), din aceleași motive, a apărut cu întreruperi până în anul 2000, iar mai apoi peste 100 de numere – doar în versiune online.

În anii de independență a Republicii Moldova, presa din UTA Găgăuzia și din raioanele de est ale țării s-a dezvoltat pe un făgaș aparte.

În perioada sovietică, populația găgăuză dispunea doar de ziare raionale. Din anul 1994, odată cu obținerea statutului de unitate teritorială autonomă, în Găgăuzia a început constituirea presei regionale și locale. Principala publicație din regiune a devenit, în anul 1996, ziarul *Вестн Гaгaузуи* („Știrile Găgăuziei”), editat în limba rusă (cu un insert în limba găgăuză) de către Comitetul Executiv al Adunării Populare de la Comrat. În raioanele Comrat, Ceadâr-Lunga și Vulcănești din UTA Găgăuzia au fost fondate publicațiile autorităților publice locale. Totodată, în UTA Găgăuzia au apărut și câteva ziare independente în limbile rusă și găgăuză: *Настоящее знамя* („Steagul veritabil”), *Ачык zÖз* („Ochiul al treilea”), *Единая Гaгaузия* („Găgăuzia unită”). La Comrat apare revista *Sabaа Yıldızı* („Steaua de dimineată”), menită să promoveze cultura găgăuză. La Chișinău s-a editat ziarul *Ana SÖzü Aslı Haber*, care se difuza în UTA Găgăuzia. Toate aceste publicații au fost editate cu sprijinul agenției TICA din Turcia. În UTA Găgăuzia, procesul de edificare a presei în noul format decurge mai lent atât din punct de vedere cantitativ, cât și din punct de vedere calitativ. Presa de aici se confruntă cu dificultăți cauzate în special de lipsa jurnaliștilor.

La începutul anilor 90, presa din raioanele de est ale Republicii Moldova a fost reprezentată doar de ziare orașenești și raionale; nu exista un organ regional de presă. Cele mai răspândite erau ziarele *Днестровская правда* („Adevărul nistrean”) din Tiraspol și *Победа* („Victoria”) din Bender, ambele fiind organe de presă ale comitetelor de partid. În toiul confruntării dintre Chișinău și Tiraspol privind soarta URSS și a RSSM, în august 1989, Consiliul Unificat al Colectivelor de Muncă (OSTK) a început să editeze ziarul

Бастующий Тирасполь („Tiraspolul în grevă”), redenumit ulterior *Трудовой Тирасполь* („Tiraspolul muncitoresc”), care a promovat politica separatistă. Adepții Moldovei integre au răspuns prin lansarea, la 17 martie 1991, a ziarului social-politic independent *Tighina*. După instaurarea regimului anticonstituțional în regiunea transnistreană, apariția tuturor publicațiilor ce pledau pentru integritatea Republicii Moldova a fost sistată. Tot atunci s-a procedat la crearea în regiunea separatistă a sistemului mediatic. Autoritățile tiraspoilene au fondat ziarul *Приднестровье* („Transnistria”), iar Federația Sindicatelor – publicația *Профсоюзные вести* („Vești sindicale”). Acestea și alte publicații de talie regională, care au apărut ulterior (*Adevărul nistrean, Gomini, За Республку / Pro Republica, Правда / Adevărul, Новый днестровский курьер / Noul curier nistrean* etc.), au conservat și au revitalizat tradițiile presei sovietice, devenind instrumente de dezinformare și manipulare a opiniei publice cu scopul de a menține regimul separatist de la Tiraspol.

Pe parcursul anilor, în regiune au fost făcute mai multe tentative de a edita publicații ce ar asigura pluralismul de opinii și ar fi libere de imixtiunile autorităților separatiste. În acest sens, pot fi amintite ziarele *Новая Газета* („Ziarul nou”, 1998), *Глас народа* („Glasul poporului”, 2001) etc. Autoritățile separatiste au făcut totul pentru a împiedica apariția lor regulată și nestingherită. Legea despre presă și alte mijloace de informare în masă adoptată de autoritățile de la Tiraspol (1993) restricționează drastic accesul persoanelor fizice la editarea ziarelor, interzice exercitarea funcției de redactor fără studii jurnalistice etc. Regiunea a fost izolată de presa din dreapta Nistrului. Autoritățile de la Tiraspol nu au acceptat propunerile Chișinăului din anul 2008 de a crea un spațiu informațional comun.

În ultimii 25 de ani, schimbări importante au intervenit în structura și statutul presei locale din Republica Moldova. Ziarele orașenești și raionale (81 la număr), editate în mod tradițional până în 1985 de către comitetele de partid, la începutul anilor 90 au trecut în subordinea autorităților publice locale. Ulterior, după deetatizarea lor, acestea au dat faliment. Totodată, în această perioadă se atestă inițierea și dezvoltarea presei locale private, care se declară inde-

pendentă de autoritățile locale. Printre primele ziare de acest fel au fost *Спрос и предложение* („Cerere și ofertă”, 1994) de la Bălți, *Business info* (1995) de la Cimișlia, *Cuvântul* (1995) de la Rezina, *Est curier* (1997) de la Criuleni, *Gazeta de Vest* (1996) de la Nisporeni, *Accent provincial* (1997) de la Glodeni, *Unghiul* (1997) de la Ungheni, *Observatorul de Nord* (1998) de la Soroca, *Ora locală* (1998) de la Ialoveni etc. Majoritatea publicațiilor au reușit să perpetueze pe piața mediatică din Republica Moldova grație faptului că s-au sprijinit reciproc, unindu-se în Asociația Presei Independente.

În anul 2015, potrivit datelor oferite de Biroul Național de Statistică, în Republica Moldova se editau 153 de ziare, inclusiv 74 în limba română. Tirajul lor anual a constituit 34 de milioane, inclusiv 44 la sută pentru copii în limba română. În același an au fost editate 216 reviste și alte publicații periodice, inclusiv 94 în română. Tirajul lor anual a fost de 2,7 milioane de exemplare, dintre care peste 55 la sută în limba română. Circa 56% din ziare și 45% din reviste au fost editate în limbile minorităților naționale.

Presa în anii de independență a Republicii Moldova a atins dimensiuni cantitative și calitative care diferă cardinal de cele din perioada sovietică. Ea a devenit diversă și dinamică. Totodată, presa autohtonă deocamdată nu a renunțat completamente la vechile tipare și aplică insuficient standardele presei libere. Prin urmare, etapa de tranziție și reformare a ei continuă.

Presa electronică

Audiovizualul ca mijloc de informare a apărut și s-a încetățenit în Republica Moldova în secolul trecut. În perioada sovietică, acesta a fost înregimentat în arsenalul propagandistic al statului-partid. Actualmente, presa electronică este în proces de democratizare și afirmare în calitate de componentă a societății civile. Dacă până în anul 1991 în Moldova era un singur operator în domeniul audiovizualului, atunci către 1 ianuarie 2016 Consiliul Coordonator al Audiovizualului a acordat 207 licențe audiovizuale și autorizații de retransmisie. Dintre acestea, 74 sunt licențe de emisie pentru ser-

viciile televizuale, 57 – licențe pentru serviciile radiofonice și 76 – licențe de emisie și autorizații de retransmisie pentru distribuitori de servicii.

Radiodifuziunea. În spațiul istoric al Republicii Moldova, emisia radiofonică a fost inițiată acum 85 de ani, adică în coordonate temporare aproape similare cu cele ale constituirii radiodifuziunii ca mijloc de informare în masă în lume (în SUA – în anul 1920, în țările din Europa Occidentală – între anii 1922 și 1926). În februarie 1928, la Balta – capitala de atunci a RASS Moldovenești – a fost construit primul nod de telecomunicații, care retransmitea emisiuni radio în limbile ucraineană și rusă printr-o rețea de cablu. La 30 octombrie 1930, dintr-un studio improvizat în incinta serviciului poștal din Tiraspol a fost pusă pe post prima emisiune în limba română. Utilizarea unui emițător RV-57 oferea posibilitate ascultătorilor să audieze programele la radioreceptoare fără fir. Ziua de 30 octombrie 1930 este considerată Ziua Radioului Național. Recepționarea emisiunilor radiofonice pe întregul teritoriul RASSM a devenit posibilă în anul 1936, când la Tiraspol a fost construită Stația „M. Gorki”. Radiodifuziunea din RASSM a fost angajată în promovarea politicilor totalitare sovietice pe teritoriul autohton. Primele cicluri de emisiuni au fost „Colectivistul Moldovei” și „Gazeta muncitorească”.

La Chișinău, emisia radiofonică a fost inițiată la 8 octombrie 1939. Emițătorul Radio Chișinău de atunci avea o putere de 20 kW și era dotat cu echipament de fabricație engleză. Durata de emisie era de 6 ore pe zi. Radio Chișinău avea trei studiouri (unul mare, pentru orchestră, muzică militară și coruri, altul pentru soliștii-instrumentiști și cei vocali și unul mic, pentru crainici). Acest serviciu de radio informa populația și contracara influența ideologică a URSS. Postul a existat 300 de zile.

În perioada postbelică, emisiunile radiofonice au fost reluate de la Soroca (1944), apoi – de la Chișinău. Un timp îndelungat, Radio Moldova a emis în diapazon de unde lungi, medii și scurte. În perioada sovietică a fost larg utilizată radiodifuziunea prin fir, către anul

1958 fiind cuprinse practic toate localitățile din RSSM. În ultimele două decenii de existență a URSS, radioul a aplicat diapazonul de unde ultrascurte (UKV, standard estic sau FM-1). Condițiile tehnice de emisie și recepție a programelor radiofonice la etapa respectivă asigurau accesul larg la programele radiofonice interne și îl limitau pe cel la programele din exterior.

În anii 90, Radio Moldova și-a modificat parametrii tehnici de transmitere a programelor. Atunci, datorită faptului că pe piața internă a Moldovei au căpătat o largă circulație radioreceptoarele de fabricație occidentală, a început exploatarea diapazonului de unde FM (standard vestic sau FM-2). Primul emițător de acest gen a fost dat în exploatare la 30 octombrie 1995 în zona Strășeni, iar ulterior altele două – la Rezina și Cimișlia. Radio Moldova emite, potrivit datelor din 2015, pe bandă de unde medii și ultrascurte, inclusiv pe 15 frecvențe FM-2 prin 26 de emițătoare amplasate pe întreg cuprinsul țării. Emițătorul de bază, cu o putere de 1.000 kW (unde medii), situat în orașelul Maiac din stânga Nistrului, din 1992, nu este utilizat, deoarece este controlat de autoritățile autoproclamatei republici nistrene.

Timp îndelungat, Radio Moldova a activat sub egida Comitetului de Stat al RSSM pentru Radiodifuziune și Televiziune. Din 1990 se află în componența Radioteleviziunii Naționale, din 1994 – în Compania de Stat „Teleradio-Moldova”, iar din 2004 – în Instituția Publică Națională a Audiovizualului „Teleradio-Moldova”. Structura de creație a Instituției Radio Moldova include departamente, redacții și alte subdiviziuni, Orchestra Simfonică, Capela Corală „Moldova”. Fonoteca Radio Moldova conține cca 100 mii de fonograme, cu un cronometraj total de peste 16 mii ore de imprimări.

Actualmente, Radio Moldova este un serviciu de radio cu acoperire națională. Până în 2004, el a avut statutul de instituție de stat, apoi a fost inițiat procesul de transformare a acestuia în serviciu național public. La 30 octombrie 2008 a fost inaugurat în format online canalul Radio Moldova Muzical. În 2012 a fost lansat Radio Moldova Tineret care, actualmente, emite prin eter, FM-2 (6 emițătoare) și online. În proces de lansare e Radio Moldova Copii în format online.

Potrivit caietului de sarcini, în anul 2016, radiodifuzorul public intenționează să emită programe în volum total de 26304,33 ore, pe 3 canale, în mediul on air și în mediul online, după cum urmează: Radio Moldova Actualități – 8736,33 ore, Radio Moldova Tineret – 8.784 de ore, Radio Moldova Muzical – 8.784 de ore. Grila de emisie cuprinde programe în proporție de circa 90 la sută în limba română, restul – în limbile minorităților naționale. Din totalul emisie originale, în jur de 40% au revenit programelor informative.

La 24 iulie 1992 și-a început activitatea serviciul de radio cu destinație externă, cu denumirea Radio Moldova Internațional (RMI). Inițial, emisiunile lui erau transmise de Centrul Tehnic „Maiak” din Grigoriopol, care, în scurt timp, a fost acaparat de secesioniștii de la Tiraspol. Ulterior, RMI a fost transmis de către Centrul Tehnic din Galbeni-Bacău, România, iar ulterior – în format online. În anul 1993, RMI a difuzat programe cu o durată săptămânală de 20 de ore în limbile română, engleză, spaniolă și franceză. În următorii doi ani, volumul de emisie a crescut până la 30 de ore/săptămână, a fost începută emisia și în limba rusă. Spre deosebire de programele serviciilor mondiale de radio, ele sunt axate pe difuzarea informației despre realitățile interne, evenimentele internaționale fiind oglinzite în măsura în care Moldova este implicată sau interesată de ele. RMI a fost inclus în circuitul internațional de date despre radiodifuzorii externi. În linii mari, aceste coordonate au fost păstrate până în 2013, când emisia RMI a fost suspendată.

La începutul anilor 90, odată cu liberalizarea accesului la mediile de informare, se atestă crearea și diversificarea pieței radiofonice autohtone, în special prin punerea în valoare a inițiativei personale. Astfel, în 1993 a apărut „Unda liberă” – primul post nestatal de radio din Republica Moldova. Până în anul 1995, când a fost adoptată Legea audiovizualului, au fost create, cu precădere la Chișinău, și alte servicii de radio comerciale și necomerciale („Radio nova”, „Radio polidisc”, „Micul samaritean” etc.). De la mijlocul anului 1998, pe teritoriul Republicii Moldova activau 14 posturi de radio, dintre care 12 la Chișinău. În perioada următoare, numărul de posturi pri-

vate a fost în creștere, ele extinzându-și acțiunea în diferite regiuni ale țării. În anul 2003 funcționau 36 de posturi de radio, dintre care 4 – la Bălți, 2 – în UTA Găgăuzia, 9 – în alte orașe, centre raionale și localități rurale.

În 1998, pe piața mediatică din Republica Moldova a apărut radiodifuziunea publică municipală. Inițiatorul ei a fost Primăria municipiului Chișinău, care, în luna octombrie a aceluși an, a lansat postul de radio „Antena C”. Serviciul radiofonic, cu o arie de acoperire echivalentă cu două treimi din teritoriul țării, emitea nonstop 24 buletine de știri, inclusiv 6 în limba rusă, iar de două ori pe săptămână prezenta actualități în engleză, franceză și spaniolă. Postul a avut în grilă emisiuni tematice social-politice, economice, culturale, multe dintre care aveau caracter interactiv. „Antena C”, ca post municipal de radio, a existat până în anul 2007, când, în conformitate cu prevederile Codului audiovizualului al Republicii Moldova, a fost supus privatizării.

Sectorul radiofonic din raioanele de est ale Republicii Moldova este aservit politicilor de desprindere a acestei regiuni de restul țării. În consecință, accesul la frecvențele radio a fost limitat. „Radio PMR”, fondat în 1992, timp îndelungat a fost unicul operator radio în regiune. Abia în ultimii ani au apărut unele posturi radiofonice de alternativă („Новая волна” („Unda nouă”) la Bender, „RTC” la Râbnita, „Retro-FM” și „Inter-FM” la Tiraspol etc.). Emisiunile radiofonice sunt realizate, de regulă, în limba rusă.

La 12 mai 2000 și-a început emisia postul „Radio Găgăuzia”, care, în prezent, face parte din Compania Publică „Gagauzia Radio Televizionu”. Programele acestuia sunt difuzate în limbile găgăuză (50%), rusă (30%) și română (20%). „Radio Găgăuzia” emite în diapazonul frecvențelor FM-2 de la Comrat, Vulcănești și Ceadâr-Lunga. Postul de radio „Eni Ai” este rezultatul unei prime inițiative private în domeniul audiovizualului din această regiune a țării.

Potrivit datelor din Registrul posturilor de radio, la 14 aprilie 2016, în Republica Moldova funcționau 57 de posturi radio publice și private, dintre care 55 emit pe frecvențele terestre, 1 – prin satelit și 1 – prin fir.

Televiziunea. Prima emisiune televizuală națională a fost realizată la 30 aprilie 1958, la puțin timp după lansarea în lume (SUA, Marea Britanie – 1950, țările Europei de Vest – 1951-1960) a acestui mijloc de informare în masă. Inițial, serviciul autohton de televiziune difuza emisiuni cu o durată totală de 3-4 ore, cu o periodicitate de trei ori pe săptămână. În momentul lansării televiziunii, populația dispunea de 13 mii de televizoare.

În anii 80 și 90 ai secolului XX, în urma renovării bazei tehnico-materiale, televiziunea din RSSM a cunoscut o dezvoltare remarcabilă. În această perioadă, s-a extins zona de recepție a emisiunilor. Către anii 90, emisiunile Televiziunii Naționale puteau fi recepționate pe 98,9% din teritoriul Republicii Moldova. În anul 1974 a avut loc prima emisiune color. La 1 ianuarie 1991, în posesia populației republicii se aflau cca 1,13 mil. de televizoare.

Până în anii 90, serviciul național de televiziune a fost unicul operator autohton de profil. În acest răstimp, el s-a aflat în subordinea Comitetului de Stat al RSSM pentru Televiziune și Radiodifuziune (1958-1990). Ulterior a fost încadrat în Radioteleviziunea Națională (1990-1994), din 1994 – în Compania de Stat „Teleradio-Moldova”, iar din 2004 – în Instituția Publică Națională a Audiovizualului „Teleradio-Moldova”. Serviciul național de televiziune poartă titulatura oficială de TV Moldova 1. În anii 90, acesta întrunea 11 subdiviziuni structurale (departamente, redacții). În cadrul TV Moldova 1, în ani diferiți, au fost create mai multe subdiviziuni, inclusiv Studioul „Telefilm-Chișinău”, „Teatrul TV”, Teatrul de Păpuși „Prichindel”.

La 1 ianuarie 2007 a fost lansat TV Moldova Internațional, având drept scop „reintegrarea cetățenilor moldoveni în spațiul informațional al Moldovei și promovarea imaginii țării peste hotare”. Postul putea fi recepționat prin satelit în Europa, vestul Rusiei, nordul Africii, precum și în câteva state din Orientul Apropiat. Acest serviciu de programe prelua principalele emisiuni de la TV Moldova 1, completând grila de emisie cu programe proprii. Zilnic, TV Moldova Internațional difuza câte opt buletine de știri, precum și principalul jurnal de știri „Mesager”. Emisia anuală medie a atins cifra de 8.700

de ore. Din 2013, TV Moldova Internațional, din motive financiare, și-a întrerupt emisia prin satelit. Funcțiile ei au fost preluate de portalul www.trm.md, executat în limbile română, engleză și rusă.

Pe 3 mai 2016 a fost lansat canalul de televiziune Moldova 2, axat preponderent pe valorificarea 24 din 24 a patrimoniului din arhivele IPNA Compania „Teleradio-Moldova”.

TV Moldova 1 în format analogic este difuzată de 68 de emițătoare. În 2015, după eliberarea licenței respective, Moldova 1 a fost plasat în primul multiplex național DVBT. În anii 90, în Republica Moldova apare și se dezvoltă televiziunea nestatală. La început au fost câteva studiouri de cartier care transmiteau prin cablu producție proprie sau preluată de la alte centre de televiziune: „Electron” din Tiraspol (1988), „SorTV” din Soroca (1988), „TVC” din Camenca (1989), „Satelit TV” din Chișinău (1989) ș.a. În 1994, la Chișinău a fost creată întreprinderea moldo-americană „Eurocable”, primul sistem de televiziune multicanal prin cablu care prelua emisiuni de la 8 centre de televiziune străine. În 1996, ea a devenit proprietatea altei întreprinderi moldo-americană „SUN TV”. Curând, televiziunea prin cablu se răspândește și în alte zone ale țării (în orașe, centre raionale și în comunități rurale). În anul 1998 au fost înregistrate 28 de instalații TV prin cablu, în anul 2004 – 55, în anul 2005 – 115, în anul 2006 – 147, iar în anul 2008 numărul furnizorilor de servicii TV prin cablu a atins cifra de 166.

În aceeași perioadă apare și se dezvoltă televiziunea nestatală prin eter. Primul post particular de acest gen a fost „STV” din Slobozia (1990). Către anul 1997, deja 23 de studiouri au obținut de la Consiliul Coordonator al Audiovizualului licența de emisie prin eter, 30% dintre ele fiind amplasate la Chișinău, restul – în alte localități ale Moldovei (Râșcani, Drochia, Briceni, Cimișlia, Florești, Edineț, Bălți, Căușeni, Rezina, Cahul, Nisporeni etc.). Deși televiziunea prin eter a cunoscut o dezvoltare mai lentă decât cea prin cablu, totuși a avut și ea o evoluție ascendentă.

La mijlocul anilor 90, pe piața televiziunii prin eter s-a evidențiat studioul „Catalan TV”, inaugurat la 31 august 1995 la Chișinău. Emisiunile lui puteau fi receptate de 35% din populația capitalei și

de 90% din locuitorii din centrul Moldovei. „Catalan TV”, spre deosebire de celelalte posturi de televiziune din acea perioadă, care preferau retransmiterea programelor străine, s-a axat pe producție originală. Relevante în acest sens au fost emisiunile „Televis”, „Metronom”, „CTV info-noutăți” ș.a.

În anul 1997, la Chișinău au fost deschise alte câteva posturi de televiziune prin eter, care s-au dovedit a fi mult mai longevive decât „Catalan TV”. Este vorba de „Pro TV” și „NIT TV” (Noile Idei Televizate). „Pro TV” a introdus pe piața televizată din Republica Moldova o nouă manieră de realizare și prezentare a programelor informative și analitice. „NIT TV”, dispunând de 14 frecvențe, difuza emisiuni pe o bună parte din teritoriul republicii. Programele lui informative și publicistice, afiliate doctrinar PCR, au fost realizate în proporție de 70% în limba rusă și 30% în limba română. În 2012, Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a retras licența de emisie a NIT TV pentru nerespectarea pluralismului de opinii. Aceste și alte studiouri („TV 7”, „N4”, „Prime” ș.a.) și-au inserat producția originală în grila programelor de televiziune preluate fie din Rusia, fie din România. „Euro TV Chișinău” a fost fondat în anul 2002 ca un serviciu municipal de televiziune. El acoperea 60% din teritoriul țării și emitea în limba română programe informative, publicistice și de divertisment. În anul 2007, postul a fost privatizat.

În anul 2010, pe piața mediatică din Republica Moldova au fost lansate două servicii televizuale de nișă – „Jurnal TV” și „Publika TV”, axate exclusiv pe programe de știri. Ulterior, Jurnal TV a abandonat profilul său informativ, transformându-se într-un serviciu de programe generalist. Evoluțiile în câmpul televiziunii au continuat și în următorii ani. În 2015, de exemplu, în peisajul audiovizual autohton, după cum se menționează într-un raport al CCA, a fost lansat un post de televiziune cu tematică agroindustrială – „Agro TV Moldova”, care își propune să devină o sursă informațională de referință în domeniul agriculturii/industriei, și două posturi de televiziune cu profil generalist: „ITV” și „NTV Moldova”.

În UTA Găgăuzia, primul studio de televiziune, TV Găgăuzia, a fost inaugurat în 1989. Face parte din instituția regională „Telera-

„dio-Găgăuzia” și emite programe informative și tematice în limbile găgăuză și rusă din Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești și Copceac. În afară de propriile emisiuni, TV Găgăuzia retransmite programele „TRT 1” din Turcia. În ultimii ani, la Comrat, Ceadâr-Lunga, în satul Copceac au apărut 4 studiouri de TV prin eter („Bizim Aâdânâc”, „TVK-24” etc.), precum și prin cablu, preponderent în localitățile rurale (în satele Chirsova, Tomai, Gaidar, Cazaclia, Beșalma etc.).

Televiziunea din raioanele din stânga Nistrului este supusă regimului separatist de la Tiraspol. În anii 90 și în perioada următoare, în această regiune a republicii, inițiativa în domeniul televiziunii a aparținut aproape în exclusivitate autorităților sau agenților lor economici afiliați, respectiv Serviciul de stat „Телевидение Приднестровья” („Televiziunea Transnistriei”), fondat în anul 1992, postul de televiziune „Sheriff” care retransmite, de la mijlocul anilor 90, un pachet de peste 20 de canale TV, majoritatea din Rusia. Între anii 1993 și 2001, Armata a 14-a, dislocată la Tiraspol, a finanțat postul de televiziune „Arm-TV”. Din 1995, la Tiraspol a funcționat postul „TV TCV”.

Dinamica dezvoltării audiovizualului autohton din ultimii 25 de ani demonstrează curba ascendentă (de până în 2010, când pe piața audiovizuală activau circa 300 de operatori) și cea descendentă (după 2010) a numărului titularilor de licențe de emisie și autorizații de retransmisie. Potrivit datelor CCA, la 1 ianuarie 2016, în Republica Moldova, dintre cei 207 deținători de licențe și autorizații de retransmisie, 74 activau în domeniul televiziunii, inclusiv 32 în domeniul televiziunii prin eter; 11 în domeniul televiziunii prin satelit și 31 în domeniul serviciilor de programe distribuite prin rețelele de cablu.

Anularea, la începutul anilor 90, a bruiajului serviciilor de radio străine, practicat de țările ex-socialiste, deschiderea accesului la mediile electronice din străinătate, retransmiterea pe frecvențele locale a posturilor internaționale de radio, dezvoltarea televiziunii prin cablu au creat premise pentru recepționarea liberă a audiovizualului străin. Totodată, acest proces nu a fost secundat de acțiuni capabile să securizeze piața audiovizuală internă și să protejeze operatorii in-

terni, să asigure dezvoltarea prioritară a presei electronice autohtone. Unul dintre motive este că acest proces s-a derulat în lipsa unei instituții abilitate să elaboreze și să promoveze o strategie națională de dezvoltare a audiovizualului.

O asemenea instituție – Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) – a apărut în 1996, în conformitate cu Legea audiovizualului (1995). Potrivit art. 14, el a fost definit drept „autoritate publică autonomă”. Inițial, CCA a fost constituit din 9 membri, numiți în proporție egală de către Parlament, Președinție și Guvern. Această formulă a fost contestată de societatea civilă. După adoptarea Codului audiovizualului în 2006, componența CCA este aprobată de Parlament. Cei nouă membri sunt propuși de asociații obștești, fundații, asociații sindicale, asociații de patroni, culte religioase etc. Ei sunt selectați de către Comisia parlamentară de profil și Comisia juridică pentru numiri și imunități și votați nominal cu cel puțin trei cincimi din numărul total de deputați.

Codul audiovizualului, confirmând statutul de autoritate publică autonomă a CCA, l-a abilitat să supravegheze respectarea de către radiodifuzorii publici și cei privați a obligațiilor asumate în licența de emisie, să monitorizeze conținutul serviciilor de programe oferite de radiodifuzori, să avizeze caietul de sarcini al radiodifuzorului public național, să stabilească condițiile, criteriile și procedura de eliberare a licențelor etc. CCA îi revine misiunea de a elabora strategia și programul național de dezvoltare a audiovizualului din Republica Moldova. Experiența din primii zece ani de activitate, în viziunea sectorului asociativ din domeniul media, denotă că CCA deocamdată nu a devenit un factor decisiv în dezvoltarea audiovizualului național.

Audiovizualul public. Acreditarea lui legislativă în Republica Moldova a durat mai mult de zece ani și a cunoscut mai multe etape. Inițial, Legea audiovizualului nr. 603 din 03.10.1995 a cuprins două prevederi în materie de audiovizual public. Astfel, art. 1 al legii date definea instituția publică a audiovizualului drept „instituție creată în baza capitalului de stat sau cu capital majoritar de stat și cu par-

ticiparea altui capital public sau privat, care este independentă în activitatea de creație și reflectă interesele tuturor păturilor sociale”, iar art. 7, alin. (1) preciza: „Compania de Stat „Teleradio-Moldova” este instituție publică a audiovizualului”. Interpretarea confuză (instituția media de stat era echivalată cu cea publică), precum și lipsa unor coordonate legale clare de constituire a unui asemenea tip de audiovizual au anulat influența legii de referință asupra procesului de validare a ideii și a practicii audiovizualului public pe teren autohton.

La 24 aprilie 2002, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, după unele dezbateri asupra situației politice din Republica Moldova, a adoptat Rezoluția nr. 1280 privind funcționarea instituțiilor democratice din Republica Moldova. Art. 10, alin. (10) al documentului recomandă revizuirea Legii audiovizualului și schimbarea statutului Companiei „Teleradio-Moldova” în instituție publică a audiovizualului. Drept urmare, la 26 iulie 2002, Parlamentul a adoptat Legea nr. 1320 cu privire la Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”. Ea a intrat în vigoare la 15 august 2002.

O nouă etapă în acreditarea legislativă și practică a audiovizualului public în Republica Moldova a început în anul 2006, odată cu adoptarea Codului audiovizualului. Capitolul VII al acestui act legislativ este consacrat în totalitate radiodifuzorilor publici. Potrivit art. 50, Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” este „un serviciu public de radiodifuziune și televiziune independent editorial, precum și în activitatea sa de creație, autonom instituțional, constituit în baza capitalului financiar public, care, în condițiile prezentului cod, oferă servicii de programe întregii societăți din Republica Moldova, cu acoperire a întregului teritoriu al Republicii Moldova”.

În conformitate cu art. 51, IPNA Compania „Teleradio-Moldova” urmează să elaboreze, să producă și să difuzeze emisiuni radiofonice și televizate despre realitățile sociale, politice și economice interne și internaționale, precum și din domeniile culturii, agrementului, învățământului, educației, sportului, emisiuni pluraliste,

impărtiale, inovative, de înaltă calitate și integritate a programului, menite să asigure informarea corectă, imparțială, echidistantă, respectând echilibrul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri. Compania trebuie să transmită onest, fidel, echidistant informațiile în cadrul programelor de știri; să asigure dreptul la informare al tuturor categoriilor de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv al minorităților naționale; să favorizeze dezbaterile democratice, schimburile de opinie între diverse categorii ale populației, precum și integrarea în societate a cetățenilor; să realizeze emisiuni cognitive și de divertisment destinate copiilor de toate vârstele, adolescenților, tinerilor etc.

Codul audiovizualului a stabilit în mod expres oportunitatea „garanției prin lege a independenței editoriale”. Astfel, independența editorială, în tratarea codului, include dreptul exclusiv al organelor de conducere ale companiei de a adopta decizii cu privire la: elaborarea politicii editoriale, adoptarea și modificarea grilei de emisie a companiei; organizarea activității editoriale și de creație; conceperea și elaborarea programelor, inclusiv a celor de știri și actualități; alte activități stabilite de cod și/sau de Consiliul de observatori al companiei. În această activitate, potrivit codului, sunt interzise ingerințele autorităților publice sau influențele vreunui partid, organizații comerciale, economice, social-politice, sindicale sau de alt ordin. În calitate de exponent al interesului public, a fost stabilit Consiliul de observatori, care este compus din 9 membri votați de către Parlament, după selectarea lor de CCA printr-un concurs public.

Codul a stabilit tipologia radiodifuzorului public (național și regional), mecanismele de finanțare (subvenții de la bugetul de stat, potrivit caietului de sarcini; donații și sponsorizări pentru proiecte speciale; sume obținute prin acordarea dreptului de utilizare și transmitere a proprietății, inclusiv a emisiunii; profitul obținut în urma organizării evenimentelor publice în conformitate cu obiectul de activitate al companiei; venituri obținute din publicitate și din alte surse financiare a căror legitimitate nu vine în contradicție cu prevederile actualului cod și a altor legi în vigoare). El prevede, de asemenea, modalitățile de exercitare a controlului public.

Procesul de recuperare publică a IPNA Compania „Telera-dio-Moldova” a demarat în termeni practici în anul 2010. Reformele lansate, în pofida unui set de impedimente și deficiențe și, pe alocuri, a caracterului lor intermitent, au condus în mod evident la reforma editorială a audiovizualului public – acesta s-a transformat dintr-un instrument de informare partizană în unul de informare echidistantă și imparțială, pentru care independența editorială, echilibrul și pluralismul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri au devenit norme de comportament curent. Acest fapt, în anii 2010-2014, a fost consemnat cu diferite ocazii de reprezentanți ai societății civile, experți și organisme europene. Totodată, e de menționat că IPNA Compania „Telera-dio-Moldova”, dar și omologul său regional din UTA Găgăuzia, se află la debutul activității de îmbrățișare deplină a valorilor proprii radiodifuzorului public.

Agențiile de presă. Istoria agențiilor de presă din Republica Moldova începe din anul 1931, când la Tiraspol, capitala de atunci a RASSM, a fost fondată prima instituție de acest gen – MoldTAG (abrevierea denumirii în limba rusă: Молдавское Телеграфное Агентство – Agenția Telegrafică Moldovenească). Astfel, instituționalizarea în terenul autohton a activității de triere, prelucrare, stocare, difuzare și regăsire a informației s-a produs mai târziu cu mai bine de un secol în raport cu procesul similar din lume (în Franța, prima agenție de presă, „Havas”, a apărut în anul 1835; în SUA, Associated press a fost creată în 1848; în Marea Britanie, Reuter a fost fondată în anul 1851 etc.). Inițial, agenția avea 17 reporteri, dintre care 2 activau la Chișinău, iar ceilalți – în cele 15 raioane ale RASSM. În acest format MoldTAG a funcționat până în anul 1940, când în baza ei a fost instituită Agenția Telegrafică a Moldovei – ATEM, aceasta reprezentând parte integrantă a agenției sovietice TASS. ATEM s-a aflat în subordinea Consiliului de Miniștri al RSSM.

Atât MoldTAG, cât și ATEM au fost focalizate asupra colectării și difuzării informației oficiale ce urma să fie difuzată de presa, radiodifuziunea și televiziunea locală. Ele au constituit principalul

canal de răspândire a hotărârilor Partidului Comunist al Moldovei, ale autorităților sovietice locale. ATEM, potrivit unor date, difuza zilnic materiale cu volumul de patru coli de autor. Agenția de referință, de asemenea, avea în misiune traducerea știrilor din rusă, preluate de la agenția TASS. Volumul zilnic al acestora constituia 60 de pagini dactilografiate. Volumul anual al producției informative a ATEM atingea cifra de 12 mii de știri, reportaje, interviuri, precum și materiale oficiale.

Pe 20 iunie 1990, prin Hotărârea Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, ATEM a fost lichidată. În baza aceleiași decizii a fost creată agenția națională Moldova-pres – prima structură de acest profil din perioada postsovietică din republică. În context, este de remarcat faptul că Moldova-pres a fost depolitizată și dezideologizată (în cadrul ei nu puteau fi create organizații de partid sau ale altor formațiuni politice). Totodată, ea și-a păstrat statutul de instituție de stat, fiind subordonată Parlamentului.

În anul 1994, în baza agenției Moldova-pres a fost creată Direcția de Stat pentru Asigurare Informațională Moldpres. Noua structură a cumulat nu doar funcțiile unei agenții de presă, ci și o serie de responsabilități noi. E vorba, întâi de toate, de faptul că Moldpres devine editorul *Monitorului oficial al Republicii Moldova*, în care se publică legi și decizii ale legislativului, decrete ale președintelui, dispoziții ale Guvernului. În formula actuală, Agenția Informațională de Stat Moldpres a fost reorganizată în iulie 2001. Ulterior, au survenit alte modificări de structură, care au avut drept scop eficientizarea managementului și a politicii informaționale. În prezent, Moldpres cuprinde trei direcții principale de activitate: difuzarea informațiilor de interes public larg (în 2015 au fost difuzate circa 10 mii de știri), cronică foto și editarea *Monitorului oficial*. Moldpres face schimb de informații cu mai multe agenții de știri, inclusiv Agerpres (România), ITAR-TASS (Rusia), Ukrinform (Ucraina), Belta (Belarus), BTA (Bulgaria), XINHUA (China) etc.

În anii 90, în urma multiplelor reorganizări ale agenției guvernamentale de presă, monopolul acesteia a fost lichidat – au apărut mai mulți operatori în domeniul colectării și difuzării informației de in-

teres public. Într-un timp scurt au fost create cca 15 agenții de presă. Din start, ele s-au manifestat prin tendința de a valorifica în profunzime cursul evenimentelor locale și de a le prezenta din diferite unghiuri. În anul 1992 a fost inaugurată prima agenție privată de știri – BASA-press, iar în anul următor, a doua – Infotag. Noile structuri au venit cu oferte informaționale originale, explorând domenii noi și prezentând știri distinse prin operativitate și imparțialitate. Aceste agenții dețineau, chiar din primii ani de activitate, o cotă de peste jumătate din vânzările de știri politice, sociale și economice locale atât presei autohtone, cât și celei străine. Ele au devenit pionierii fluxurilor de știri financiar-economice, ai altor servicii informaționale. Produsul lor a fost solicitat de ambasade, oameni de afaceri, actorii politici locali și organisme internaționale.

Din momentul constituirii, BASA-press a difuzat un buletin informațional zilnic (știri politice, economice și sociale). În 1997, la 5 ani de la înființarea agenției, a fost editată cartea *Un comentariu pe săptămână. Republica Moldova în comentariile Agenției BASA-press (1992-1997)*. În 1998, Agenția lansează un nou produs destinat oamenilor de afaceri, investitorilor, antreprenorilor – BASA-business. În octombrie 2000 a fost lansat website-ul www.basa.md cu acces online la știri. În octombrie 2003, Agenția lansează un produs inedit pe piața noastră – revista presei BASA-digest. În februarie 2004 începe să funcționeze Serviciul BASA-foto cu descărcarea online a imaginilor, un alt produs nou pe piața mediatică a republicii. În ianuarie 2007, BASA-press lansează buletinul zilnic de știri financiar-economice și de business BASA-manager. În 2009, agenția, din motive financiare, și-a încetat activitatea.

Serviciile informaționale ale Agenției Infotag, fondată în 1993, includ știri cu tematică politică, economică și financiară, date despre piața primară și cea secundară a valorilor mobiliare, tendințele de dezvoltare a ramurilor de bază ale economiei, situația la nivel macroeconomic și din sectorul real al economiei țării. Produsele informative ale Agenției Infotag se întemeiază exclusiv pe date și fapte, acestea completând materialul analitic al experților agenției.

La mijlocul anilor 90 și în perioada imediat următoare, în Republica Moldova au apărut și alte agenții naționale (Flux, 1995; Interlik, 1995 ș.a.), regionale (Deca-press, la Bălți, 1996; NIKA-press, 1997), una municipală (Info-prim, 1998). În anul 1999 au fost inaugurate și primele agenții specializate: Orthopress (al cărei produs principal au fost știrile despre viața religioasă, culturală și a întregii populații), Infomarket (agenție axată pe informația de afaceri) etc. Piața agențiilor de presă din Republica Moldova include, de asemenea, Olvia-press. Fondată în anul 1992 la Tiraspol, aceasta a fost un generator de informații menite să justifice tendințele separatiste din estul țării.

Pe parcursul anilor, din diferite motive, unele agenții de presă au dispărut de pe piața mediatică (NIKA-press, Orthopress), altele și-au modificat statutul. În anul 2005, când Consiliul municipal a decis să lichideze Agenția Info-prim, care, la acea vreme, făcea parte din holdingul mediatic municipal, colaboratorii ei au reorganizat-o în instituție privată de presă sub denumirea Info-Prim Neo. În pofida unor turbulențe, piața agențiilor de presă din Moldova s-a dovedit a fi stabilă și viabilă pe câmpul comunicării mediatice autohtone.

Jurnalismul online. În Republica Moldova, jurnalismul online, ca activitate specializată în producerea multimedia a mesajului ziaristic pentru platforma Word Wide Web (www sau web) în scopul recepțării imediate, neliniare și interactive a informației, este un fenomen mediatic de dată recentă. Valorificarea lui a început pe la sfârșitul anilor 90. Interesul față de acest tip de jurnalism a crescut pe măsură ce se formau premisele tehnologice de accesare a e-spațiului informațional și se extindea numărul de utilizatori ai internetului. În acest sens, sunt relevante datele Agenției Naționale pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației: în perioada 2000-2007, numărul de navigatori autohtoni pe internet s-a mărit cu 2100%, în 2005, contingentul lor triplându-se în raport cu anul 2004, iar în anul 2006 dublându-se față de anul precedent. Ca urmare, rata conexiunilor la internet fix, calculată la 100 de locuitori, a crescut de la 2% în anul 2004 și 6,6% în 2005 la 14,5% la începutul anului 2015 și 15,14% în primul trimestru al anului 2016. Rata de penetrare a internetului mobil dedicat în 2016 a constituit 8,44%

față de 8,3 la sută în 2015. Pentru comparație, media europeană respectivă este de 39%, iar în Islanda, liderul european la acest capitol, indicele în cauză este de 86%, în Suedia, Olanda, Portugalia – între 70 și 76%, în România – 23,4%, în Ucraina – 11,5%. Potrivit datelor Uniunii Internaționale de Telecomunicații, rata medie de penetrare a internetului la scară globală constituie aproape 17%.

Internetul ca sursă de informare devine, în prezent, mult mai atractiv pentru consumatorii de informație care, treptat, renunță la platformele mediatică tradiționale (presă, radio, TV). Această tendință generală se atestă, într-o anumită măsură, și în Republica Moldova. Potrivit unui sondaj de opinie realizat de Business Intelligent Service, 75% din utilizatorii autohtoni de internet preferă să citească știrile în format online, iar 62% citesc presa curentă online. În următorii cinci ani, potrivit unui studiu efectuat de Harris Interactive la comanda Asociației Mondiale a Ziarelor (WAN), webul va deveni la scară globală sursa principală pentru consumatorii de știri. Presa și informarea electronică pe suporturile tradiționale din Moldova în următorii cinci ani totuși își vor menține pozițiile. Dar expansiunea internetului pe piața mediatică națională se va resimți, inevitabil, într-o măsură mult mai mare.

La începutul anilor 2000, pe domeniul național .md a apărut jurnalismul online autohton. Inițial, el se reducea la transpunerea în format electronic a informației scrise tradiționale. Acest tip de jurnalism online este calificat de către specialiști drept *shoveware* (engl. – „lopată”) și este destul de răspândit în spațiul mediatic al republicii. O mare parte din ziarele naționale, un număr considerabil de reviste generaliste și specializate, precum și unele tipărituri locale dispun de versiuni electronice. Acestea reproduc în mod fidel conținutul, nu și designul publicațiilor clasice respective (a se vedea *Moldova suverană*, *Contrafort*, *Timpul*, *Jurnal de Chișinău*, *Unghiul* de la Ungheni, *Молдавские ведомости*, *Независимая Молдова* ș.a., cu adresele respective: www.moldova-suverană.md, www.contrafort.md, www.timpul.md, www.jurnal.md, www.unghiul.com, www.vedomosti.md, www.nm.md etc.). Unele dintre ele, pe parcurs, au migrat definitiv în spațiul virtual.

Un șir de servicii audiovizuale tradiționale, printre care se numără IPNA Compania Teleradio-Moldova, Pro TV Chișinău, TV 7, posturile de radio Kiss FM, Noroc etc., au, de asemenea, versiuni electronice. În baza de date www.mediavoice.impact.md figurează 47 de posturi de televiziune și 44 de posturi de radio.

Versiunile electronice ale presei scrise și informațiilor din surse electronice, în esență, neactualizate la timp și lipsite de interactivitate, reprezintă modele de jurnalism online rudimentar. E de menționat, totodată, că unele dintre acestea cumulează un șir de însemne proprii jurnalismului online. *Jurnal.md*, de exemplu, aplică un șir de instrumente interactive, precum sunt comentariile cititorilor, forumul. Pagina web a Agenției Info-Prim Neo oferă, alături de știrile scrise, materiale foto și audio. Asemenea elemente, atestate și în alte versiuni electronice ale mediilor tradiționale, denotă tentația de a utiliza în profunzime jurnalismul online, cu calități inerente acestui tip de jurnalism (natură multimedia, interactivitate, actualizare permanentă, linkuri la materialele de arhivă etc.). Concepute în format electronic, ele nu au un echivalent mediatic tradițional. Potrivit studiului efectuat în 2005 de Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice CIVIS, ponderea acestora pe piața website-urilor din Republica Moldova reprezintă 21%. Majoritatea dintre ele sunt editate în limba română, dar există și publicații online bilingve (română-engleză sau română-rusă). În trei și mai multe limbi, acestea sunt realizate mai rar.

Jurnalismul autohton conceput pe net cuprinde o diversă gamă de produse mediatică (asta chiar dacă legislația în vigoare conferă statutul de mass-media doar mijloacelor tradiționale de comunicare în masă a informațiilor). Unul dintre primii actori mediatici care a explorat acest domeniu nou pentru Republica Moldova a fost agenția privată de știri online Reporter.md. Ea și-a început activitatea la 1 septembrie 2000.

Domeniul *.md* cuprinde, de asemenea, o serie de publicații care, potrivit caracteristicilor relevante, pot fi asimilate cu ziarele generaliste tradiționale. Acestea reflectă prompt, prin știri, interviuri, reportaje, comentarii, sondaje de opinii, întrebări și răspunsuri, eve-

nimentele curente care au loc în societate. Din această categorie au făcut parte Moldova azi (www.azi.md), care poate fi catalogat ca ziar online. Lansat la 28 mai 2001 în calitate de extensiune a portalului Moldova-News (www.interlic.md), el a fost un proiect comun al Asociației DNT, al Centrului Independent de Jurnalism și al Institutului de Politici Publice, realizat cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova. Un statut similar poate fi atribuit și publicațiilor online Europa.md, PRESS-obozrenie.md etc.

Printre publicațiile online, un loc important îl ocupă cele specializate. La această categorie pot fi atribuite *eurojournal.org*, *tourism.md*, *agenda.md*, *lanternamagica.md*, *ladyclub.md* etc. Prima oferă informații despre evoluțiile în domeniul integrării europene a Republicii Moldova, cea de-a doua promovează itinerarele turistice naționale, *agenda.md* reprezintă un ghid pentru jurnaliști despre evenimentele ce urmează să se deruleze. Revista online *Lanternă magică* tratează probleme de artă și cultură, iar *ladyclub.md* este prima revistă online din Moldova pentru femei.

Un fenomen particular îl reprezintă platformele online, specializate în transmisiunile directe de la evenimentele publice sau cele corporative. Cel mai mare proiect de transmisiuni live din Republica Moldova și România este *privesc.eu* (2009). Toate evenimentele video transmise în direct sunt arhivate și stocate în biblioteca online a portalului. Acestea sunt disponibile la orice oră și pot fi vizionate sau preluate. Pe chatul *privesc.eu*, vizitatorii pot lăsa comentarii, exprimându-și opiniile despre ceea ce se difuzează. Portalul *www.privesc.eu* este accesat lunar de circa 2 milioane de vizitatori unici. Din 2009 și până astăzi, *privesc.eu* a transmis live, potrivit estimărilor site-ului, 25.557 de evenimente. Durata lor cumulativă a constituit 20.192 de ore. Ulterior, pe piața mediatică online au fost lansate și alte entități, preocupate de transmiterea online a evenimentelor publice de importanță majoră.

În ultimii ani au fost făcute mai multe încercări de a dezvolta în format online audiovizualul autohton. Primul post de televiziune online din Moldova a fost lansat în anul 2008 de ziarul *Jurnal de Chișinău – jurnal.tv.md*. El propunea, în original, știri și reportaje

din diverse domenii, talk-show-uri („Cabinetul din umbră”), materiale de divertisment etc. Platforma video *play.md* (2007) retransmite cele mai populare servicii de televiziune, videoclipuri, spoturi distractive. În 2008, el a efectuat prima transmisiune în direct a unui meci de fotbal la telefoanele mobile și pe site-ul companiei franceze Orange Moldova.

Deși jurnalismul online în republică face doar primii pași, el produce deja multe efecte. Unul dintre acestea este jurnalismul social sau participativ, exprimat în antrenarea cetățenilor pe forumurile online, precum și în procesul jurnalistic de colectare, producere și diseminare a informațiilor prin intermediul weblogului. Forumul, în calitate de componentă a jurnalismului participativ online, reprezintă dezbaterea pe net a celor mai stringente probleme ale omului și societății. Cel mai cunoscut forum al utilizatorilor de internet din Moldova este *forum.md*. A fost creat în anul 2001 de Compania „Simpals”. Site-ul respectiv este vizitat lunar de circa 240 mii de utilizatori unici. Până în prezent, potrivit autorilor lui, *forum.md* a inițiat circa 400 mii de discuții și au fost scrise aproape 10 milioane de comentarii.

Weblogul reprezintă o publicație online care are, de regulă, caracterul unui jurnal personal, dar care, spre deosebire de acesta, este accesibil publicului larg. Multe dintre bloguri conțin știri și articole, comentarii și opinii. Blogosfera autohtonă este în devenire. În calitate de autori de blog în Republica Moldova se produc jurnaliști, politicieni, oameni de afaceri, cetățenii de rând care au a spune ceva publicului larg. Cele mai răspândite bloguri ale utilizatorilor web autohtoni sunt *curaj.net*, *bloglines.com* realizate în limba română și *livejournal.com* – în limba rusă, <http://publicpolicywatch.blogspot.com>, axat pe abordarea politicilor publice din Moldova și din lume. Viitorul acestui fenomen este în funcție directă de posibilitatea de realizare a dreptului cetățeanului la libera exprimare. Astăzi, în lume sunt cca 70 milioane de bloguri (textuale, foto, audio etc.) și, potrivit unor date, zilnic apar peste 120 mii de bloguri noi.

Mediile online sau new media autohtone, deși se află în stadiul germinal, vădesc semnale inconfundabile de implementare în Republica Moldova a jurnalismului convergent.

Reglementări și autoreglementări. Cadrul legal național de funcționare a mediilor de informare a fost determinat de actele internaționale semnate și ratificate de Republica Moldova între anii 1991 și 1997. Definitorii în acest sens au fost Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția europeană a drepturilor omului, semnate și ratificate de instituțiile abilitate. În acest mod, Republica Moldova s-a angajat să garanteze oricărei persoane dreptul la libertatea de exprimare. Potrivit art. 10 al Convenției europene a drepturilor omului, „acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere”.

Mass-media în perioada sovietică nu a dispus de un cadru legal special. Ea era creată și funcționa în conformitate cu deciziile PCUS și ale PCM. La 1 august 1990 a fost adoptată Legea URSS „Cu privire la presă și celelalte mijloace de informare în masă”. Ratificat ulterior de Parlamentul Republicii Moldova, acest act legislativ a reglementat temporar, până în anul 1994, mediile locale de informare.

Suportul legal național de funcționare a mass-mediei a început a fi edificat odată cu adoptarea Constituției Republicii Moldova. Legea fundamentală a garantat oricărei persoane libertatea conștiinței, gândirii și creației, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil (art. 31, 32, 33). Constituția Republicii Moldova a proclamat că dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi limitat. Autoritățile publice, potrivit Constituției, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal. În acest context, Legea fundamentală a republicii stabilește că „mijloacele de informare publică, de stat sau private, sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice” și că „mass-media nu sunt supuse cenzurii” (art. 34, alineatele (4) și (5)).

Prevederile constituționale au fost concretizate în diferite acte legislative care, direct (Legea presei, 1994; Codul audiovizualului, 2006, Legea cu privire la libertatea de exprimare, 2010) sau indirect

(Legea privind accesul la informație, 2000 etc.), au jalonat dezvoltarea sectorului mediatic. Ele stabilesc atât drepturile mass-mediei, cât și restricțiile legale în activitatea lor. În prezent (2016), în vizorul legiuitorilor și al societății civile se află un nou proiect al Codului audiovizualului. Acesta este anunțat drept factor încurajator nou în vederea propășirii radioteleviziunii naționale și asigurării securității informaționale a Republicii Moldova.

Reglementarea legală a activității mass-mediei în Republica Moldova este secundată de autoreglementarea profesională atât la scară națională, cât și la scară instituțională. La 4 mai 1999, Congresul extraordinar al Uniunii Jurnaliștilor a adoptat un Cod al principiilor de etică a jurnalistului din Republica Moldova. Supravegherea modului în care acesta este respectat a fost pusă pe seama Consiliului Național de Etică, instituit atunci în acest scop. Congresul a lansat un apel către toate organizațiile de jurnaliști din republică de a contrasemna documentul, pentru a-i conferi recunoaștere națională. La 26 mai 1999, el a fost semnat de 11 asociații de jurnaliști. Codul are la temelie documentele adoptate de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei privind etica jurnalistică, precum și principiile de conduită ale Federației Internaționale a Jurnaliștilor. „Principiul de bază al oricărei judecăți etice a jurnalistului, se arată în cod, este distincția clară care trebuie făcută între informație și opinie, astfel încât să fie imposibilă confundarea lor.” Codul principiilor de etică solicită de la jurnaliști să demonstreze integritate profesională prin respectarea legilor țării, a drepturilor omului, inclusiv la informarea corectă, imparțială și coerentă etc. Mai multe instituții media din Republica Moldova acționează în conformitate cu propriile coduri de etică profesională.

Autoreglementarea mass-mediei se află actualmente în vizorul Consiliului de Presă din Republica Moldova, instituit la 1 octombrie 2009 de șase asociații obștești (Asociația Presei Independente (API), Centrul pentru Jurnalism Independent, Comitetul pentru Libertatea Presei, Uniunea Jurnaliștilor din Moldova, Centrul de Resurse al Organizațiilor Neguvernamentale pentru Drepturile Omului din Moldova „CREDO” și Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative

Sociale „Viitorul”). Consiliul de Presă din Republica Moldova, ca structură independentă în raport cu administrația publică, mediul politic, mediul de afaceri, alte grupuri de interese, contribuie la responsabilizarea mass-mediei față de consumatori, prin soluționarea amiabilă a litigiilor dintre publicații și cititori, promovarea jurnalismului de calitate, a respectării principiilor deontologice jurnalistice de către publicații, agenții de știri sau portaluri informaționale.

Sectorul asociativ media. Prima asociație media națională a fost Uniunea Jurnaliștilor. Ea a fost fondată în anul 1957 și, pe durata câtorva decenii, a constituit un instrument de promovare a ideologiei comuniste în rândul jurnaliștilor. Din anul 1990 devine o organizație obștească independentă benevolă de creație a profesioniștilor din spațiul mediatic național și optează pentru promovarea valorilor jurnalismului liber, a Codului principiilor de etică a jurnalistului. În cadrul Uniunii activează Liga Ziariștilor Sportivi, Asociația Jurnaliștilor de Mediu, studioul Fotojurnalist. Uniunea Jurnaliștilor este membră a Federației Internaționale a Jurnaliștilor, a Federației Jurnaliștilor din Balcani, a Confederației Internaționale a Jurnaliștilor din țările Comunității Statelor Independente și Țările Baltice. Forul ei suprem este congresul. Ultimul, cel de-al XIV-lea, a avut loc în mai 2008.

Sectorul asociativ media a cunoscut o diversificare relevantă în anii 90. În perioada respectivă, în domeniul comunicării mediatică au fost create cca 20 de organizații neguvernamentale. Centrul Independent de Jurnalism, din 2009 – Centrul pentru Jurnalism Independent, a fost fondat în 1994, ca un proiect al Casei „Lumea deschisă”. Din 1998 devine organizație independentă neguvernamentală care acordă asistență jurnaliștilor și instituțiilor media în scopul afirmării presei de calitate, independente și imparțiale. În februarie 2000, CJI a aderat la Rețeaua de Profesionalizare a Mass-Mediei din Sud-Estul Europei, iar în iunie 2001 a devenit membru al International Freedom of Expression Exchange (IFEX). CJI este fondatorul Școlii de Studii Avansate în Jurnalism din Chișinău. El organizează topul „10 ziariști ai anului”, Clubul de Presă.

CJI editează, în limbile română, rusă și engleză, buletinul analitic bianual *Mass-media în Moldova*, portalul Media Azi (<https://media-azi.md/>), acordă consultanță juridică, monitorizează presa în privința libertății de exprimare etc.

Asociația Presei Independente (API) a fost constituită în 1997 de către reprezentanții primelor ziare independente locale *Accent provincial* (Glodeni), *Business-info* (Cimișlia), *Cugetul* (Bălți), *Cuvântul* (Rezina), *Est curier* (Criuleni), *Gazeta de Vest* (Nisporeni), ai agențiilor de presă BASA-press (Chișinău) și DECA-press (Bălți). API este un centru național de resurse axat pe dezvoltarea presei independente din Republica Moldova prin profesionalizarea jurnaliștilor, sporirea calității și a viabilității presei independente. Sloganul ei este: „Pentru o presă profesionistă, neangajată și profitabilă”. API este membru al Asociației Mondiale a Ziarelor și a Producătorilor de Știri (World Association of Newspapers and News Publishers – WAN/IFRA). Asociația Presei Electronice (APEL), fondată la 5 martie 2002, este preocupată în mod constant de edificarea în coordonatele europene a sistemului național de radioteleviziune. În acest scop, Asociația a organizat, în parteneriat cu Consiliul Europei, conferințe internaționale, ateliere de creație, a tradus și a popularizat legislația americană și cea europeană de profil. APEL a elaborat un set de proiecte de legi în câmpul audiovizualului. În anii 2004-2008, ea a efectuat multiple monitorizări privind implementarea legilor de profil adoptate.

Un alt actor al sectorului asociativ media este Centrul de Promovare a Libertății de Exprimare și a Accesului la Informație „Acces-info” (2000). Misiunea lui principală a constat în participarea la elaborarea Legii privind accesul la informație, monitorizarea ulterioară a implementării acestui act legislativ, promovarea libertății de exprimare, a transparenței instituționale și implicarea publicului la luarea deciziilor.

Aceste și alte organizații neguvernamentale (Comitetul pentru Libertatea Presei, 1994; Ghilda Jurnaliștilor Agrarieni, 1999; Centrul Tânărului Jurnalist, 2002; Centrul Media pentru Tineri, 2003; Centrul de Investigații Jurnalistice, 2003; Consiliul de Presă, 2009 etc.) realizează, în calitate de exponenți ai societății civile, impor-

tante funcții de control public în câmpul comunicării mediatice, precum și al comportamentului mass-mediei naționale întru promovarea dreptului cetățeanului la informare.

Formarea jurnaliștilor. În anul 1966 s-a produs selectarea primei grupe de studenți filologi ai Universității de Stat din Moldova pentru specializarea în domeniul mass-mediei. Trei ani mai târziu a fost creată Secția de jurnalistică în cadrul Facultății de Filologie a USM. În 1980, la Universitatea de Stat din Moldova a fost deschisă Facultatea de Jurnalistică. În 1993 a fost reprofilată în Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. În 2005, facultatea adoptă o nouă concepție de formare a jurnaliștilor. Ea prevede trei cicluri de instruire universitară: de licență (3 ani), de master (2 ani) și de doctorat (3-4 ani).

În prezent, formarea cadrelor de jurnaliști este efectuată și în alte instituții de învățământ superior de stat și private (Universitatea de Stat din Comrat, UTA Găgăuzia; Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea Slavonă etc.).

Instruirea în câmpul jurnalismului este efectuată și de entități extrauniversitare, precum Școala de Studii Avansate în Jurnalism. Aceasta este un proiect al Centrului pentru Jurnalism Independent, inițiat în septembrie 2006 în cooperare cu Școala de Jurnalism din Missouri (SUA) și Centrul de Formare Profesională a Jurnaliștilor din Paris (Franța). Școala este concepută în baza unor programe postuniversitare avansate de pregătire a jurnaliștilor.

Mediile de informare din Republica Moldova, în configurația lor actuală, pendulează între două tendințe de dezvoltare. Prima este marcată de conservarea prezenței lor în sfera societății politice, cea de-a doua sugerează proximitatea lor de spațiul public al societății civile. Freedom House, reputata organizație neguvernamentală de vocație internațională ce pledează pentru valorile democratice în lume, estimând starea presei din Republica Moldova, a calificat-o ca fiind parțial liberă (în anii 1994-1995, 1997-2003, 2010-2015) sau neliberă (1996, 2004-2009). Libertatea presei, prin urmare, rămâne pe agenda reformării spațiului mediatic autohton ca o necesitate imperativă.

SPAȚIUL MEDIATIC NAȚIONAL ÎN OPINIA PUBLICĂ ȘI PROFESIONALĂ²

Spațiul mediatic contemporan național pe durata ultimelor trei decenii s-a aflat în vizorul opiniei publice și al celei profesionale. Multiplele sondaje efectuate în rândul consumatorilor de informație au scos în vileag preferințele, atitudinile și comportamentele diferitor categorii de public de pe piața de profil în funcție de tendințele de dezvoltare a presei scrise, radiodifuziunii, televiziunii și *new media*. Totodată, numeroasele monitorizări realizate de experții în materie de jurnalism la nivel național și internațional au oferit o radiografie complexă a stării și a statutului mass-mediei naționale, a libertății de exprimare și accesului la informație, a instrumentelor de reflectare a evenimentelor curente etc. Rezultatele ambelor tipuri de cercetări luate în ansamblu permit să configurăm judecata publică și cea profesională despre evoluțiile și involuțiile mass-mediei de-a lungul timpului.

A. Media în interpretarea cetățenilor și a monitorilor la hotarul anilor 1990-2000

„Timpurile pe care le trăim, marcate de trecerea de la un sistem social la altul, de la unele valori la altele, de la un comportament la altul, de la o mentalitate la alta constituie, metaforic vorbind, și ele un drum. Dacă am pornit pe acest făgaș fără a dispune de busolă, riscăm să ne rătăcim. Necunoscutul ne periclitează existența, ne inhibă, de aceea căutăm cu înfrigurare niște repere care să ne faciliteze viața și mersul pe acest itinerar... Jaloanele la care ne referim constituie, în opinia mea, buna informare. Or, un om bine informat, mai lesne trece prin labirinturile societății actuale, iar acțiunile lui sunt mai sigure și mai conștiente”, scriam în articolul *Informarea politică audiovizuală: între sondajul de opinie și monitorizare* (2004).

Atunci, din această perspectivă am analizat proaspetele rezultate ale Barometrului de Opinie Publică (BOP) realizat în perioada 26 octombrie – 10 noiembrie 2004 de Institutul de Marketing și Son-

² Publicat în: MARIN, Constantin. *Mass-media în postcomunism : Cazul Republicii Moldova* / Constantin Marin. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 209-235. ISBN 978-9975-158-75-6.

daje MAS-Inc. Chișinău la comanda Institutului de Politici Publice (IPP). Ele în special au arătat că partea covârșitoare a populației din Republica Moldova se informează despre lumea înconjurătoare din mass-media: „Televiziunea este cea mai importantă sursă de informare politică a oamenilor, aceasta fiind preferată de 81 la sută dintre respondenți (68,2% dintre ei au indicat-o în primul rând iar 12,8% – în rândul al doilea). Radioul beneficiază de 47 la sută din opțiuni (14,8% dintre cei chestionați l-au numit în primul rând iar 32,2% – în rândul secund). Aceste mijloace de informare sunt urmate, la mare distanță, de ziare, familie, prieteni, vecini, colegi de serviciu, zvonuri, sondaje de opinie și altele”. Ierarhizarea respectivă a fost tipică pentru ultimii ani: „Astfel, între noiembrie 2001 și noiembrie 2004, relevam în articolul de referință, că în medie 71 la sută dintre respondenți au urmărit zilnic programe TV, aproximativ 54% – programe de radio și doar circa 12 la sută au consultat în aceeași măsură ziarele”.

Sondajele de la sfârșitul anilor 90 – începutul anilor 2000 au permis să tragem următoarea concluzie: „Majoritatea respondenților, în special cei așezați cu traiul în regiunile rurale, au acces limitat la mijloacele de comunicare în general sau dispun de un registru mediatic restrâns lipsit de relevanța diversității. Cea mai accesibilă sursă autohtonă de informare politică rămâne Compania Teleraudio-Moldova care, din 8 august 2004, este declarată instituție publică. În consecință, oamenilor nu le rămâne decât să consume ceea ce le este servit sau să se refugieze în segmentul recreativ-distractiv al audiovizualului disponibil”.

Mijloacele electronice, deși atunci s-au bucurat de preferință vădită din partea publicului telespectator și radioascultător, au fost investite cu diferit grad de încredere. În articolul menționat, revenind la rezultatele BOP din 2004, am constatat că televiziunii îi acordă cea mai mare încredere 58% dintre cei chestionați, iar radioului – 13,2 la sută: „Tratarea audiovizualului național este și mai circumspectă, în particular, din perspectiva știrilor prezentate. Televiziunea Națională a Republicii Moldova a întrunit, astfel, 14,3 la sută din opțiunile respondenților care au deplină încredere și 48,3 la sută

– ale celor care au oarecare încredere, iar Radio Moldova – respectiv, 12,7 și 44,1 procente. Caracterul gradual al încrederii acordate presei electronice locale poate fi explicat prin răspunsul celor chestionați la următoarea întrebare a BOP: «Credeti că azi în Republica Moldova mass-media este liberă să prezinte știri și comentarii fără cenzură (fără controlul conținutului) din partea statului?» 48,2% dintre respondenți au răspuns negativ și doar 26,6% afirmativ, restul neștiind ce să răspundă (24%) sau nedorind s-o facă (1,2%)”.

Discrepanța dintre preferințele mediatice și gradul de încredere a oamenilor în sursele de informare pe care le consultă ne-a îndemnat atunci să facem următoarea remarcă: „Încrederea substanțială pe care deocamdată o mai nutrește publicul consumator față de informația politică audiovizuală, reprezentând, în fond, o consecință a percepției tradiționaliste cultivate pe parcursul multor decenii, potrivit căreia mesajul televizat și cel radiofonic oferit exprimă întotdeauna adevărul poate seca, dacă ea va fi alimentată în manieră partizană. Acest sentiment, constituind, în fapt, un autentic patrimoniu al oricărui serviciu audiovizual, urmează a fi ocrotit prin informarea politică corectă, imparțială și dezinteresată. Altminteri, exploatarea lui nemiloasă și neonestă riscă să degenereze la un moment dat în atitudinea refractară a publicului față de presă, în general, și cea electronică, în particular. Un atare comportament este absolut contraindicat și contraproductiv pentru o instituție publică în devenire care, în opinia mea, urmează să-și asume angajamentul social de a servi cetățeanul și de a-i proteja dreptul de a fi informat echidistant și de a se informa nestingherit de nimeni și de nimic. Audiovizualul public trebuie să fie alături de omul de rând, îngrijorat, după cum arată BOP de referință, de sărăcie, prețurile crescânde, șomaj, criminalitate, corupție și alte intemperii. Omul așteaptă sprijin în depășirea acestor flageluri sociale”.

În context, atunci mă întrebam dacă audiovizualul public autohton îi oferă asemenea informație. Datele monitorizărilor efectuate în perioada iunie-noiembrie 2004, deși au relevat unele transformări pozitive ce consună cu valorile audiovizualului public, totuși nu au fost în măsură să probeze atașamentul Companiei Telera-

dio-Moldova la valorile instituției audiovizuale publice. În acest sens au fost formulate mai multe concluzii. Iată unele dintre ele: „Agenda programelor de știri denotă că TV Moldova 1 și Radio Moldova continuă să reflecte viața cotidiană, inclusiv evenimentul social prezentat masiv prin optica puterii, în detrimentul interesului public. Reducerea potențialului de știri al emisiei social-politice a instituției de referință, implicit, a condus la proliferarea penuriei informative la care a fost expus publicul companiei. Programele de știri, focalizând atenția publicului asupra unor domenii anume, marginalizând multiple probleme de interes social, scot cetățeanul din terenul preocupărilor sale primordiale. Faptul consemnat ne sugerează tentativa companiei de a ocoli problemele spinoase pentru a transpune publicul într-o presupusă realitate lipsită de conflicte, ceea ce, în opinia noastră, este egal cu distorsionarea ei”.

„Mediatizarea prioritară a agenților și actorilor puterii, pe de o parte, iar pe de alta, reflectarea simbolică a altor agenți și actori politici, precum și a agenților și actorilor sociali, vădește o politică editorială care reduce simțitor din credibilitatea companiei publice și nu conferă programelor de știri un pluralism politic autentic, concluzionăm în articolul în cauză. Abordarea neutră, în fond salutară totuși nu asigură imparțialitatea programelor de știri de la Compania Teleradio-Moldova, deoarece aceasta abordează realitatea aplicând preponderent o singură optică și o singură sursă de documentare. Diversificarea surselor, prezentarea punctelor de vedere adverse sau diferite continuă să fie o condiție nîndeplinită pentru transformarea companiei în instituție publică.”

Concluziile prezentate au avut în temei mai multe date factologice. „Audiovizualul național în coordonatele actuale de emisie (în anul 2004 – c.m.) oferă telespectatorilor și radioascultătorilor programe lunare cu durata de 859 de ore, inclusiv TV Moldova 1 – 319 ore, iar Radio Moldova – 540 de ore. Blocul de emisie social-politică (programele de știri și emisiunile tematice) constituie 218 ore sau 25,39 la sută. Acesta, potrivit datelor monitorizării efectuate de Centrul de Analiză și Investigații Sociologice CIVIS în iunie-noiembrie 2004, a cunoscut o creștere substanțială de îndată ce Compania

Teleradio-Moldova a fost declarată instituție publică. Astfel, dacă în iunie 2004, când compania mai era formal o structură de stat, durata programelor social-politice la TV Moldova 1 a întrunit 40,14 ore, atunci în noiembrie – 65,46 de ore, iar la Radio Moldova – respectiv 112,18 și 152,13 ore. Datele monitorizării mai relevă interesul instituției publice Teleradio-Moldova față de emisiunea social-politică de opinie din contul restrângerii programelor de știri. Dacă în iunie 2004, ultimele au reprezentat 74,7% din emisia social-politică TV și 87,46% din cea radiofonică, atunci în noiembrie, indicatorii respectivi au constituit 62,9 și 78,2 la sută.”

„Serviciul public al audiovizualului prin registrul tipologic adoptat își focalizează atenția asupra știrii social-politice interne care, potrivit datelor statistice de monitorizare CIVIS, în noiembrie 2004, bunăoară, a acumulat 63,2%, ca frecvență, și 76,8%, ca durată, la TV Moldova 1 și, respectiv, 60 și 75,5 la Radio Moldova. Această categorie de știri înglobează informarea socială, politică și economică. Prezențele lor în programele audiovizualului național sunt ierarhizate. Astfel, știrile sociale la TV Moldova 1 în noiembrie au întrunit 39,5%, ca frecvență, și 43,6%, ca durată, iar la Radio Moldova, respectiv 30,9 și 37,4 la sută din totalul de știri social-politice interne. Ele sunt urmate de știrile care tratează evenimentul politic intern (între 20 și 23 la sută, ca frecvență și durată) și fenomenele/faptele economice (în proporție medie de 10 la sută la TV Moldova 1 și 13 la Radio Moldova). Despre celelalte evenimente interne se relatează între 1,2 și 0,3 la sută ca frecvență și durată. Compania Teleradio-Moldova propune beneficiarilor săi un volum important de știri despre relațiile externe și evenimentele internaționale. Acestea cuprind în medie circa 30 la sută ca frecvență și durată din totalul de știri social-politice.”

Audiovizualul național, remarcăm în articolul menționat, din perspectiva tematicii abordate acordă prioritate următoarelor probleme: Transnistria; educația; cultura; ceremoniile; aniversările; colaborările socioeconomice externe; activitățile guvernamentale și parlamentare; acțiunile diplomatice; agricultura; sportul; sănătatea; asigurările medicale. Aceste 10 domenii, cu unele variațiuni, au fost

prezente în medie în jur de 40-50% din știrile difuzate lunar la TV Moldova 1 și Radio Moldova. Altor 50-60 de probleme înscrise în agenda programelor de știri de la serviciile respective le-a revenit restul timpilor de antenă. TV Moldova 1 și Radio Moldova au relatat cel mai rar despre investițiile locale, societatea civilă, datoriile interne și externe, ordinea publică, salarii, problemele producătorilor agricoli, export, problemele vamale, calitatea produselor, spațiul locativ și altele (datele din lunile octombrie-noiembrie 2004).

Publicul Companiei Teleradio-Moldova a fost cel mai bine informat despre activitatea agenților și actorilor puterii și a exponenților acesteia. Astfel, de exemplu, în noiembrie 2004, TV Moldova 1 a mediatizat instituțiile puterii centrale și ale celei locale (președintele, cadrele prezidențiale, guvernul, primul ministru, parlamentul, președintele parlamentului, justiția, Curtea Constituțională, poliția, securitatea, garda financiară, poliția economică, armata, administrația publică locală) în proporție de 46,8 la sută, iar Radio Moldova – 50,8 la sută. Mediatizarea consemnată a făcut ca acești agenți politici să dispună în noiembrie de 975 de apariții la TV Moldova 1 sau de o medie zilnică de 32 de apariții și de 3.287 de prezențe la Radio Moldova sau de o medie zilnică de 109 prezențe. În fiecare zi din luna noiembrie, telespectatorii și radioascultătorii au putut să se întâlnească prin știrile difuzate în medie de 52,5 ori cu actorii politici ce reprezintă puterea. Ceilalți agenți politici (opозиția parlamentară și partidele neparlamentare) au avut 22 de apariții la TV Moldova 1 și 56 de apariții la Radio Moldova sau câte o medie zilnică de 0,7 apariții la TV Moldova 1 și de 1,8 apariții la Radio Moldova. Ceva mai frecvent, 2,5 ori pe zi, consumatorii de informație au fost relaționați cu actorii politici din afara puterii. Telespectatorii postului TV Moldova 1 au avut în medie 10,9 ocazii zilnice să audă știri despre patronat, sindicate, biserică, societatea civilă, agenții economici, mass-media, instituțiile educativ-științifice și cele medicale, iar ascultătorii Radio Moldova – 41,9 prilejuri similare.

La sfârșitul anilor 90 – începutul anilor 2000, Compania Teleradio-Moldova a preferat să facă referință la evenimentele uzuale sau ceremoniale. Quantumul lor în programele de știri a crescut de la

aproximativ 70 la sută în august 2004 până la 85 la sută în noiembrie (în octombrie – 94%). Evenimentele conflictuale, controversate au nimerit în vizorul TV Moldova 1 și Radio Moldova în cea mai mică măsură. Cota lor a scăzut de la 30% în august până la 15% în noiembrie (în octombrie – 6%).

„Atât TV Moldova 1, cât și Radio Moldova, de regulă, au reflectat evenimentele din perspectiva unei singure surse de documentare. Așa a procedat serviciul public TV în 91 la sută de cazuri, iar Radio Moldova – în 81% (datele din noiembrie 2004).”

Analiza stării mass-mediei audiovizuale autohtone de la finele anilor 90 – începutul anilor 2000, în care locul central i-a revenit Teleradio-Moldova pe filiera opiniei publice și a celei profesionale, ne-a permis la acea vreme să tragem următoarele concluzii: „Informarea politică audiovizuală implică doi actori: producătorul de știri și publicul. Interacțiunea lor benefică presupune asumarea de responsabilități reciproce. Primul se va angaja să ofere o informație exhaustivă, echidistantă și polivalentă. Cel de-al doilea o va recepta punând în aplicare spiritul său critic. Producătorul de știri se va strădui să fixeze «clipa istoriei» așa cum este ea, evitând tentația lustruiei sau a distorsionării. Publicul va persevera în dorința de a fi informat complet și onest. Primul va conștientiza că vocația sa socială constă în a servi cetățeanul. Cel secund va realiza că doar «cel informat este înarmat» împotriva neadevărului”.

B. Media în obiectivul cetățenilor, două decenii mai târziu

Anii ce au urmat au indus modificări esențiale în opinia publică și cea profesională despre mass-media autohtonă. Aceasta, pe de o parte, a vizat percepțiile, reprezentările, atitudinile și comportamentele consumatorilor de informație, determinate de evoluțiile/involuțiile produse în câmpul mediatic. Pe de altă parte, transformările de referință au fixat impactul inovațiilor tehnologice și noua ierarhizare în preferințele mass-mediei din partea beneficiarilor de informație.

Evoluțiile invocate au fost dezvoltate de mai multe entități sociologice. Cel mai relevant, consecvent și complex studiu în materie de media din ultimele decenii a fost Barometrul Opiniei Publice (BOP)

realizat inițial (1998) sub auspiciile Fundației Soros Moldova, iar ulterior (2000) – ale Institutului de Politici Publice, de diferiți operatori de specialitate (IMAS, CIVIS etc.). În cele ce urmează vom face referință la BOP din noiembrie/decembrie 2000, 2005, 2010, 2015 și 2020. Date importante despre consumatorii de știri și evoluția și preferințele mass-mediei din Republica Moldova au fost extrase de asemenea din sondajele naționale realizate de IMAS în 2015 și 2018.

Mass-media, potrivit sondajelor menționate, în ultimele două decenii a fost tratată de opinia publică drept una dintre cele mai de încredere instituții sociale. Din această perspectivă, mijloacele de informare au ocupat, de regulă, poziția a doua (după biserică), devansând asemenea entități ca Președinția, Parlamentul, Guvernul, partidele politice etc. E de menționat, la fel, faptul că încrederea acordată a cunoscut atât afluxuri, cât și refluxuri. Astfel, potrivit BOP, dacă în 2000 instituțiile media au fost tratate cu foarte multă și oarecare încredere de 50 la sută dintre respondenți, iar în 2005 – de 65% și în 2010 – de circa 57%, atunci în 2014 – de 60 la sută, în 2015 – de 49% și în 2020 – de circa 45%. Curba respectivă, în viziunea noastră, a fost determinată de reducerea capacității mass-mediei de a fi liberă să prezinte știri și comentarii fără cenzură: de la 34,4% în 2005 la 20,7% în 2008 (variabila respectivă a fost ulterior abandonată). În pofida acestui fapt, sectorul mediatic, pe durata ultimelor decenii, în linii generale, nu a trezit nemulțumirea opiniei publice, acesta nefiind catalogat drept domeniu ce trezește îngrijorare sau unul prioritar în dezvoltarea socială.

Participanții la sondaje au calificat televiziunea drept cea mai importantă sursă de informare politică pe durata ultimelor decenii. Această opțiune a fost exprimată, în temei, de peste 80 la sută dintre respondenții BOP cu o ușoară scădere în octombrie 2020 (84,7% în 2005, 88% în 2010, 84% în 2015 și 74,6% în 2020). Acest fapt s-a datorat, în bună parte, accesului la captarea modernă a canalelor de televiziune. În anul 2018, de exemplu, potrivit IMAS, 61% dintre respondenții sondajului au afirmat că dispun de acces la televiziune prin cablu, 38% prin IPTV, 18% au instalație de recepție prin satelit/antena parabolică etc.

În anul de referință, conform aceleiași surse, durata zilnică medie alocată consumului TV a fost de 189 de minute într-o zi de lucru și de 263 minute într-o zi de weekend.

Celelalte platforme tradiționale (presa scrisă și radiodifuziunea) s-au aflat în cădere ca importanță pentru informarea politică a publicului. Astfel, exponenții ziarelor ca sursă de documentare politică s-au redus de la 35 la sută în 2005, la 16 – în 2010, 12 – în 2015, 6,1% în octombrie 2020. Scăderea respectivă a fost recuperată parțial odată cu migrarea ziarelor și a revistelor în spațiul virtual. Sondajul IMAS din 2018, de exemplu, în acest sens a constatat că 23% dintre respondenți accesează site-urile ziarelor pentru a citi știrile.

Radiodifuziunea a pierdut și ea din valențele de sursă de informare politică pentru un număr important de respondenți: de la 44% în 2005, la 35 în 2010, 25 în 2015 și 20% în octombrie 2020. În pofida acestui declin, două treimi din respondenții sondajului IMAS din 2018 au spus că dispun în gospodăriile lor de un aparat de radio, iar alte 3% au afirmat că obișnuiesc să asculte radioul prin intermediul internetului. Durata zilnică medie alocată consumului radio, potrivit datelor din același an, a fost de 166 de minute într-o zi de lucru și de 147 de minute într-o zi de weekend.

Internetul în Republica Moldova, potrivit sondajelor, a intrat în registrul preferințelor drept sursă de informare politică importantă în 2007 (7,6% de respondenți). Ulterior, numărul utilizatorilor a crescut vertiginos (20% – în 2010, 41% – în 2015 și 61,4% – în octombrie 2020). Ascensiunea consemnată a fost determinată de dotarea gospodăriilor cu echipamentul necesar. Potrivit IMAS, în 2018, mai bine de două treimi (68%) au deținut în gospodărie un computer, iar 29% – o tabletă. 73% din totalul participanților la sondaj au avut acces la internet. Cei care utilizează internetul au alocat pentru această activitate într-o zi de lucru în medie 2 ore și 55 de minute, iar în timpul unei zile de weekend – 3 ore și 30 de minute.

Sondajele de referință au constatat, de asemenea, că o parte dintre respondenți, pe durata ultimelor trei luni, nu au consultat nicio sursă de informație. Astfel, în 2010, potrivit BOP, cei mai mulți (55,9%) nu au navigat pe internet, cauza fiind accesul limitat, penetrarea re-

dusă a acestuia pe teritoriul țării și lipsa echipamentelor necesare, 38,7% nu au citit ziare, 20,8 la sută nu au ascultat nicio emisiune radiofonică și doar 4,2% nu au vizionat nicio emisiune televizuală. În ultimele trei luni înainte de sondajul din octombrie 2020, 9,2% din populație nu a privit deloc TV-ul (față de 4% în 2015). Ponderea celor care în anul 2020 n-au citit niciun ziar a constituit peste 57 la sută (față de 40% în 2015), iar a celor care nu au ascultat programe radiofonice – 37,5% (față de 24% în 2015). Cei mai puțini dintre respondenți (în 2015 – 28% și în 2020 – 20,5%) nu au navigat defel pe internet.

Dacă e să raportăm cele mai populare platforme mediatice la încrederea pe care acestea le inspiră, vom constata că opinia publică la subiectul respectiv nu este direct proporțională. Astfel, televiziunea, deși între anii 2005 și 2020 a avut cel mai mare rating ca audiență (între 88 și 74 la sută), s-a bucurat de o încredere mult mai mică. În 2005, aceasta a constituit 50,03%, în 2010 – 54,9%, în 2015 – 40 la sută iar în octombrie 2020 – 22,8%. O tendință similară s-a atestat și în cazul internetului, a doua platformă în topul preferințelor. Dacă în 2015 acesta s-a bucurat de încrederea a 23 la sută dintre respondenți, în 2020 – de 20,8%.

Canalele de televiziune ca principala platformă de documentare sunt tratate diferențiat. Solicitați să le specifice pe cele de la care se informează mai des, respondenții BOP din 2010, de exemplu, au ierarhizat serviciile de televiziune în felul următor. Primul loc i s-a acordat TV Moldova 1 (acest serviciu a fost consultat în primul rând de 28,7 la sută din respondenți, iar de 19,6% – în al doilea rând). Postul public de televiziune a fost urmat de canalul Prime apropiat de Partidul Democrat (respectiv, cu 24,9 și 21,7%), apoi de canalul controlat de PCRM NIT (16,2 și 12 la sută).

Potrivit sondajului IMAS (2015), cele mai urmărite canale TV pentru știri pe temă sociopolitică au fost TV Moldova 1 (53%), Prime TV (53%), Jurnal TV (50%), Publika TV (42%), ProTV Chișinău (35%) (celelalte canale au avut o audiență sub 20%). Pentru fiecare dintre canalele TV de top au existat segmente particulare de populație. Astfel, Moldova 1 este preferată mai degrabă de per-

soanele de genul feminin de peste 45 de ani, cu nivel de educație mediu sau scăzut, de persoanele care nu lucrează și care locuiesc în mediul rural sau orașele mici și medii. Prime TV atrage într-o pondere semnificativ mai mare persoanele ce se identifică cu minoritățile etnice; în rest, un public relativ uniform pe celelalte segmente socio-demografice. Jurnal TV se diferențiază printr-o pondere mai ridicată de telespectatori din mediul rural.

În anul 2019, conform datelor BOP, primele trei poziții au revenit Prime, TV Moldova 1 și postului Jurnal TV. Serviciile menționate au fost accesate în primul, în al doilea și al treilea rând, respectiv de 48 la sută, 44% și 34 la sută.

Consumatorii locali de servicii media, după cum ne sugerează sondajele de referință, dispun de percepții, reprezentări și atitudini suficient de incoerente, ezitante, difuze și contradictorii. În sprijinul acestei aserțiuni vom invoca unele date oferite de BOP din 2019. Întrebați câtă încredere au în mass-media, respondenții în proporție de 55 la sută le-au numit pe cele din Moldova urmate de mijloacele de informare din Uniunea Europeană (50%), Rusia (48%) și România (46%). Totodată, solicitați să indice sursele din care primesc informații despre evenimentele din țară și lume, respondenții au neglijat opțiunile anterioare, acordând întâietate ziarelor și revistelor rusești (54,2%), mediile locale rămânând cu mult în urmă (televiziunile cu 26,1% din opțiuni, iar ziarele și revistele – cu 19,6%), la fel ca și cele românești (europene) – 15 la sută. Luând în calcul aceste date contradictorii, este destul de dificil să dimensionezi tabloul general al opiniei publice pe filiera mass-media. Oricum, o tentativă temerară în acest sens a întreprins IMAS.

Nivelul de satisfacție a consumatorilor moldoveni față de mass-media, a constatat IMAS în 2018, nu este la cote înalte, 3% declarându-se foarte mulțumiți iar alți 37% – destul de mulțumiți de mass-media. Tot 3% este ponderea celor care susțin că presa este „complet independentă”, 12% crezând că ea este „mai degrabă independentă”. Totodată, 59% au calificat-o „complet sau mai degrabă dependentă”. IMAS a mai remarcat că 1% dintre respondenți consideră că ceea ce prezintă mass-media din Republica Moldova co-

respunde în „foarte mare” măsură realității, iar alte 21% au afirmat că relatările din mass-media corespund în „mare” măsură realității. Cei mai mulți (75%) însă au opinat că mass-media a distorsionat realitatea. Anterior, în 2015, sondajul IMAS a scos în vileag percepția a circa trei sferturi dintre respondenți, care au considerat că mass-media a făcut uz de propagandă sau a manipulat.

În această ordine de idei, IMAS, în 2018, a relevat că 50% dintre respondenți consideră că mass-media acționează în interesul politicianilor, dar nu al cetățenilor sau al societății în ansamblu, 15% au spus că mass-media acționează în funcție de interesele patronului, 9% au afirmat că prioritate ar avea interesele oamenilor de afaceri, iar 3% cred că mass-media din țara noastră este preocupată mai mult de interesele țărilor străine. Informația livrată consumatorilor este, în viziunea respondenților respectivului sondaj, fie falsă (35%), fie distribuită la comanda altor țări sau organizații internaționale (44%).

Drept urmare, conchide IMAS, imaginea publică generală este una defavorizantă pentru mass-media, aceasta fiind percepută ca instituție care este controlată de politic și care avantajează sau dezavantajează un actor politic și chiar ca instrument de răfuială cu anumiți politicieni. Datele sondajului au arătat că majoritatea respondenților percep mass-media ca o instituție partizană aservită politic. 61 la sută dintre respondenți consideră ca situația dată poate fi depășită prin efortul jurnaliștilor liberi, neangrenați doctrinar.

În concluzie putem constata că opinia publică în ultimele trei decenii a oscilat între tratamentul loial, inofensiv al mediilor de informare și abordarea critică, uneori reticentă față de comportamentul instituțiilor media. Evoluția semnalată poate să însemne maturizarea cetățenilor, care, treptat, dar sigur, refuză optica moștenită din trecutul lor sovietic și comunist, când orice mesaj al presei era perceput ca adevăr absolut și adoptă un tratament diferențiat a conducerii mass-mediei, în funcție de contribuțiile acestora la realizarea dreptului la informare. O linie de demarcare a acestei evoluții s-a prefigurat în 2010, când, potrivit datelor BOP, părerile respondenților s-au divizat în două.

Întrebați dacă consideră că știrile politice de la televiziune sunt suficiente pentru a înțelege ceea ce se întâmplă pe scena politică a Republicii Moldova, au răspuns afirmativ 33,4 la sută dintre cei chestionați, 36,5% și-au exprimat dezacordul, 8,3% au spus că nu urmăresc știrile politice, iar 21,8% nu au răspuns sau nu au știut ce să răspundă.

C. Media în optica experților naționali, două decenii mai târziu

Opinia profesională asupra mass-mediei din Republica Moldova, spre deosebire de cea publică, dintotdeauna a fost expresia abordării critice a acțiunii mediatică naționale în general și a activității unor anume entități media în particular. În ultimele trei decenii, experții locali au efectuat sute de investigații privind respectarea libertății presei, libertății de exprimare, a dreptului la informație. Ele au avut în obiectiv, de asemenea, dezvoltarea instituțională a mass-mediei, a cadrului legal, politic, economic și profesional de funcționare a mediilor tradiționale și celor digitale. Investigațiile respective au oferit radiografia evoluțiilor cantitative și calitative în sectorul mediatic, în special pe parcursul campaniilor electorale prezidențiale, parlamentare și locale, ele dimensionând comportamentul statului, al partidelor politice, businessului și societății civile în acest domeniu.

Evoluțiile produse pe aceste și alte paliere și-au găsit sintetizare în ultimii cinci ani în *Indicele privind situația presei din Republica Moldova* (ISPM). Lansat în 2016 de Centrul de Jurnalism Independent, studiul de referință prezintă radiografia evoluțiilor media, efectuată prin contribuția a câte 14 experți locali (2 juriști, 3 manageri media, 9 experți media – câte 1 din regiunea transnistreană și UTAG, 1 din partea Consiliului de Presă, câte 1 din cadrul audiovizualului, al presei scrise și al celei online, 3 reprezentanți ai ONG-urilor de profil), pe 7 dimensiuni/indicatori: 1) cadrul juridic; 2) contextul politic; 3) mediul economic; 4) ambianța profesională; 5) calitatea jurnalismului; 6) securitatea informațională din perspectivă mediatică și 7) securitatea jurnaliștilor. Conform metodologiei adoptate, indicatorii menționați au cuprins 15 afirmații cu 5 variante de răspuns. Fiecărui răspuns îi corespunde un anumit punctaj pe o scală

de la 4 la 0, 4 însemnând „cel mai bine”, iar 0 – „cel mai rău”. Astfel, valoarea ISRM a reprezentat media punctajului total întrunit de opțiunile experților-evaluatori pentru 15 afirmații conținute în cei 7 indicatori. Valoarea respectivă indică, de fapt, situația mass-mediei din anul evaluat: bună (60-50 de puncte), relativ bună (49-39 de puncte), marcată de probleme grave (38-28 de puncte), gravă (27-17 puncte) sau extrem de gravă (16-0 puncte).

Între anii 2016 și 2020, *cadrul juridic* de reglementare a activității mass-mediei a fost completat cu un set de acte legislative noi sau amendamente la legile existente cu impact vital pentru destinul mass-mediei autohtone. Astfel, în 2016 a fost stabilit un nou cadru juridic antimonopol în sectorul media (Legea nr. 39 a redus numărul de licențe de emisie pe care putea să le dețină un proprietar de servicii audiovizuale: de la 4 la 2). În 2017, întru protejarea spațiului informațional autohton și combaterea propagandei străine, au fost stabilite restricții legale pentru retransmiterea programelor informative, informativ-analitice, cu caracter politic și militar din statele care nu au ratificat Convenția europeană cu privire la televiziunea transfrontalieră (așa-numita Lege anti-propagandă). În 2018, în premieră a fost adoptată Concepția națională de dezvoltare a mass-mediei, iar în 2019 – Codul serviciilor media audiovizuale. Experții locali au calificat aceste și alte demersuri legislative ca fiind, *grosso modo*, suficiente și conforme standardelor internaționale. Totodată, ei au constatat mari restanțe la capitolul implementarea legislației în vigoare, precum și o serie de goluri/insuficiențe legislative (de exemplu, în reglementarea jurnalismului online sau a publicității), dar și multiple derapaje de la prevederile legale. Referindu-se la calitatea cadrului juridic național în vigoare în 2020, evaluatorii au constatat o îndepărtare de standardele internaționale, în special odată cu operarea unor modificări la Codul serviciilor media audiovizuale privind, în principal, anularea interdicției de a retransmite programe audiovizuale cu conținut propagandistic provenite din țările care nu au ratificat Convenția europeană cu privire la televiziunea transfrontalieră și excluderea cotei obligatorii de opere europene în serviciile media audiovizuale. În consecință, *indicatorul privind*

cadrul juridic de reglementare a activității mass-media a constituit 28,66 puncte în 2016, 27,33 – în 2017, 27,66 – în 2018, 28 – în 2019 și 26,66 – în anul 2020. Astfel, starea mass-mediei pe această filieră a corespuns unei *situații grave* sau marcate de *probleme grave*.

În anii de referință, *contextul politic* a fost unul dintre indicatorii ce au dezavantajat în cea mai mare măsură dezvoltarea mass-mediei autohtone. Anul 2016, în această ordine de idei, a fost cel mai complicat. Pozițiile dominante pe piață deținute de politicieni (persoane afiliate), în opinia experților, au creat condiții prielnice pentru divizarea mass-mediei și a jurnaliștilor, antrenarea lor în războaie informaționale politice, utilizarea pieței de publicitate în calitate de pârghie de influență. Implicarea politicului în mass-media și dependența presei de banii politici au favorizat, direct sau indirect, media „de partid” sau pe cea „angajată politic”. Din acest considerent, în acel an, contextul politic a beneficiat de 14 puncte acordate de experți, iar situația media a fost catalogată drept „extrem de gravă”.

În următorii trei ani, deși s-au înregistrat mici progrese în contextul politic de funcționare a mass-mediei, situația, oricum, a rămas „gravă”. În 2017, experții au estimat contextul politic cu 19, în anul 2018 – cu 20, în 2019 – cu 17 și în 2020 – cu 11 puncte. „Aparent, contextul politic din RM ar trebui să fie favorabil activității mass-media, deoarece regimul politic se declară democratic, cenzura este în afara legii, nu există interdicții pentru crearea mediilor de informare cu politică editorială de orice orientare ideologică etc., au opinat experții în 2017. Însă concentrarea mediatică excesivă a proprietății în mâinile unor politicieni sau persoane interpușe care acționează în interesul acestora, utilizarea masivă a instituțiilor media pe post de instrumente de manipulare politică și discreditare a oponentilor politici au drept consecință deteriorarea climatului de funcționare a instituțiilor media și decredibilizarea acestora.” Nota acordată atunci a fost, practic, reiterată și în rapoartele din anii următori. Totodată, în anul 2018, de exemplu, experții au remarcat și alte aspecte defavorabile ale contextului politic: limitarea accesului la unele evenimente; atacuri verbale asupra jurnaliștilor; refuzul de

a răspunde la întrebările jurnaliștilor etc. Atare practici au fost promovate atât de partidele de la guvernare sau parlamentare, cât și de cele extraparlamentare.

În 2019, în opinia experților, s-au atestat unele tentative ale Guvernului Maia Sandu de a schimba în bine climatul politic de funcționare a mass-mediei, mai ales prin intenția de a demite componența CA, suspectat de partizanat politic, precum și de a redresa situația la instituția radiodifuzorului public. Aceste tentative însă au „eșuat”, motiv pentru care experții locali au conchis: „Situația mass-media în contextul politic al anului 2019 a fost similară celei din anii electorali precedenți. Factorul politic, prin diverse modalități, a reușit să-și subordoneze o mare parte din cele mai influente organe de presă în scopuri electorale. Trenarea implementării reale a legislației în vigoare a perpetuat și a stimulat un mediu politic defavorabil activității și dezvoltării presei independente”. În 2020, situația mass-mediei a continuat să degereze, aceasta fiind marcată de instabilitatea politică și consecințele nefaste ale perioadei pandemice (Covid-19). În context, experții au amintit că numărul cazurilor de discurs de ură în alegerile prezidențiale din anul 2020, potrivit estimărilor Asociației PromoLEX, a crescut cu peste 40 la sută față de cel din alegerile parlamentare din anul precedent, 2019. Situația a devenit alarmantă odată ce parte a mesajelor de incitare la ură a fost promovată de persoane de prim rang în stat.

Mediul economic, de rând cu cel politic, a constituit un alt factor defavorizant al independenței și libertății editoriale a mass-mediei. Pe durata anilor 2016-2020, situația mediilor de informare din perspectiva acestui indicator a fost estimată de experții locali drept una „gravă” și „extrem de gravă” (în 2016, mediul economic a fost evaluat cu 18,5 puncte, în 2017 – cu 18, în 2018 – cu 17, în 2019 – cu 18 și în 2020 – cu 15,5 puncte). În sprijinul aserțiunii date, experții au invocat un șir de factori, inclusiv lipsa unor prevederi legale stimulative privind activitatea economică a entităților media; concentrarea masivă în anii 2016-2020 a proprietății în domeniul mass-media de către câteva entități economice (Exclusiv media SRL, controlată de Partidul Socialiștilor; Media Resurse SRL, un holding media fondat

de Klassika Media SRL, brand asociat cu liderul partidului politic Ilan Șor; General Media Group Corp SRL al fostului lider al Partidului Democrat, Vlad Plahotniuc, aflat în declin relativ în ultimul timp). În 2020, experții au mai relevat tentativa de a sabota activitatea economică a instituțiilor media fondate de ONG-uri (Legea nr. 86 cu privire la organizațiile necomerciale adoptată în luna iunie).

Reducerea pieței de publicitate, direcționarea intenționată a publicității spre anumite medii, precum și înțelegerile de cartel în acest domeniu, au constituit alți factori ce au afectat puternic mijloacele de informare rămase în afara monopolurilor de presă. La temelia acestei concluzii, experții au așezat mai multe fapte. Astfel, în anul 2016, potrivit unor cercetări, s-a înregistrat o descreștere cu 1,8 milioane de euro a pieței de publicitate comparativ cu 2015 și cu patru milioane de euro față de 2014. În consecință, vânzările de publicitate TV au coborât sub nivelul de 11 milioane de euro, acesta fiind cel mai slab rezultat din 2010 încoace. În acel an, cei mai mari beneficiari de publicitate au fost postul Prime TV, urmat de RTR Moldova și de TNT Bravo. La 17 octombrie 2016, cu mai puțin de două săptămâni înaintea alegerilor prezidențiale, notau experții, principalii beneficiari ai banilor de la candidații electorali, potrivit presei, sunt posturile TV și prestatorii de servicii outdoor (panouri publicitare). Cu contracte de 8,9 milioane de lei, lider incontestabil a fost General Media Group Corp SRL al lui Vlad Plahotniuc. Pe locul doi, dar la mare distanță, cu publicitate electorală de 1,36 milioane de lei s-a aflat TV Comunicații SRL, care deținea postul RTR Moldova, urmat de ProTV Chișinău și NTV, cu câte aproximativ 1,1 milioane de lei. Trendul dat s-a menținut pe întreaga perioadă de monitorizare.

Consecințe nocive pentru afacerile media, neafiliate la structurile monopoliste, au avut împărțirea tacită a pieței publicitare. Experții, în această ordine de idei, au făcut referință la presupusul acord din ianuarie 2018 între două case de vânzări – Casa Media, controlată de liderul PDM, și Exclusive Sales House, controlată de socialiști, ce ar fi prevăzut că 80 la sută din bugetele pentru publicitate să revină Casei Media, iar 20 – Exclusive Sales House. Reprezentanții celor două case de vânzări au negat orice fel de înțelegeri. Lucrurile

nu au fost limpezite de Consiliul concurenței, deși în aceeași lună, iar apoi și în mai 2018, patru posturi TV – ProTV Chișinău, RTR Moldova, Jurnal TV și TV8 – au depus o plângere comună privind presupusa înțelegere de cartel. În 2020, experții, deși au remarcat că la finele anului a apărut Casa de vânzări Independent Media House cu intenția de a vinde publicitate doar în presa independentă, s-au arătat sceptici față de reușita unei asemenea afaceri, invocând legitățile economiei de piață, unde, pentru furnizorul de publicitate, contează nu independența instituției media, ci audiența ei.

Mediul economic conturat pe aceste temeuri a redus vizibil șansele dezvoltării jurnalismului liber. În raportul din 2019, experții, bunăoară, precizau: „Lipsa independenței economice face presa vulnerabilă în fața mai multor tentații, inclusiv a ofertelor politice, prețul acestora fiind adesea libertatea agendei editoriale. Observând în ultimele luni ale anului de referință o migrare a jurnaliștilor de la unii patroni politici la alții, experții sunt de părere că independența editorială mai depinde și de echipa fiecărei redacții, de pregătirea și de integritatea profesională a managerilor media, de capacitatea lor de a se impune în fața finanțatorilor”.

Mediul profesional a constituit cel de-al patrulea indicator aplicat de experții locali pentru a dimensiona situația mass-mediei autohtone. El a vizat, pe de o parte, suficiența, iar pe de alta, eficiența procesului de profesionalizare. În primul caz, experții au constatat că în Republica Moldova, profesionalizarea a întrunit elementele-cheie (cităm după raportul din 2019): „Instituții formative care oferă studii de licență, de masterat și doctorale; cursuri de instruire în țară sau peste hotare pe durate diferite; un centru de instruire continuă la Teleradio-Moldova; Codul deontologic al jurnalistului completat cu prevederi noi pe parcursul anului de referință și adus în corespundere cu realitățile în continuă schimbare; asociații profesionale care apără libertatea de exprimare și presa independentă”. La acest capitol, starea de lucruri într-un singur an, 2016, a fost caracterizată ca „relativ bună”, acordându-i-se cel mai mare punctaj (40) în raport cu toate variabilele pe durata întregii monitorizări. În rest, situația mediului profesional a fost calificată în general drept una „gravă” (câte 27 de puncte în 2017, 2018 și 2020 și 28,5 în anul 2019).

În context, experții au constatat cele mai mari curențe la capitolul eficiența procesului de profesionalizare. Ele, în opinia lor, au fost cauzate de un set de factori (cităm după raportul din 2019): discrepanța dintre cele studiate la facultate și practica jurnalismului angajat; diferența dintre salariile pe care le pot oferi jurnaliștilor organele de presă afiliate politic și cele independente; implicarea insuficientă a instituțiilor de presă independente în procesul de profesionalizare; personalul redus ca număr al organelor de presă independente, ceea ce face aproape imposibilă detașarea jurnaliștilor pentru a participa la instruire de durată; atragerea, prin salarii mai mari, a profesioniștilor formați în organe de presă independente de către instituții media cu politică editorială dubioasă. La fel, s-a constatat lipsa de instituții formative care ar pregăti manageri media, precum și incapacitatea facultăților de profil de a-și ajusta operativ programul de instruire la necesitățile pieței, inclusiv la cererea în creștere a competențelor de utilizare a noilor tehnologii. Încă în 2016, experții au atras atenția că nu a fost constituit un sindicat al jurnaliștilor, deși despre necesitatea acestei structuri se vorbește de mulți ani. Nu a fost fructificată nici ideea constituirii unei structuri de autoreglementare în domeniul publicității. Concluzia trasă în 2016 a rămas valabilă și în anii următori: „Partizanatul politic, răspândit masiv în presă, vorbește elocvent despre (in)eficiența procesului de profesionalizare a mass-media”. În 2020, experții au venit cu o precizare nouă: „...Chiar și absolvenții cu o pregătire foarte bună teoretică, ajungând să lucreze în instituții media afiliate politic, destul de repede se conformează standardelor redacționale care sunt în dezacord cu normele deontologiei profesionale universal acceptate. O primă încercare de a redresa situația semnalată a fost inițiativa ca absolvenții facultăților de profil să-și asume Codul deontologic al jurnalistului în viitoarea activitate de muncă”.

Calitatea jurnalismului, al cincilea indicator, a fost evaluată de experții locali pe câteva filiere: pluralism extern, pluralism intern și calitatea mass-mediei. Per ansamblu, estimarea variabilelor de referință au determinat plasarea, în anii 2016-2020, a situației mass-media în zona „gravă” sau „cu probleme grave”.

Pluralismul extern al mass-mediei a adunat în raport cu cel intern și calitatea numărul cel mai mare de puncte ale experților (câte 37 puncte – în 2016 și 2018, câte 36 – în 2017 și 2020 și 34 – în 2019). Întru confirmare, monitorii pentru fiecare an au adus multiple exemple. Iată ce au consemnat ei în 2016: „În ultimii doi-trei ani, pluralismul extern s-a dezvoltat, astfel că există instituții media pentru diferite categorii de public, în funcție de vârstă, interese, domenii profesionale etc. Exemple: bizlow.md – juridică/avocatură; anticorupție.md, moldovacurata.md, zdg.md – anticorupție/integritate în sectorul public; e-sănătate – medicină; agro TV și agrobiznes.md – agricultură; Moldova Sport TV – sport; diez.md și zugo.md – tineret etc.” În pofda acestui fapt salutar, experții s-au arătat sceptici referitor la progresele pluralismului extern. În 2017, ei constatau: „Avem peste 470 de instituții media în diferite domenii. Cea mai multă media este totuși privată, fiind concentrată în Chișinău. Drept rezultat, mass-media reflectă în proporție de 70% evenimentele care se întâmplă în municipiul Chișinău”. În anii următori, progrese la acest capitol nu au fost înregistrate.

„În Republica Moldova, aparent, există pluralism mediatic extern dar, totodată, atestăm zone geografice întregi în care lipsesc instituțiile de presă, se menționa în raportul monitorilor din 2019. Pluralismul extern continuă să fie afectat grav în special de concentrarea proprietății în domeniul mediatic pe principii politice. Statul nu demonstrează interes și preocupare pentru asigurarea unui pluralism mediatic real în beneficiul cetățenilor.”

Pluralismul mediatic intern din țară, de asemenea, a fost compromis, în mare parte, de aceiași factori de influență: afilierea politică a multor organe de presă și starea precară a economiei. Drept urmare, acesta a fost estimat în 2016 și 2018 cu câte 28 de puncte, în 2017 – cu 27, în 2019 – cu 26 de puncte și în 2020 – cu 25 de puncte (situația a fost caracterizată fie „gravă”, fie cu „probleme grave”). Pe parcursul anilor, experții, într-o manieră sau alta, au remarcat o anumită diversificare a produselor mediaticice pe criterii cum ar fi genurile jurnalistice, tematica abordată, geografia, protagoniștii și autorii materialelor etc., dar au avut mari rezerve față de capacitatea

și posibilitatea presei afiliate politic de a asigura „prezența vocilor alternative”. În 2016, de exemplu, ei și-au argumentat aserțiunea respectivă cu datele din raportul de monitorizare al Consiliului Coordonator al Audiovizualului realizat în perioada 18 ianuarie-18 februarie în care se arăta: „În cadrul emisiunii «Replica» de la Prime TV, invitații (subiecți politici) cu cea mai mare pondere au fost reprezentanții PDM, cu un volum procentual de 57,14% (patru apariții), fiind urmați de PL, cu 28,57% (două apariții) și PAD, cu 14,29% (o apariție). O situație similară avem la Publika TV, unde, în cadrul emisiunii «Fabrica», PDM a avut o prezență de 40% (cinci apariții), PL – 20% (trei apariții), PPRM și PPUCM – 13,33% (câte două apariții fiecare). O tendință asemănătoare s-a înregistrat și la capitolul subiecți-comentatori politici. În aceeași perioadă, în cadrul serviciilor de programe ale posturilor TV monitorizate, la capitolul gender au dominat bărbații. Spre exemplu, la Publika TV, raportul a fost de 90,24% bărbați față de 9,76% femei”.

Pluralism intern, au constatat experții în 2019, există doar la două posturi TV – ProTV Chișinău și TV8 – neafiliate unor partide politice și care reflectă diverse puncte de vedere, precum și la câteva posturi radio/TV locale/regionale, dar care au totuși o audiență redusă. În anul 2020, pluralismul intern, bunăoară, a fost viciat de o serie de factori, inclusiv: „Nu este sesizată o preocupare pentru diversificarea produselor mediatice prin diversitate de teme, de genuri și formate jurnalistice, de adrese, de protagoniști. De regulă, presa urmează, în mod neîndreptățit, agenda politică, și nu cea publică. Numeroase teme de interes pentru cetățeni sunt ignorate și abandonate. Anumite teme sunt abordate și mediatizate doar dacă efortul este sprijinit pecuniar de eventuali donatori”.

În ceea ce privește calitatea presei, evaluatorii au semnalat un paradox: înregistrăm degradare în pofida existenței unei diversități de instituții formative și de cursuri de profesionalizare. Calitatea mass-mediei a fost afectată pe parcursul anilor 2016-2020 de fenomene nocive, precum propaganda, manipularea, dezinformarea și știrile false. Acțiunile, iar mai des, inacțiunile factorilor decidenți nu au reușit să descurajeze aceste fenomene, au notat experții. Brea-

sla jurnalistică nu a avut suficiente capacități ca să asigure un nivel acceptabil al calității mass-mediei estimată drept „gravă”. Astfel, la acest indicator, mass-media a beneficiat de 19 puncte în 2016, de câte 18 – în 2017, 2019 și 2020 și de 17 – în 2018.

Securitatea spațiului informațional național din perspectivă mediatică, al șaselea indicator al situației media autohtone, a vizat contribuțiile la această lucrare atât ale instituțiilor autohtone, cât și ale celor străine. În primul caz, experții locali au evaluat și au constatat carențe importante în repartizarea și gestionarea de către radiodifuzorii aflați sub jurisdicția RM a frecvențelor audio/TV; în distribuirea de către aceștia a programelor care răspund rigorilor de pluralism și calitate și care sunt produse autohtone difuzate în primă audiție, în retransmisunile audiovizuale străine ce pot submina securitatea informațională a țării etc. Experții, totodată, au evaluat, dacă majoritatea presei scrise, ca număr de titluri și tiraj, majoritatea presei online, ca număr de titluri și de utilizatori, oferă conținuturi care răspund rigorilor de pluralism și calitate, iar conținuturile, în proporție de cel puțin 50 la sută, sunt autohtone; dacă filmele pentru TV sunt achiziționate luând în calcul asigurarea securității informaționale; dacă există un sistem adecvat de *media literacy* și un nivel potrivit de imunitate socială la propagandă. Din această perspectivă, experții locali au caracterizat securitatea spațiului informațional național ca fiind într-o stare „gravă”, acordând și punctajul corespunzător (23 de puncte – în anul 2016, 19 – în 2017, câte 21 – în 2018 și 2020, 20 – în anul 2019).

În cazul al doilea, experții, evaluând impactul mass-mediei străine asupra securității spațiului informațional național (dacă mass-media străină, ca număr și/sau influență (audiență), ca prezență pe cont propriu sau ca prezență prin intermediul mass-mediei aflată sub jurisdicția RM, este masivă; dacă mass-media străină difuzează mesaje improprii care afectează grav securitatea informațională și periclitizează/neutralizează mesajele mass-mediei autohtone, pluraliste și de calitate; dacă produsele mediatice străine promovează mesaje ce contravin intereselor naționale; dacă limba de difuzare a mesajelor este alta decât cea de stat), au constatat caracterul lui „extrem de grav” în două rânduri (2017 și 2018) și „grav” în ceilalți trei ani de monitorizare (2016, 2019, 2020).

Calificativele respective au vizat preponderent mediile de informare din Federația Rusă. Potrivit datelor CCA din 2016, citate de experții locali, 70% din posturile TV transmise în spațiul informațional al RM au fost din Federația Rusă, care au promovat politici axate deseori pe mesaje antieuropene, antinaționale, utilizând instrumente de propagandă, manipulare și dezinformare. La trei ani distanță, în 2019, experții, evaluând comportamentul mediilor străine pe piața indigenă, notau: „...Mass-mediile străine care activează în RM au politici editoriale diferite. Organele de presă din Occident, bunăoară, Radio Europa Liberă, TVR Moldova sau Radio România Chișinău sunt, în cea mai mare parte, corecte. Organele de presă din Federația Rusă, precum Agenția Спутник, *Комсомольская правда в Молдове*, *Аргументы и факты*, *Первый канал* etc. sunt pline de dezinformări, manipulări, instigare la ură etc.”

Spațiul mediatic autohton din acest punct de vedere a fost considerat ca fiind nesecurizat și deci vulnerabil la acțiunile informaționale și hibride externe. Lucrurile au evoluat neînsemnat și după adoptarea, la sfârșitul lui 2017, a Concepției securității informaționale naționale și a Legii anti-propagandă. „Rezultatele unei monitorizări la temă efectuate de CA, au notat experții în 2019, au demonstrat că RTR Moldova, de exemplu, nu respectă prevederile legale. Mai mult, asistăm la încercări ale președintelui Igor Dodon și ale socialiștilor, cunoscuți pentru simpatiile lor proruse, de a anula această lege.” Acest lucru s-a întâmplat în perioada imediat următoare.

Securitatea jurnaliștilor, ultimul indicator de monitorizare a situației mediilor de informare autohtone în anii 2016-2020, în general, a fost respectată. Experții, totodată, au remarcat că pe parcursul perioadei de referință, unii reprezentanți ai presei au fost atacați verbal, li s-au creat dificultăți artificiale în exercitarea muncii profesionale, limitându-se, în particular, accesul la anumite evenimente. Situația pe domeniul securității jurnaliștilor, în viziunea experților, a fost marcată de „probleme grave”, cunoscând, conform punctajului acordat, un anume regres: 36 de puncte în 2016, 30 în 2017 și câte 29,5 în următorii trei ani. Aceștia totuși au notat că, indiferent de instituția media și modul de onorare a misiunilor profesionale,

jurnaliștii, cu excepția unor penalizări contravenționale sau prejudecii de ordin moral, nu au suportat consecințe grave. Ei au menționat că în mass-media din Republica Moldova „plutește o atmosferă de autocenzură «pentru a nu da de bucluc», respectiv pentru ca jurnaliștii să-și poată continua cumva activitatea”.

Opinia profesională, așadar, spre deosebire de cea publică, s-a arătat a fi preponderent sau suficient de critică față de furnizorii locali de informație, tratându-i pertinent, pe potriva contribuțiilor acestora, în saturarea cu conținuturi imparțiale a spațiului informațional mediatic din Republica Moldova. *Indicele privind situația presei din Republica Moldova*, stabilit de experții locali, a reflectat astfel situația generală gravă a mass-mediei naționale. Acest fapt este indicat în punctajul mediu anual la toți indicatorii invocați acordat de opinia profesională și anume: 26,66 puncte – în 2016, 23,69 – în 2017, 23,78 – în 2018, 24,24 – în 2019 și 23,66 de puncte – în 2020. Trendul descendent respectiv este unul alarmant și inspiră puțin optimism în destinele viitoare ale mass-mediei autohtone.

D. Media în estimarea instituțiilor internaționale

Mass-media din Republica Moldova, în ultimele două decenii, s-a aflat în vizorul mai multor instituții internaționale, preocupate de promovarea valorilor democratice, inclusiv respectarea art. 19 din Declarația universală a drepturilor omului privind dreptul la libertatea opiniilor și a exprimării. Între acestea s-au numărat Freedom House (Casa Libertății), International Research & Exchanges Board, Consiliul internațional de cercetare și schimburi (IREX), Reporters sans Frontières (Reporteri fără Frontiere) etc.

Freedom House, fondată în 1941, a fost prima organizație americană antrenată în promovarea libertăților la scară globală. Lideri fondatori ai acesteia au fost prima doamnă de atunci a SUA, Eleanor Roosevelt, și Wendell Willkie, contracandidatul republican în alegerile prezidențiale din 1940. Din acest considerent, Freedom House din start a avut o orientare partinică ambivalentă sau, am spune, neangajată politic. Potrivit viziunilor sale programatice, Freedom House dintotdeauna s-a ghidat de convingerea că „libertatea înflo-

rește în națiunile democratice în care guvernele sunt responsabile pentru oamenii lor”. De aici putem lesne deduce motivarea preocupării ei fundamentale – raportul anual *Libertatea în lume* (1973), ce a devenit o lucrare de referință în cercetarea respectării drepturilor politice și a libertăților civile în lume.

Pe parcursul anilor, Freedom House a lansat în coordonatele anuarului *Libertatea în lume* un set de rapoarte sectoriale, în special în domeniul mass-mediei. „Sectorul media liber și independent ce informează populația și trage la răspundere liderii este la fel de important pentru o democrație stabilă și puternică ca și alegerile libere și corecte, nota Sarah Repucci, senior director pentru cercetare și analiză de la Freedom House, referindu-se la impactul mediilor de informare asupra vieții sociale. Fără acest sector, cetățenii nu pot să adopte decizii conștiente privind modul în care sunt dirijați, iar abuzurile puterii, care practic sunt inevitabile în orice societate, nu pot fi identificate și corectate.” Astfel, rapoartele *Freedom and the Media* („Libertatea și media”), *Nations in Transit* („Națiunile în tranziție”), *Freedom on the Net* („Libertatea pe internet”) au reprezentat barometre recunoscute la scară mondială ce fixează pulsul mediilor de informare de pe mapamond.

Raportul anual *Freedom and the Media*, inițiat în 1980, a evaluat timp de peste patru decenii gradul de libertate a presei din 195 de țări și 14 teritorii ale lumii (datele din 2019). El a furnizat analize ale stării/statutului mediilor de informare din țările monitorizate, în temei, prin prisma a trei indicatori: a) legal (legile și actele normative ce afectează conținuturile media); b) politic (presiunile politice și controlul asupra conținuturilor media) și c) economic (influențele economicului asupra conținuturilor media) (între 1994–2001, în vigoare a fost și al patrulea indicator, d) – acțiunile represive în raport cu jurnaliștii (omoruri, violențe, cenzură, autocenzură etc.). Fiecare indicator, la rândul lui, a cuprins un set de subiecte metodologice de cercetare. Numărul acestora a atins cifra de 23 la toate categoriile de indicatori menționate. Iată unele dintre subiectele abordate:

- Există medii de informare libere și independente?
- Mass-media este supusă cenzurii directe sau indirecte?

- Jurnaliștii recurg la autocenzură?
- Jurnaliștii sunt supuși presiunilor pentru a identifica sursele lor de informare?
- Sunt aplicate legile privind defăimarea și altele de acest fel pentru penalizarea jurnaliștilor?
- Mass-media depinde de finanțarea din partea statului? Statul influențează conținutul ei, aplicând diferite instrumente (licențierea angajată politic, controlul asupra rețelelor de producere și distribuire etc.)?
- Mass-media face partizanat politic?

Per ansamblu, subiectele/indicatorii menționați au însumat o anume valoare numerică (punctaj). Scala de acordare a punctajului a variat pe parcursul anilor. De exemplu, între 1994-1996, punctajul a fost acordat separat pentru presa scrisă și audiovizual (indicatorii a, b și c fiind cotați în limita a 0-10 puncte, iar d – 0-20 puncte). Între 1997-2001, primii trei indicatori au fost estimați de la zero până la 15 puncte, iar ultimul indicator, d – 0-5. După 2002, indicatorul a a dispus de 30 puncte, b – de 40 și c – de 30 de puncte. În consecință, mass-media din țările lumii a putut acumula între zero (cel mai bun rezultat) și 100 de puncte (rezultatul cel mai rău): cu cât punctajul acumulat a fost mai mic, cu atât starea libertății media a fost mai avansată. În funcție de impactul factorilor menționați și de punctajul acordat, mediile de informare au fost divizate în trei categorii cu un anume scor numeric: mass-media liberă (L) (0-30 de puncte); parțial liberă (PL) (31-60 de puncte) și neliberă (NL) (61-100 de puncte).

Freedom House a evaluat libertatea media, antrenând o echipă de analiști interni și externi, precum și experți din comunitățile academice, *think tank-urile* pentru drepturile omului etc. Ediția din 2019, de exemplu, a implicat peste 100 de analiști și peste 30 de consilieri. Analiștii au utilizat o gamă largă de surse, inclusiv articole de știri, analize academice, rapoarte de la organizațiile guvernamentale, contactele profesionale individuale și cercetările pe teren. Scorurile propuse au fost discutate și argumentate la o serie

de întâlniri regionale cu participarea personalului Freedom House și a grupului de consilieri experți. Scorurile finale au reprezentat consensul analiștilor, consilierilor și al personalului. Acțiunile date au fost întreprinse pentru a exclude la maximum abordările subiectiviste. Freedom House a optat în acest sens pentru consistență metodologică, rigoare intelectuală și judecăți echilibrate și imparțiale [10]. Analizele efectuate și scorurile acordate au reflectat starea presei din anul ce a precedat ediția ordinară a raportului.

Republica Moldova a intrat în registrul de monitorizare al Freedom House la începutul anilor 90 ai secolului XX. Prima referință la țara noastră o atestăm în ediția 1993 a raportului respectiv, în care starea libertății presei locale din anul precedent, 1992, a fost calificată drept „parțial liberă”. În anii 90, Freedom House a estimat evoluțiile libertății presei în lume, inclusiv în Republica Moldova, pe patru filiere (legislativ, politic, economic și respectarea drepturilor jurnaliștilor), separat în presa scrisă și cea audiovizuală (a se vedea anexele 20 și 21). Cel mai bun scor al libertății presei Republica Moldova l-a obținut în 1993, când cumulativ a obținut 41 de puncte din 100. O asemenea performanță, generată de liberalizarea și dezideologizarea accentuată de atunci a pieței mediatic autohtone, Republica Moldova nu a mai atins nici în anii 90, nici în următoarea perioadă de monitorizare Freedom House (2000-2020). În 1995, odată cu etatizarea multor medii de informare, libertatea sectorului mediatic de la noi întrunind 62 de puncte, a intrat pentru prima dată în categoria „presei nelibere”.

În primele două decenii ale secolului în curs, mass-media din Republica Moldova, potrivit estimărilor Freedom House, a fost, în raport cu anul de glorie, 1993, într-un declin neconținut. Astfel, între anii 2003-2009, mediile de informare autohtone au fost plasate pe lista presei nelibere. În restul timpului (2000-2002, 2010-2019), deși a fost declarată „parțial liberă”, aceasta, în frecvente cazuri, datorită punctajului acumulat, s-a apropiat suficient de mult de categoria presei nelibere (anexa 20). Datele raportului *Freedom and the Media* consună în multe privințe cu cele cuprinse în alte monitorizări cu ale Freedom House, în special, în *Nations in Transition*.

Nations in Transition („Națiunile în tranziție”) reprezintă un alt proiect de monitorizare inițiat de Freedom House în 1993. El a avut în vizor 29 de state ex-sovietice și postsocialiste, aflate în perioada de tranziție spre democrație și economia de piață. Rapoartele elaborate în cadrul acestui proiect prezintă o dimensionare complexă a situației din țările respective pe șapte filiere: *guvernare democratică* (în special, independența, eficiența și controlul puterilor legislative și executive); *procesul electoral* (caracterul legislației electorale, pluripartidismul, gradul de participare a populației în procesul electoral); *societatea civilă* (potențialul organizațional și financiar al sectorului asociativ, ambianța politică și socială, grupurile de interese, inclusiv cele antidemocratice etc.); *administrația publică locală* (descentralizarea, transparența decizională etc.); *sistemul judiciar* (independența justiției, apărarea drepturilor constituționale ale omului etc.); *corupția* (percepția opiniei publice, legislația anticorupție, eficiența inițiativelor anticorupție). O variabilă importantă în evaluarea țărilor de referință a vizat *mediile independente*. La acest capitol, proiectul *Nations in Transition* a examinat starea curentă a libertății mass-mediei, inclusiv legislația despre defăimare, cazurile de urmărire a jurnaliștilor și a redacțiilor independente, funcționarea financiară a presei independente, activitatea mediilor de stat.

Rapoartele narative au fost însoțite de evaluări numerice ce asigură determinarea ratingului de țară. Până în anul 2020, Freedom House a aplicat pentru cercetarea dată o scală de la 1 la 7 (1 – cel mai mic rezultat, 7 – cel mai mare), țările fiind clasificate în următoarele categorii:

1. *Consolidated Democracy* („Democrație consolidată”, CD, scor al democrației: 5.01-7.00);
2. *Semiconsolidated Democracy* („Democrație semiconsolidată”, SCD, scor: 4.01-5.00);
3. *Transitional/Hybrid Regime* („Regim hibrid în tranziție”, T/H, scor: 3.01-4.00);
4. *Semiconsolidated Authoritarian Regime* („Regim autoritar semiconsolidat”, SCA, scor: 2.01-3.00);
5. *Consolidated Authoritarian Regime* („Regim autoritar consolidate”, CA, scor: 1.00-2.00).

Din 2020, scorul democrației a fost convertit în procentajul democrației, pentru a asigura o coerență cu alte rapoarte Freedom House, care este respectiv: 100-66,68; 66,67-50,01; 50,00-33,34; 33,33-16,68 și 16,67-0,00. În coordonatele respective au fost înscrise analizele și valorile numerice ale mass-mediei. Astfel, pentru a corespunde democrației consolidate, mijloacele de informare trebuie să fie independente, diverse și stabile, libertatea de exprimare trebuie să fie protejată, iar jurnaliștii – absolviți de ingerințele excesive din partea factorilor politici și economici influenți.

Republica Moldova, între anii 2005-2020, a fost atribuită categoriei de țări T/H, adică celor cu regim hibrid în tranziție. Ea a dispus de un procentaj al democrației între 33,93 și 35,71, adică s-a aflat aproape de hotarul cu următoarea categorie descendentă de democrație – regimul autoritar semiconsolidat (SCA). Aceasta a denotat că țara a întrunit condițiile minimale ale democrației. Astfel, au fost remarcate fragilitatea instituțiilor democratice, dificultățile majore privind respectarea drepturilor politice și civile, procesul electoral, deși regulat și competitiv, totuși defectuos la capitolul alegeri libere și corecte, o societate civilă în creștere însă afectată de probleme financiare și entități puțin sustenabile, o administrație publică locală lipsită de independență de către puterea centrală, o justiție deși antrenată în lupta pentru independență, totuși dependentă de factorul politic și selectivă în aplicare, un înalt nivel de corupție. Situația dată s-a agravat în anii 2005, 2008-2010, când Republica Moldova s-a aflat, potrivit Freedom House, în categoria țărilor cu regim autoritar semiconsolidat (SCA).

Potrivit *Nations in Transition*, mass-media din Republica Moldova, în perioada 2005-2020, s-a înscris în coordonatele țărilor cu regim hibrid în tranziție și autoritar semiconsolidat. Ele au beneficiat din partea Freedom House, respectiv în anii de T/H – între 3.01 și 4.00 puncte și între 2.01 și 3.00 – în anii SCA (a se vedea anexa 22). Astfel, mijloacele de informare de la noi, între anii 2005 și 2020, de regulă, au fost independente și diverse. Totuși, suportul lor legislativ existent nu a corespuns practicilor curente. Reportajele și independența editorială au fost prejudiciate de interesele politice

și economice ce au încurajat autocenzura, precum și presiunea asupra jurnaliștilor. În acest sens, raportul *Nations in Transition 2020* constata că „situația privind libertatea mass-mediei a continuat să se deterioreze”, iar schimbarea puterii executive din 2019 nu a condus la „depolitizarea instituțiilor de reglementare”. Potrivit raportului, mass-media din Republica Moldova a rămas în coordonatele unui regim hibrid în tranziție. International Research & Exchanges Board (IREX), fondat în anul 1968 în SUA cu statut de organizație neguvernamentală nonprofit, este specializat în dezvoltarea globală și educație. IREX dispune de parteneriate în peste 100 de țări, inclusiv în Republica Moldova.

Mass-media reprezintă pentru IREX unul dintre direcțiile strategice de activitate. În mesajul adresat presei independente din Moldova cu prilejul Zilei Mondiale a Libertății Presei din 2020, antena locală a IREX specifică: „De peste 20 de ani, organizația IREX promovează și contribuie la crearea unor sisteme informaționale și media vibrante în întreaga lume, lucrând cu consumatorii și producătorii de content media, astfel încât cetățenii să poată interacționa eficient cu content media de calitate înaltă. La moment, IREX are în curs de implementare 28 de proiecte în domeniul media, inclusiv proiectul „Diversificarea Contentului de Divertisment în Moldova”.

În 2000, IREX a lansat proiectul global *Media Sustainability Index (MSI)* („Indicele de sustenabilitate media”) [17]. Proiectul dat a radiografiat condițiile de funcționare a mass-mediei independente din 80 de țări din întreaga lume (în anul 2021, acesta va fi substituit de *Vibrant Information Barometer (VIBE)* – „Barometrul de informații vibrante”). Pe parcurs, MSI a devenit un studiu de referință în evaluarea modului în care sistemele media din străinătate se schimbă în timp.

Sustenabilitatea mediilor de informare, în viziunea IREX, este determinată de cinci factori-cheie, aceștia constituind totodată și obiectivele cercetării *MSI*. Primul obiectiv – gradul de promovare a normelor legale și sociale de protejare a liberei exprimări și a accesului la informațiile publice – a fost măsurat, aplicându-se mai mulți indicatori, inclusiv corectitudinea, competitivitatea și tratamentul

apolitic al acordării licențierii sau înregistrării instituției mass-media; comparabilitatea intrării ei pe piață în raport cu alte industrii. Același obiectiv identifică, de asemenea, dacă legea garantează independența editorială, dacă accesul la informație este nediscriminatoriu pentru toată mass-media și jurnaliști, dacă accesul și utilizarea știrilor locale și internaționale nu sunt restricționate de lege etc.

Cel de-al doilea obiectiv – respectarea standardelor profesionale de calitate ale jurnalismului – a vizat, în special, asemenea indicatori ca: posibilitatea profesioniștilor de a reflecta evenimentele și problemele-cheie, lipsa autocenzurii, nivelul de remunerare a muncii descurajant pentru coruperea jurnaliștilor, echiparea modernă și eficientă a acestora pentru colectarea, producerea și distribuirea știrilor, neclipsirea programelor de știri de cele de divertisment etc.

Obiectivul al treilea – existența surselor de știri multiple ce oferă cetățenilor știri fiabile și obiective – a fost axat și el pe un set de indicatori printre care diversitatea surselor și a platformelor de știri, lipsa reflectării partizane a spectrului politic, transparența proprietății media ce permite consumatorilor să judece despre obiectivitatea știrilor, gradul de acoperire prin știri a unui spectru larg de interese sociale etc.

Cercetarea IREX a determinat și gradul de independență editorială a instituțiilor media în funcție de cât de bine sunt gestionate. În contextul acestui obiectiv, al patrulea la număr, au fost formulați următorii indicatori: multitudinea surselor de venit ale instituției media, respectarea standardelor acceptate pentru cota de venit provenită din publicitate. Același obiectiv a evaluat modul (echitabil/inechitabil fără a compromite independența editorială) de accesare a subvențiilor guvernamentale și a publicității etc.

Ultimul obiectiv – ocrotirea interesului profesional al mass-mediei independente de instituțiile de sprijin funcționale din societatea civilă – a avut drept indicatori contribuțiile sectorului neguvernamental în dezvoltarea mass-mediei independente, inclusiv prin profesionalizarea ei; aportul asociațiilor profesionale în susținerea drepturilor jurnaliștilor și al celor comerciale – în reprezentarea intereselor proprietarilor media. Cercetarea pe această filieră a mai

contabilizat caracterul (politic/apolitic) canalelor de distribuție media (chioșcuri, emițătoare, cablu, internet, telefoane mobile), gradul de monopolizare și de restricționare în acest domeniu etc.

Metodologia IREX de evaluare a mass-mediei a cuprins acordarea fiecărui obiectiv între 0 și 4 puncte, în funcție de atingerea indicatorilor menționați. Astfel, zero puncte s-a acordat presei din țările ce nu corespund indicatorilor și obiectivelor de referință; de un punct a beneficiat țara cu mass-media ce îndeplinește indicatorii la cotă minimală; de două – țara ce a început să fie conformă mai multor indicatori, progresele însă fiind de dată recentă, nu probează sustenabilitatea certă a mediilor de informare. Țării ce a dispus de mass-media conformă indicatorilor de rigoare de-a lungul mai multor ani i se acordă trei puncte. În sfârșit, patru puncte au fost alocate țării în care mass-media corespunde indicatorilor de sustenabilitate timp îndelungat, indiferent de succesiunea guvernelor, fluctuațiile economice, modificările opiniei publice și/sau schimbărilor convențiilor sociale.

Conform *MSI* descris, mass-media a fost clasificată în patru categorii. Prima categorie consemna țara cu o *presă nesustenabilă* (0-1) (guvernul și legile împiedică activ dezvoltarea liberă a mass-mediei, profesionalismul este scăzut, iar activitatea industriei media este minimă). Cea de-a doua categorie – *sustenabilitate instabilă (mixt)* (1-2) se referă la țara care îndeplinește un număr minimal de obiective, iar progresele presei libere, profesionalismul în creștere și afacerile libere în domeniul media sunt de dată recentă. Per ansamblu, aceste progrese nu certifică sustenabilitatea. Categoria a treia – *aproape de sustenabilitate* (2-3) marchează că țara a progresat în îndeplinirea mai multor obiective, iar normele legale, profesionalismul și mediul de afaceri facilitează mass-media independentă. Progresele au supraviețuit modificărilor guvernamentale și au fost codificate în lege și practici. Cu toate acestea, se cere mai mult timp pentru a se certifica durabilitatea schimbărilor atestate. Ultima, cea mai avansată categorie, este *media sustenabilă* (3-4). În cazul de referință, mediile de informare sunt considerate, în general, profesioniste, ce au atins sau sunt în stare să atingă obiectivele de sustenabilitate, iar mass-media independentă a supraviețuit mai multor guverne, fluctuațiilor economice și modificărilor opiniei publice sau convențiilor sociale.

În 2001, la un an după lansare, parte a proiectului global *IREX Media Sustainability Index* a devenit și Republica Moldova [17]. Din start și timp de 10 ani (2001-2010), mijloacele de informare autohtone au fost atribuite celei de-a doua categorii de sustenabilitate media – *instabilă (mixt)*. În acest răstimp, MSI pentru Moldova a oscilat de la 1,48 puncte (2006-2007) până la 1,81 puncte (2009). În anul 2011, mass-media națională, pentru prima dată, a avansat în a treia categorie de sustenabilitate, acumulând 2,1 puncte în 2011, 2,26 – în 2012 și 2,42 – în 2013. Indicele din anul 2013 a fost vârful MSI atins de mass-media din Republica Moldova. Începând cu anul următor, 2014, indicele MSI, deși a rămas în perimetrul categoriei „aproape de sustenabilitate”, a înregistrat un ușor declin – de la 2,38 în anii 2014-2016 și 2018 spre 2,37 – în 2017 și 2,31 – în 2019 (anexa 23).

O altă instituție internațională ce a înscris mass-media din Republica Moldova în registrul său de monitorizare a fost Reporters sans Frontieres (RSF). De la fondare (1985), această entitate a avut statut consultativ pe lângă ONU, UNESCO, Consiliul Europei și Organizația Internațională a Francofoniei. În anul 2002, RSF a lansat în premieră *Clasamentul mondial al libertății presei*. În fruntea lui s-au aflat atunci patru țări europene (Finlanda, Islanda, Norvegia și Olanda). Acesta a fost elaborat în baza unui chestionar difuzat în peste 20 de limbi, cuprinzând un spectru larg de subiecte în materie de media, devenite, ulterior, criterii de evaluare. Între acestea, din start s-au numărat pluralismul și independența media, cadrul juridic de reglementare a presei, comportamentul statului în raport cu mediile publice și presa internațională, acțiunile îndreptate împotriva jurnaliștilor (asasinate, agresiuni etc.) și media (cenzură, percheziții, presiuni etc.), atentatele la libertatea circulației informației pe internet, infrastructura pentru producerea informațiilor ș.a. Subiectele abordate nu au vizat politicile editoriale, conținuturile media sau devierile etice/deontologice, s-a specificat în partea narativă a primului raport. Chestionarul dat este completat anual de jurnaliști, cercetători, juriști și alți experți din țara vizată care sunt preocupați de starea mass-mediei locale. Ei acordă puncte pentru fiecare criteriu de evaluare. Ratingul țării este invers proporțional cu punctele acumulate: numărul redus de puncte marchează un rating înalt și viceversa.

Primul clasament mondial al libertății presei a cuprins 139 de țări, cel de-al doilea – 166. Ulterior, numărul de țări participante a oscilat între 167 (2004) și 179 (2011/2012). Din anul 2014 până în prezent (2020), clasamentul a vizat mass-media din 180 de țări. Republica Moldova a intrat în registrul clasamentului de referință în 2003, adică în primul an după lansarea acestuia. Atunci, ea a ocupat poziția a 94-a, cu un scor de 27 de puncte (din 100).

În anii 2011/2012, Republica Moldova a obținut cea mai înaltă performanță pe durata primului deceniu de participare la acest clasament. Atunci, ea a ocupat poziția a 53-a din 179 de țări, cu un scor de 16 puncte. Ascendența din sectorul media a fost cauzată de schimbările democratice majore și promovarea vectorului european de dezvoltare, atestate în perioada respectivă. Cel mai prost rezultat a fost în 2009: locul 114 din 175 de țări, cu un scor de 33,75 de puncte (sfârșitul guvernării comuniste).

Din anul 2013, libertatea mass-mediei autohtone a intrat în declin, care continuă și astăzi. Faptul consemnat a fost certificat de rezultatele clasamentelor mondiale RSF. Dacă în 2013 Republica Moldova a deținut locul 55 din 179, cu scorul 26,01, în 2014 – 56 (din acest an, numărul de țări a fost unul constant – 180), scor – 25,35, atunci în 2015, ratingul ei a coborât brusc până pe locul 72, scor – 27,85. RSF, comentând starea libertății presei din lume, menționa: „Două treimi din cele 180 de țări din Clasamentul mondial pentru libertatea presei din 2015 au înregistrat rezultate mai slabe, în termeni absoluți, decât în ediția precedentă. Indicele anual care exprimă intensitatea atacurilor asupra libertății informației la nivel mondial a atins 3.719 puncte, o creștere cu 8% față de 2013 și de aproape 10% în 2012”. Mediile de informare din Republica Moldova în ultimii cinci ani de monitorizare s-au înscris în tendința globală descendentă. Astfel, în 2016, ele s-au poziționat pe locul 76 (scor 28 puncte), în 2017 – pe locul 80 (scor 30,01), în 2018 – pe locul 81 (scor 30,41), în 2019 – pe locul 91 (scor 31,21). În 2020, Republica Moldova s-a menținut pe poziția 91 cu un scor în descreștere ușoară (31,16) (a se vedea anexa 24).

În felul acesta, în ultimii opt ani, mediile de informare autohtone au pierdut în clasamentul mondial 36 de poziții. În comunicatul de presă difuzat pe 21 aprilie cu ocazia lansării Clasamentului 2020, RSF remarca cu referință la Moldova: „Problemele legate de independența mass-mediei, a cărei linie editorială reflectă interesele proprietarului său, persistă în majoritatea țărilor din zonă. În Moldova (91), imperiul mass-media construit de fostul miliardar și liderul Partidului Democrat, Vladimir Plahotniuc, și-a pierdut influența pentru a fi repede înlocuit de un nou holding afiliat concurentului său prorus, Partidul Socialiștilor. Această povară sufocantă a oligarhilor pro-guvernamentali sau pro-opoziție, precum și campaniile de dezinformare care o însoțesc, incită statele să producă legi care sunt din ce în ce mai periculoase pentru libertatea presei”.

În 2021, Republica Moldova a urcat în clasamentul anual întocmit de Reporterii fără Frontiere cu două poziții, ocupând locul 89 din 180 de țări, alături de Macedonia de Nord (90) și Regatul Lesotho din sudul Africii (88). Această ascendență a fost prima în ultimii trei ani.

O estimare indirectă și, poate, particulară a situației din sectorul mediatic autohton vine și de la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CEDO). Astfel, între anii 1997 și 2020, potrivit experților de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova, CEDO a constatat 19 cazuri de încălcare a libertății de exprimare în Republica Moldova, sau 3% din numărul total de dosare examinate de această instanță europeană.

Opinia publică din Republica Moldova, în primul deceniu de istorie postsovietică, a tratat mass-media autohtonă cu suficientă loialitate, plasând-o printre instituțiile sociale acreditate cu cea mai mare încredere. Tratatul respectiv, relevat de numeroase sondaje sociologice, a fost determinat, în viziunea noastră, de cel puțin doi factori fundamentali. Primul l-a constituit revirimentul democratic al sectorului mediatic produs în anii 90 ai secolului XX. Cel de-al doilea a constat în tradiția mai veche, cultivată ani în șir, cu privire la probitatea mijloacelor de comunicare. În ultima vreme

însă, insatisfacțiile consumatorilor de informație față de mass-media sunt în ascensiune, șubrezindu-le acest statut. Nemulțumirile sunt cauzate de calitatea jurnalismului, informarea parțială și distorsionată, motiv care periclitează capacitatea cetățeanului de a adopta decizii pertinente și coerente. Treptat, noua optică devine proprie unei părți tot mai mari și conștiente a consumatorilor de informație ce formează opinia publică.

Carențele menționate, precum și un set de alte deficiențe, au fost dezvoltate pe durata ultimelor trei decenii de experții în materie naționali și internaționali. Spre deosebire de opinia publică, ei, reprezentând opinia specialiștilor, au demonstrat o evaluare critică și exigentă a spațiului mediatic național. Opinia lor în frecvente cazuri însă nu a ajuns în vizorul consumatorului de rând, având în acest sens un impact minimal. Analizele critice și recomandările elaborate de reprezentanții mediului profesional și ai celui academic, totodată, au fost trecute cu vederea sau ignorate discret atât de factorii decizionali, proprietarii media, cât și de jurnaliștii certați cu normele sau străini rigorilor deontologice ale jurnalismului liber.

Redresarea situației în spațiul mediatic autohton poate fi produsă, în bună parte, în urma promovării congruenței opiniei publice și a celei profesionale, naționale și internaționale privind destinele jurnalismului național.

**Indicele IREX de sustenabilitate media (Media Sustainability Index, MSI)
pentru mijloacele de informare din Republica Moldova (2001-2019)**

Anul	MSI	Anul	MSI	Anul	MSI
2001	1,72	2008	1,75	2015	2,38
2002	1,57	2009	1,81	2016	2,38
2003	1,65	2010	1,61	2017	2,37
2004	1,56	2011	2,1	2018	2,38
2005	1,51	2012	2,26	2019	2,31
2006	1,48	2013	2,42		
2007	1,48	2014	2,38		

Sursa: <https://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi> [accesat 15.05.2020]

**Moldova în clasamentul mondial al libertății presei realizat de
Reporters sans Frontieres (2003-2021)**

Anul	Scor global	Locul/țări	Anul	Scor global	Locul/țări
2003 (prima monitorizare)	27,00	94/166	2013	26,01	55/179
2004	20,50	78/167	2014	25,35	56/180
2005	17,50	74/167	2015	27,85	72/180
2006	19,17	85/168	2016	28	76/180
2007	24,75	81/169	2017	30,01	80/180
2008	21,38	98/173	2018	30,41	81/180
2009	33,75	114/175	2019	31,21	91/180
2010	19,13	75/178	2020	31,16	91/180
2011/2012	16	53/179	2021	31,6	89/180

Surse: <https://rsf.org/fr/reporters-sans-frontieres-publie-le-premier-classe-ment-mondial-de-la-liberte-de-la-presse-octobre>; <https://rsf.org/fr/deuxieme-classe-ment-mondial-de-la-liberte-de-la-presse-octobre-2003>; <https://rsf.org/fr/troisie-me-classement-mondial-de-la-liberte-de-la-presse-octobre-2004>; <https://rsf.org/fr/classement-mondial-2005>; <https://www.moldova.org/en/2018-world-press-freedom-index-moldova-position-81/>; <https://rsf.org/fr/donnees-clas-ement2021> [accesat 18.05.2020; 20.04.2021]

COMUNICAREA INTERNAȚIONALĂ VS SECURITATEA INFORMAȚIONALĂ NAȚIONALĂ³

Comunicarea internațională constituie un atribut imanent al civilizației contemporane. Ea cuprinde ansamblul de interacțiuni informaționale complexe între națiuni, state, entități și oameni. În prezentul studiu, conexiunile respective au fost abordate în exclusivitate din perspectiva mediilor de comunicare. Astfel, comunicarea internațională a fost prezentată drept arsenalul mediatic angrenat în schimbul informațional la scară mondială. În el au fost înscrise produsele externe (internaționale, globale) ale presei tipărite și cele ale agențiilor de știri, ale radiodifuziunii și televiziunii, precum și *new media* de pe platforma internetului (media digitală).

³ Publicat în: MARIN, Constantin. *Comunicarea internațională* / Constantin Marin; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Jurnalism și Științe ale Comunicării. Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 292-300. ISBN 978-9975-71-922-3.

Comunicarea internațională, în asemenea interpretare inițiată în sec. XIX pe platformele media disponibile pe atunci, a fost încurajată de o serie de acorduri interstatale în domeniile comunicațiilor și difuzării de informații. Ulterior, după Cel de-Al Doilea Război Mondial, filonul și mobilul comunicării internaționale pe platformele media l-a constituit, în linii generale, libera circulație a informației. Doctrina în cauză a determinat, pentru decenii înainte, relațiile internaționale în domeniul comunicării, asigurând pe această cale dreptul la informație și libertatea transfrontalieră de exprimare, consfințite prin art. 19 al Declarației universale a drepturilor omului. Libera circulație a informației, definind coordonatele și dimensiunile practice ale comunicării internaționale, a fost concepută drept liantul lumii moderne.

Schimbul informațional internațional pe parcursul său istoric a fost, totodată, sub incidența unei multitudini de provocări, dezavantaje și oportunități. Comunicarea internațională, fiind arena competiției dintre state, deseori, contrar vocației, a degenerat în instrument de competiție neloială, confruntare sau ostilitate între națiuni. Din aceste perspective, în anumite circumstanțe (de exemplu, în anii Primului și Celui de-Al Doilea Război Mondial, în perioada „războiului rece” și, mai nou, a celui „hibrid”), ea a cunoscut și cunoaște derapaje semnificative, a avut și are impact de asimetrie sau de dezechilibru al fluxului internațional de informație și chiar a devenit factor de stagnare/regres/tensiune națională și internațională. Actualmente, în virtutea provocărilor semnalate, comunicarea internațională, ca expresie a fluxului liber informațional, trebuie examinată în contextul funcționării și dezvoltării mass-mediei indigene, precum și al securității informaționale naționale.

Vocația socială a spațiului mediatic, ca parte integrantă a celui informațional național, rezidă în articularea dreptului la informație atât al cetățeanului, cât și al societății în ansamblu. Fructificarea coerentă a acestei vocații oferă multiple avantaje publice. Între acestea se numără, întâi de toate, dotarea omului cu instrumentarul adecvat pentru asigurarea libertății de a cunoaște lumea înconjurătoare. Pe acest temei, în al doilea rând, se înscrie dezvoltarea libertății umane

la opinie, de unde rezultă, în final, libertatea omului de a adopta decizii fără imixtiuni de orice natură. Totodată, spațiul mediatic, promovând circuitul public informațional, contribuie la edificarea alianțelor dintre actanții sociali, la sudarea coeziunii societale și la fortificarea statelor naționale. Pornind de la aserțiunile prezentate, conchidem că spațiul mediatic, în virtutea vocației sociale remarcate, poate fi catalogat ca indicator și condiție de calibru a securității naționale și, implicit, a securității informaționale.

Tratat ca ansamblul de platforme media, conținuturi mediatizate și interconexiuni informaționale, spațiul mediatic național, la rândul său, își poate realiza vocația socială doar în condiții de siguranță, ceea ce reclamă crearea ambianței profesionale, dar și a celei societale prielnice, pe de o parte, iar pe de alta – eliminarea factorilor interni sau externi, intenționali sau involuntari ce prejudiciază sau pot afecta integritatea instituțională, funcțională, structurală, conținutală, tehnologică sau de altă natură a spațiului de referință.

Securizarea spațiului mediatic indigen este determinată de aplicarea sinergetică a unui set de factori intrinseci și extrinseci. La prima categorie atribuim, în mod fundamental, dreptul omului la informație, ce cuprinde, indispensabil, libertatea presei și libertatea de exprimare. Aceste libertăți implică, indubitabil, existența, diversitatea și pluralismului mediatic. Un alt factor intrinsec rezidă în libera circulație a informației, ceea ce înseamnă fluidizarea neîngrădită a fluxurilor de informație atât la scară națională, cât și la cea internațională.

Ansamblul factorilor menționați formează osatura matricei în care spațiul mediatic național, dimensionându-și parametrii cantitativi și calitativi relevanți și suficienți pentru acoperirea necesităților informaționale sociale, dar și pentru asigurarea propriei integrități profesionale, sociale și morale, a constituit și continuă să fie sursă *sine qua non* de securitate. Ignorarea sau aplicarea lor incoerentă sau parțială comportă riscul de a pune în pericol existența mass-mediei ca entitate socială liberă și independentă, dar și siguranța ei.

Factorii extrinseci ce au impact direct sau indirect, real sau potențial, asupra securității spațiului mediatic pot fi divizați în două categorii: intrasocietali și extrasocietali. Din prima categorie fac

parte cel puțin caracterul deschis, pluralist și divers al corpului social în care funcționează spațiul mediatic; inițiativa antreprenorială, inclusiv în domeniul media, fără efect sau cu efect redus de monopol; cadrul legislativ stimulativ de profil, în particular, cel de reglementare judicioasă și motivantă a mijloacelor de comunicare etc. Realitatea instituțională construită pe acești piloni constituie, în societățile democratice, ambianța socială propice pentru funcționarea spațiului mediatic în condiții de securitate legală, politică, economică, culturală etc.

Ambianța respectivă, comună pentru țările democratice, este lipsă, în întregime sau în partea ei definitorie, în țările foste sau prezente totalitariste sau autoritariste. Securizarea spațiului mediatic în această parte a lumii s-a produs și se produce altfel decât în cele democratice. În țările din regiunea dată are loc substituirea factorilor menționați prin instaurarea monopolului ideologic în câmpul mediatic și înregimentarea doctrinară, instituțională și funcțională a acestuia. Construit pe principii adverse în raport cu libertatea de exprimare și libertatea presei, spațiul mediatic din această categorie de țări a fost „securizat”, de asemenea, prin politica de izolare a statelor respective. Unul dintre instrumentele uzitate frecvent în acest sens a fost și mai este bruiajul (la el ne-am referit pe parcursul acestui studiu), precum și accesul interzis sau maximal limitat la tehnologiile și echipamentele ce asigură transportarea și recepția fluxurilor informaționale externe (inițial, în această listă au fost incluse aparatele de radio în diapazonul undelor scurte, ulterior – antenele parabolice, internetul etc.).

Spațiile mediatică din țările posttotalitare s-au constituit în perioada de tranziție spre o guvernare democratică. Ele, din start, au întrunit deopotrivă însemnele moștenite din trecutul totalitar și elementele jurnalismului democratic. Totodată, spațiile mediatică respective s-au caracterizat printr-un anume nivel rudimentar structural și economic al instituțiilor media locale, periclitarea libertății presei și a libertății de exprimare pe seama menținerii practicilor perimate jurnalistice (pluralism confundat cu pluripartidismul, partizanat și mercenariat politic etc.). În aceste țări, libera circulație

a informației a fost compromisă, în bună parte, prin accesul limitat al cetățenilor la fluxurile informaționale străine. Acesta a fost cauzat de lipsa echipamentelor de recepție potrivite, necunoașterea limbilor străine etc., dar și de alimentarea inerției de a rămâne în aria resurselor mediatice de altădată. În cazul Republicii Moldova, de exemplu, e vorba de tributul plătit fostului spațiu sovietic. Ex-directorul SIS, Gheorghe Mihai, în acest sens menționa în 2010: „Fiind un stat în proces de consolidare, riscurile și amenințările la adresa securității naționale decurg din mai mulți factori interni și externi, inclusiv din apartenența sa la spațiul ex-sovietic. Influențele politice, economice, energetice, mediatice și de altă natură, derivate din această apartenență, se fac resimțite până în prezent” [6]. Spațiul mediativ național a fost marcat, de asemenea, de scindarea lui, drept urmare a separatismului, în două părți, distincte ca organizare și funcționare. În ansamblu, circumstanțele istorice invocate, cel puțin în raport cu realitățile din Republica Moldova, au viciat securitatea spațiului mediativ.

Factorii intrinseci și cei extrinseci, proprii societăților democratice, deși dezvoltă și protejează securitatea spațiului mediativ, nu pot fi interpretați ca suficienți pentru a-i asigura imunitatea deplină. Asta pe motiv că spațiul mediativ dintr-o societate deschisă este expus influențelor unui șir de factori extrasocetali. În cazul țărilor în curs de dezvoltare, de exemplu, spațiile mediatice, create în rezultatul destrămării sistemului colonial, au fost marcate în mod particular de afluxul mediativ asimetric alogen. Țările din lumea a treia, pentru a depăși această stare și a asigura spațiilor mediatice o anume securitate, în anii 70, s-au pronunțat în favoarea echilibrării liberei circulații a informației dinspre Nord și Vest spre Sud și Est. Astfel, pe rol au fost puși factorii extrasocetali de securizare a spațiilor mediatice. Deși evoluțiile ulterioare au degenerat în eșecul opțiunii respective, totuși o invocăm pentru a pune în evidență valoarea factorilor extrasocetali în alimentarea securității sau în provocarea insecurității spațiilor mediatice naționale. E de notat că sub incidența aceluiași factori externi se află și spațiile mediatice din țările în tranziție și chiar, potrivit ultimelor evoluții, țările cu democrații mature.

Actualmente, starea spațiilor mediatiche indigene, indiferent de țara de origine, este influențată de un set întreg de factori extrasociale de forță majoră sau de anvergură. Dintre ei relevăm, în calitate de factori primordiali, *globalizarea, societatea informațională, războiul hibrid*.

Globalizarea, proiectată în câmpul comunicării mediatiche, este fructificată într-o multitudine de procese intercorelate care marchează (benefic sau malefic) securizarea spațiilor mediatiche naționale. E vorba, întâi de toate, de faptul că spațiile mediatiche naționale, constituite istoric, în prezent sunt interconectate prin aplicarea tehnologiilor comune de transmitere a informațiilor, pornind de la cablurile terestre și submarine de telegraf/telefon și terminând cu rețelele cosmice. Securizarea acestora, la scară națională și internațională, vizează, implicit, și securitatea spațiilor mediatiche.

O altă consecință a globalizării resimțită în spațiile mediatiche naționale rezidă în universalizarea fluxului de știri. Acest proces a fost catalizat preponderent de agențiile de presă mondiale, iar ulterior, de mediile electronice care au afectat identitatea spațiilor mediatiche naționale prin omogenizarea lor instituțională, funcțională și conținutală. Efecte ambivalente (suport conținutal, tehnologic, structural și profesional, dar și concurență neloyală, torente informaționale asimetrice și influențe politice externe) asupra spațiilor mediatiche naționale le au conglomeratele transnaționale de comunicare în care a fost articulată globalizarea după Cel de-Al Doilea Război Mondial.

Diminuarea efectelor nocive ale glocalizării asupra securității spațiilor mediatiche naționale e ținta *globalizării*. Penetrarea în spațiile mediatiche naționale ale instituțiilor media glocalizate devine inofensivă în termeni de securitate în cazul când entitățile de referință sunt așezate pe factorii intrinseci și extrinseci intrasociale proprii societăților democratice. În situațiile adverse, precum și în situațiile de interes ocult sau subversiv, securitatea spațiilor mediatiche naționale devine vulnerabilă.

Societatea informațională a generat un sistem media universal, interconectat și diversificat. El influențează cardinal caracteristicile cantitative și calitative, platformele, structura, conținuturile, tehnolo-

logiile și funcționalitatea spațiilor mediatică naționale, iar într-un sens mai larg creează societatea în rețea (M. Castells). Aceasta, fixând esența particulară a societății informaționale, descrie mai multe mecanisme de conectare la comunicarea internațională a spațiilor mediatică locale care, în era internetului, devin omniprezente, multidirecționale, personalizate.

Spațiile mediatică naționale în societatea în rețea sunt animate atât de instituții oficiale și neguvernamentale, cât și de orice beneficiar al internetului. Mesajul local, pus în circuitul de pe net, poate căpăta rezonanță națională/transnațională/mondială și invers: mesajul global obține proiecție și reacție locală. Altfel spus, în era internetului, spațiile mediatică naționale obțin parametrii comunicării internaționale, iar securitatea spațiilor mediatică naționale, migrate în universul virtual, devine parte a securității informaționale cibernetice.

Mass-media, din momentul lansării în spațiul informațional național și global, a fost antrenată în confruntările bilaterale sau multilaterale ca instrument al războiului informațional. Acesta, purtat de-a lungul anilor, a luat diferite forme: psihologic sau imagologic, electronic sau web. Actualmente, el devine parte a așa-numitului *război hibrid* care, potrivit lui Frank G. Hoffman și James N. Mattis, teoreticienii acestui concept, se înscrie în lista amenințării lor generatoare de războaie. Acest concept și, implicit, practica respectivă în analizele cercetătorului român Valerică Cruțeru, este tratat drept o consecință a tehnologiilor informaționale (IT) și a globalizării. De aceasta, notează el, profită diverși actori statali și substatali pentru a putea să-și susțină interesele în fața unor puteri prin alte instrumente decât confruntarea armată clasică [2]. Fenomenul dat și-a găsit expresie și în concepțiile privind *hard* și *soft power* (Joseph Nye), tratate ca mecanisme în exercitarea influenței unei entități (țară, organizație etc.) asupra altei entități.

Amenințarea hibridă, sau *hard* și *soft power*, potrivit acestor și altor autori, include, alături de alte resurse violente și nonviolente (militare, economice), pe cele cibernetice și mass-media atât din interiorul, cât și din exteriorul țării supuse amenințării hibride, precum și tehnologiile avansate (dronelile, de exemplu), iar în viitor,

chiar roboții. Gama tehnicilor utilizate în contextul războiului hibrid este extrem de variată. Unele dintre ele poartă caracter agresiv (de exemplu, atacul cibernetic asupra TV5 Monde din 2015), altele, camuflându-și intențiile subversive, își etalează caracterul pseudoechidistant și corespunderea anumitor norme/practici valide de circulație internațională a informației. Practicile respective sugerează că actualmente potențialul comunicării internaționale este fructificat în relațiile interstatale pe post de *soft power*. Drept exemplu poate servi strategia *soft power* a Federației Ruse, pusă pe rol în Republica Moldova.

Cercetătoarea acestui fenomen, Svetlana Cebotari, constată astfel că Rusia folosește un spectru extins de medii de informare, în primul rând serviciile de televiziune, prin intermediul cărora sunt difuzate nu doar conținuturi informativ-propagandistice, dar și de agrement (filme, concerte etc.) care poartă o încărcătură similară cu cele politice. În acest context, autoarea califică menținerea unei bune părți din populația Republicii Moldova în orbita de gândire prorusească, drept o consecință a acțiunii *soft power* folosite în *războiul hibrid* de Rusia.

Țările amenințătoare hibrid, pentru a influența opinia publică, aplică, întâi de toate, arsenalul de resurse ale comunicării interne care, în virtutea anumitor circumstanțe, sunt consultate tradițional sau istoric de cetățenii țării agresate. În al doilea rând, în scopuri subversive, sunt puse pe rol mijloacele comunicării internaționale (radio, tv, webul). În al treilea rând, în *războiul hibrid* sunt frecvent folosite resursele mediatice interne din țările agresate: fie prin coruperea lor, fie prin crearea unor antene locale sau infiltrarea ocultă a instituțiilor media alogene în spațiile mediatice naționale. Cucerirea, totală sau cel puțin parțială, a spațiilor mediatice naționale, pe palierele ce se bucură de cea mai mare încredere sau popularitate, constituie unul dintre obiectivele războiului hibrid. Aceste și alte tehnici de agresiune hibrid converg în invazia culturală care, în estimarea Enciclopediei Wikipedia, apare ca un real element de risc pentru existența unui stat sau a unei națiuni, deoarece produce disfuncționalități ale sistemului social.

Caracterul, plenitudinea și coerența implementării condițiilor de ordin intrinsec și extrinsec intrasocietali, precum și eliminarea sau cel puțin reducerea influențelor malefice invocate ale condițiilor de natură extrasocietale, asigură securitatea spațiului mediatic ca parte a celui informațional general. Configurarea rudimentară, parțială sau incoerentă a condițiilor intrasocietale de referință, precum și acceptarea, ignorarea sau tolerarea circumstanțelor defavorizante extrasocietale alimentează starea lui de insecuritate.

Starea de insecuritate a spațiului mediatic poate fi sau este dezvoltată de *situațiile de risc*, *vulnerabilitate* sau *amenințare* la care acesta este expus. Riscurile pentru spațiul mediatic, tălmăcite ca posibilități reale și (sau) potențiale de a fi în primejdie, sunt condiționate de vulnerabilitățile acestuia, adică de părțile lui slabe, defecuoase, criticabile, precum și de amenințările externe, articulate în intențiile premeditate de a submina integritatea și funcționalitatea spațiului mediatic.

Spațiul mediatic devine vulnerabil atunci când este lezată respectarea în totalitate a vocației sociale și, implicit, încrederea de care acesta poate beneficia sau beneficiază. Astfel, putem asocia insecuritatea spațiului mediatic cu cel puțin următoarele surse de vulnerabilitate.

1. Este construit pe alte principii decât libertatea presei și libertatea exprimării.
2. Este limitat în resurse de orice gen (economice, tehnologice, profesionale etc.) pentru dezvoltare și adaptare la oportunitățile societății informaționale în condiții de competiție loială.
3. Lipsește cadrul juridic și deontologic încurajator pentru dezvoltarea liberă a sectorului mediatic.
4. Entitățile media probează dependența de factorii politici, ideologici sau economici, inclusiv prin profesarea partizanatului și a mercenariatului politic, prin concentrarea și monopolizarea excesivă a mediilor de informare și a pieței publicitare.
5. Denotă lipsă sau insuficiență de diversitate mediatică în funcție de structura socială și demografică, precum și de pluralismul politic.

6. Se atestă nivelul redus al posibilităților tehnice de accesare a informației de pe platforme diferite, inclusiv absența sau prezențele ne semnificative ale jurnalismului în rețea ca expresie a societății informaționale și a dezvoltării *new media*.
7. Acoperirea teritorială media este incompletă sau selectivă, există regiuni cu o densitate mediatică redusă.
8. Consumatorii de informație duc lipsă de cultura media, inclusiv de competențe de a consuma informația mediatizată (*media literacy*) etc.

Vulnerabilitățile enunțate provoacă riscul periclitării credibilității entităților ce formează spațiul mediatic respectiv și, prin urmare, îl pot marginaliza în calitate de sursă de încredere de informare. Consecințele, în asemenea situație, pot fi cel puțin ambivalente: opinia publică, lipsită de surse de informare credibile, intră fie în faza de derută, fie este ușor manipulată.

Spațiul mediatic, înglobând părțile defectuoase invocate, devine un sol fertil pentru numeroase amenințări informaționale externe articulate cel puțin în:

- a. instituirea controlului neautorizat asupra segmentelor sau a sistemelor informaționale sau de comunicații întregi și atacuri cibernetice, inclusiv ce afectează mediile de informare de pe platformele virtuale;
- b. penetrarea în entitățile media naționale, preluarea controlului asupra politicilor lor editoriale;
- c. campaniile de presă la comandă/atacul informațional pe subiectele sensibile politice, economice sau sociale, altfel zis, desfășurarea propagandei prin dezinformare, semiadevăr sau stabilirea unei agende false sau pretins adevărate pentru a canaliza opinia publică în albia obiectivelor subversive oculte;
- d. terorismul cultural, care are drept scop distrugerea sistemului de valori al unui stat. Promovat prin mass-media, acesta poate, de exemplu, lua forma menținerii tensiunilor interetnice sau sociale în urma abordării tendențioase a unor subiecte sensibile, să zicem, de ordin lingvistic sau etnic, conservarea mentalităților perimate sau nostalgice pentru vremurile și sistemele sociale apuse etc.;

- e. afluxul informațional asimetric extern prin intensificarea torentelor subversive de comunicare internațională a unei țări în raport cu altă țară, inclusiv prin instituirea antenelor locale ale mediilor străine sau coruperea în scopuri informaționale manipulatorii a mediilor locale;
- f. agresiunea informațională, ce se manifestă prin acapararea structurilor principale ale sistemului informațional intern, crearea și întreținerea unei imagini deformate asupra politicii și situației interne din statul vizat prin intoxicarea informațională a opiniei publice interne;
- g. practicile calificate de cercetători drept manifestări ale imperialismului media, colonialismului electronic, tehnopartheidului mondial și (sau) drept instrumente ale războiului hibrid.

Ansamblul riscurilor determinate de vulnerabilitățile și amenințările invocate pun în pericol securitatea spațiului mediatic național și, în cele din urmă, afectează securitatea informațională națională. Statele lumii pun în aplicare diferite acțiuni menite să minimalizeze riscurile respective, ce influențează simțitor cursul firesc al comunicării internaționale (stabesc interdicții sau acces limitat la unele medii de comunicare din afara țării de referință; pun în aplicare măsuri de contracarare a propagandei externe; elaborează și implementează strategii naționale de securitate informațională etc.). În această ordine de idei, bunele practici europene sunt relevante, pentru că sugerează modele de securizare a spațiului mediatic fără compromiterea libertății presei și a circulației libere a informației atât la nivel național, cât și internațional.

Comunicarea internațională, în pofida și (sau) datorită caracterului și efectelor ambivalente, de mai bine de patru secole rămâne sfera prioritară a politicilor externe guvernamentale și a inițiativei private în domeniul de referință. Deși a fost și continuă să fie blamată sau restricționată, aceasta poate fi calificată ca un „rău necesar”. Prin urmare, comunicarea internațională are viitor, inclusiv în condițiile de intensificare a securității informaționale naționale.

OMAGIU UNUI MENTOR ȘI LIDER VIZIONAR

IN HONOREM

**DR. HAB., PROF. UNIV. CONSTANTIN MARIN –
MENTOR, CERCETĂTOR ȘI LIDER ACADEMIC**

*Ludmila RUSNAC, doctor în științe ale comunicării,
conferențiar universitar, prodecan,
Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Universitatea de Stat din Moldova*

Comunitatea academică a Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării (FJȘC) de la Universitatea de Stat din Moldova prețuiește parcursul profesional și contribuțiile importante ale prof. univ., dr. hab. Constantin Marin. S-a remarcat ca expert în comunicare instituțională strategică, iar cariera didactică și științifică și-a desfășurat-o timp de mai multe decenii în câteva instituții de profil din țară. A muncit cu dedicare, a ghidat, a inspirat și a format generații întregi de studenți, masteranzi, doctoranzi. În calitate de autor a numeroase monografii și articole științifice, profesorul Marin s-a impus prin profunzimea analizelor asupra fenomenelor mediatice și a celor din domeniul comunicării, dar și prin eleganța stilului academic, iar contribuțiile sale la studiul acestora coagulează și astăzi un fond al reperelor fundamentale de care se ghidează discipolii FJȘC. Prof. univ. Marin este autorul unor lucrări de referință în domeniile media și comunicării instituționale, printre care amintim: *Comunicare instituțională* (1998), o monografie consistentă ce conține o analiză detaliată și exhaustivă a elementelor de teorie și practică a comunicării instituționale, abordând subiecte precum: teorii clasice și moderne despre comunicare organizațională, managementul mesajelor instituționale, instrumente de construire și promovare a imaginii instituționale, precum și studii de caz soldate cu concluzii pertinente, raportate la contextul Republicii Moldova.

Un alt studiu de valoare este *Mass-media în postcomunism: cazul Republicii Moldova* (2021), în care sunt analizate transformările pieței media din Republica Moldova în perioada postcomunistă, provocările democratizării pentru o piață media vulnerabilă, dominată de influențe politice externe și subjugată constrângerilor economice de natură diversă. Acest demers științific relevă importanța inițierii unor reforme legislative (naturalizate ulterior), menite să consolideze filiera de reglementare și finanțare a instituțiilor de presă independente și să crească transparența proprietății media. Importante sunt și articolele publicate în volumul *Valori ale mass-mediei în epoca contemporană* (edițiile VI-VII), de exemplu: „Mass-media din Republica Moldova: între înregimentare doctrinară și pluralism politic” (2020) și „Comunicarea internațională în contextul mării dezbateri media” (2016). În parcursul profesional a fost întotdeauna un adevărat strateg, un spirit echilibrat, care a reușit să îmbine cu brio cariera academică cu funcțiile de conducere. În perioada în care a deținut funcția de decan al FJȘC (2004-2010), a insistat pe implementarea strategiilor de dezvoltare curriculară în ciclurile de licență, master și doctorat, a identificat oportunități pentru studenți și masteranzi, implicând facultatea în proiecte academice și științifice centrate pe schimbul de experiență internațional, inclusiv prin stagii de cercetare la Universitatea din Bologna. Profesorul Marin a manifestat întotdeauna o viziune strategică în educație, a fost atent la detalii, a ținut cont de referințele colegilor și s-a impus cu o fermitate inteligentă când a fost cazul. Atât discipolii, cât și colegii domnului profesor nuanțează spiritul tolerant și cooperant, precum și disponibilitatea de a oferi sprijin, recomandări și sugestii care să asigure succesul activităților desfășurate în cadrul FJȘC. În calitate de Președinte al Companiei publice Teleradio-Moldova (2010-2014), a promovat spiritul pluralismului și al echidistanței, reușind să inspire și să unească echipa în jurul ideilor și valorilor în care a crezut: presa trebuie să fie liberă și imparțială. A consolidat instituția, transformând-o într-un radiodifuzor racordat la cerințele noilor generații de consumatori de informație. Am avut posibilitatea să-l cunosc și să-l descopăr pe domnul profesor universitar Ma-

rin nu doar în calitate de decan și dascăl, dar și în cea de conducător științific al tezei mele de doctor, fapt pentru care îi adresez cele mai sincere mulțumiri și pe această cale. Acest demers științific, realizat acum 15 ani, nu ar fi fost posibil fără îndrumarea și încurajarea constantă, oferite pe parcursul celor 6 ani în care am lucrat asupra tezei. Profesionalismul Domniei-Sale și răbdarea îmbinată inteligent cu exigența academică au constituit mereu un model care m-a inspirat să muncesc mai mult, să reușesc mai mult. Curajul meu de astăzi de a explora, capacitatea de aranjare a gândurilor ca pe o tablă de șah și perseverența în înfruntarea obstacolelor de acolo vin. Calmul, impasibilitatea și acel soi de distanțare imperturbabilă pe alocuri tot de acolo vin. Sub conducerea sa grijulie am învățat mai mult decât a scrie o lucrare științifică solidă – am învățat să gândesc critic și responsabil. Îi sunt profund recunoscătoare pentru colaborarea bazată pe încredere, pentru interconectivitate reciprocă și tendința de a accede și contribui la dezvoltarea domeniului și îi mulțumesc pentru contribuția esențială la formarea mea academică și profesională. Domnul profesor universitar Constantin Marin a fost și rămâne o voce emblematică în mediul academic. Prin contribuțiile sale substanțiale în domeniul jurnalismului și comunicării a consolidat prestigiul instituției universitare. Distincția intelectuală a Domniei-Sale se armonizează perfect cu modestia autentică și cu respectul profund față de valorile democratice. Sub coordonarea sa exigentă și binevoitoare, tinerele generații au deprins sensul profund al demersului științific și al responsabilității etice. Prin acest demers *in honorem* exprimăm nu doar grațitudine și admirație, ci și convingerea profundă în forța valorilor pe care Domnia-Sa le-a promovat cu statornicie: rigoarea, dăruirea și integritatea profesională.

Domnule profesor, Vă mulțumim!

CINE ESTE CONSTANTIN MARIN? REFLECȚII ASUPRA IDENTITĂȚII ACADEMICE

*Andrei PERCIUN, doctor în filozofie,
șef al Departamentului Comunicare și Teoria Informării,
Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Universitatea de Stat din Moldova*

Vom porni de la aparent simplele întrebări: „Cine este Constantin Marin?” și „Ce putem spune despre el?”

Răspunsul onest la acestea ar rezulta din interacțiunea și experiențele comune cu domnul profesor ale celui care încearcă să răspundă. Observatorul extern ar putea identifica cu ușurință coordonatele unei biografii impresionante: profesor universitar, fost decan, autor al unor monografii de referință, conducător de doctorat. Însă această enumerare, oricât de respectabilă, ne oferă doar conturul exterior al unei personalități cu mult mai complexe.

Pentru a depăși această perspectivă superficială, ar fi binevenit să ne întrebăm ce este o identitate și cum aceasta poate fi inserată într-un tipar conceptual. Identitatea nu se rezumă la suma rolurilor sociale pe care le îndeplinim, ci se configurează prin modalitatea prin care ne raportăm la aceste roluri, prin distanța critică pe care o menținem față de propriile noastre măști sociale. După ce indici reușim să recunoaștem persoana lui Constantin Marin și să o validăm? Ar putea fi o perspectivă intersubiectivă, așa cum am menționat deja, dar ingineria socială ne sugerează că avem anumite roluri de jucat, punându-ne în față diverse tipuri de persoane. Ce fel de persoană este Constantin Marin?

Aici devine relevantă observația pe care Giorgio Agamben o face în eseuul său despre identitate fără persoană: „La origine, *persoana* însemna «mască», iar individul capătă un rol și o identitate socială tocmai prin intermediul măștii”. Această perspectivă antică asupra persoanei nu este deloc întâmplătoare pentru înțelegerea figurii academice a domnului Marin. Persoana, în Roma antică, desemna

un statut juridic la nivel social și o asumare morală la nivel individual. Doar sclavii nu aveau o persoană. Omul liber cu *personalitate* se putea detașa de propria lui mască, întrebându-se cine este cu adevărat. Și dacă tot ne-am pomenit să facem referințe la alți autori decât Constantin Marin – referințe care într-un mod sau altul ne-ar ajuta să formulăm un răspuns acceptabil cu privire la cine-le domniei sale – atunci ne vom permite să-l evocăm pe Jean-Paul Sartre, care definește condiția umană ca una indeterminată în prezent, dar cu un punct de explicitare definitivă aflat în viitor, pe care o numește *existență pentru sine* și care se diferențiază de existența în sine a obiectelor pre-determinate de anumite însușiri ce le modelează „identitatea.” Oricât de mult ne-am strădui să captăm viața unui subiect uman într-o definiție finală, nu vom reuși. Totuși, mai sunt șanse de a segmenta suma acțiunilor întreprinse în funcție de context și deciziile luate, în baza cărora, într-un mod punctual, ar fi posibil să spunem *câte ceva* despre persoana care le-a operat.

În cazul nostru, domnul profesor Marin și-a asumat statutul de didact și cercetător cu o seriozitate care trădează o înțelegere profundă a responsabilității morale pe care o presupune această alegere. Recunoașterea acestei persoane, în sensul antic, se datorează colegilor și studenților-discipoli ai domnului profesor, care au avut ocazia să observe consistența dintre masca socială și substanța umană care o susține. Parcursul său de la funcția de șef de catedră la cea de decan, de la rector interimar la președinte al Companiei „Telera-dio-Moldova”, nu este doar o escaladare ierarhică, ci mărturisește o capacitate rară de a-și asuma responsabilități diverse fără a-și compromite integritatea intelectuală.

Tot aici putem vorbi și despre edificarea unui ethos personal în raport cu care domnul profesor se axează pe onestitate și respectarea categorică a rigorilor, principiilor și metodelor ce duc spre adevăr. Peste 80 de lucrări științifice nu se scriu prin acumularea mecanică de informații, ci prin perseverența unei interogări constante asupra naturii comunicării umane. De la *Comunicare instituțională la Mass-media în postcomunism*, bibliografia sa reflectă o preocupare coerentă pentru înțelegerea modurilor prin care societatea își negociază propriile reprezentări.

Persoana morală a domnului Constantin Marin este consolidată prin aderența și, în același timp, prin detașarea de masca socială pe care o acceptă și de care se distanțează. Această dublă mișcare – de asumare și de distanțare critică – explică poate calitățile sale inedite de didact care știe cum să capteze și să atragă tinerii, păstrând deopotrivă limitele cercetării academice. În sălile de curs ale Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, domnul Marin nu se mulțumește să transmită informații; el inițiază studenții într-un dialog de asumare și susținere a acelor opinii care în mod cert au dreptul la viață, deoarece contribuie la dezvoltarea profilului de cercetător al studenților. Darămite practicile domnului profesor de interogații sistematice în plăcerea descoperirii controlate a metodei științifice denotă o valoare în sine de care studenții se bucură să facă uz.

Ceea ce îl distinge este capacitatea de a combina rigoarea academică cu o subtilă ironie la adresa propriilor certitudini, dar și ale celor care intră în dialog cu domnia-sa. Această ironie nu este manifestarea unui scepticism steril, ci expresia unei maturități intelectuale care înțelege limitele oricărei cunoașteri umane. În comunitatea academică, unde uneori pedanteria se confundă cu profunzimea, domnul Marin reușește să mențină un echilibru delicat între autoritatea profesorală și umilința față de complexitatea obiectului său de studiu.

Astfel, revenind la întrebarea inițială – cine este Constantin Marin? – putem răspunde că este un model de cum ar fi bine să fie un cercetător și un profesor. Valorile pe care le încorporează – perseverența, consistența, integritatea, onestitatea, ironia elevată – nu sunt simple atribute caracteriale, ci rezultatul unei construcții deliberate a propriei persoane academice.

În actualitatea noastră, când universitățile se confruntă cu presiuni multiple și când vocația intelectuală pare să cedeze în fața utilitarismului, figura domnului Marin amintește de ceea ce înseamnă, în esența sa, munca academică: o căutare neobosită a adevărului, desfășurată cu modestie și cu responsabilitate față de generațiile viitoare.

OMUL PROFUNZIMII

*Victor MORARU, academician,
Universitatea de Stat din Moldova*

Mi-ar plăcea să-i atribui profesorului universitar Constantin Marin calificativul de „om al profunzimii debordante”. „Profunzimii”, în sensul insistenței de a judeca și de a interpreta lucrurile în esența lor intrinsecă, și „debordante”, cu semnificația de exuberanță, trăire cu intensitate a realității. Constatarea are la bază observațiile, remarcate de-a lungul mai multor ani, în calitate de coleg și prieten, dar în același timp și argumentele convingătoare, acumulate pe parcurs. Prin tot ce a efectuat până în prezent Constantin Marin, a fost vizibilă acea tentație a profunzimii care l-a călăuzit pe calea performanțelor, l-a însoțit mereu – în anii de studii la școală, în anii studenției, atunci când a fost evidențiat și selectat pentru a urma doctoratul, în anii de activitate profesională. Explicația ar consta în faptul că prof. Constantin Marin rămâne cu persistență fidel vocației de a-și vedea misiunea, având ca repere temeinicia necesară, chibzuința. Nu a acceptat niciodată superficialitatea, iar în domeniul căruia i s-a consacrat – jurnalism și științe ale comunicării – nu a admis lipsa de adâncime, lejeritatea abordărilor. A promovat mereu înțelegerea complexității evenimentelor și tendințelor atunci când a activat în jurnalism, fie în ipostaza unui reporter, la începutul carierei, fie de la înălțimea funcției de președinte al IPNA Compania „Teleradio-Moldova”. Cu atât mai mult, atitudinea respectivă s-a manifestat în cadrul activității de o viață a dlui Constantin Marin, căreia i s-a dăruit cu pasiune, în calitate de profesor universitar, participând plenar la formarea generațiilor de jurnaliști, de cercetător al jurnalismului și al relațiilor publice, dar și supervizând aceste procese în calitate de manager. Prof. C. Marin deci s-a afirmat în mediul profesional și științific atât pe plan personal, ca un profesor universitar de excepție și ca cercetător perseverent al proceselor social-politice importante, cât și pe plan managerial, atunci când

și-a asumat conducerea colectivelor de cercetători (în calitate, mai ales, de decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova), acumulând, pe parcursul anilor, o relevantă experiență managerială.

Constantin Marin reprezintă acea generație a intelectualității din Republica Moldova a cărei afirmare pe plan civic, științific, profesional s-a produs în mod sincronizat cu marile schimbări ce au avut loc în societate în ultimele decenii ale secolului trecut – începutul secolului XXI. Datorită acestor circumstanțe, spectrul problemelor care au format câmpul de interese științifice a dlui C. Marin a fost destul de amplu și de-a dreptul inovator, înscriindu-se perfect în albia preocupărilor facultății. De fapt, Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării întotdeauna i-a fost propriu spiritul căutărilor. În mod firesc, acest proces a fost revigorat la începutul anilor 90 ai secolului trecut, când avalanșa problemelor social-politice, economice, spirituale cu care s-a confruntat în această perioadă Republica Moldova a necesitat răspunsuri prompte, argumentate, temeinice, inovatoare.

Timpul schimbării a dictat imperativul reconceptualizării formării jurnaliștilor contemporani – câmpul formativ trebuia extins. Astfel a apărut ideea de reformare a Facultății de Jurnalism în cea de Științe ale Comunicării, adoptând o viziune mai largă, jurnalismul fiind o parte componentă și inerentă a acestui domeniu. Prof. Constantin Marin a fost unul dintre liderii acestei remodelări, propunând soluții pertinente pentru noua orientare a facultății. Procesul de transformare a fost stimulat și de proiectul „Tempus” în care a fost implicată Facultatea (de altfel, primul în republică proiect „Tempus” de relații internaționale). Tocmai atunci a fost inițiată alinierea la standardele europene ale învățământului jurnalistic superior, s-a produs descoperirea noilor orizonturi ale științelor comunicării, profesorii facultății au beneficiat de cunoașterea experienței europene în domeniu. Una dintre lucrările elaborate atunci la facultate a fost volumul lui Constantin Marin *Comunicarea instituțională* (1998), un studiu inedit, consistent și fascinant, care inaugura o nouă filieră formativă, deschidea porțile spre o lume nouă.

Au urmat și alte lucrări ale prof. Constantin Marin în care, cu titlu de pionierat, a fost consacrat domeniul științelor comunicării, au fost trasate direcțiile cercetărilor ulterioare, rezervând autorului investigațiilor un loc de frunte binemeritat printre cercetătorii din Republica Moldova.

Prof. Constantin Marin s-a afirmat și prin volumele *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială* (2002), *Comunicarea internațională* (2017), *Mass-media în postcomunism. Cazul Republicii Moldova* (2021). Evident, fiecare dintre aceste volume constituie o contribuție la dezvoltarea domeniului comunicării și a mediei. Toate aceste (și alte) lucrări au fost scrise la aceeași temperatură înaltă a creației, au exprimat sensibilitatea aparte a autorului, au constituit niște veritabile jaloane științifice. De apreciat calitatea demersului științific, realizat în condiții de maximă profunzime și în totală independență a cugetului. Aceste realizări frumoase, bineînțeles, au necesitat eforturi considerabile, dar, așa cum ziceau latinii: „Per aspera ad astra!”. Urări de noi împliniri!

CU MINTEA LA STRATEGIE ȘI SUFLETUL LA OAMENI

*Nelly ȚURCAN,
doctor habilitat în sociologie, profesor universitar,
Departamentul Comunicare și Teoria informării,
Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Universitatea de Stat din Moldova*

L-am cunoscut pe domnul Constantin Marin într-un moment de răscruce instituțională, când Universitatea de Stat din Moldova regândea reperele învățământului superior. Era un context delicat, marcat de scăderea interesului pentru unele specialități și de numărul tot mai mic de candidați.

Era anul 1993 – anul fuziunii dintre Facultatea de Jurnalism și cea de Biblioteconomie și Bibliografie. Această decizie a dus nu doar la formarea unei noi facultăți, ci și la adoptarea, la 26 octombrie, de către Senatul USM, a unei denumiri noi: Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. Totodată, a fost aprobată concepția modernizată de pregătire a specialiștilor în acest domeniu complex.

Ambii eram, la acel moment, conferențieri universitari – activând în arii distincte – dar animați de aceeași preocupare pentru calitate și dorința de a construi durabil. Nu știam atunci că acea schimbare structurală va fi începutul unei colaborări fertile și al unei prietenii trainice. Am descoperit treptat că, dincolo de titlaturi și funcții, adevărata reușită stă în oameni și în felul în care știu să colaboreze.

Această apropiere a fost consolidată în mod firesc de participarea comună la un proiect câștigat de facultate în 1994 în cadrul programului TEMPUS, desfășurat de Consiliul Europei, pentru sprijinirea învățământului superior. Programul presupunea crearea unor consortii între două-trei universități occidentale și o universitate din Europa Centrală sau de Est. Proiectul propus de echipa facultății noastre, „Modernizarea Facultății de Jurnalism și Științe ale Comu-

nicării a Universității de Stat din Moldova”, a devenit mai mult decât o inițiativă de reformă curriculară. A fost o experiență formativă, cu reflecții profunde în cultura academică a facultății.

Mobilitățile în universități precum „La Sapienza” din Roma și „Complutense” din Madrid au fost, în fond, o deschidere către un alt model pedagogic, un alt ritm intelectual, un alt tip de raport între profesor, student și cunoaștere. Aceste experiențe au marcat o etapă decisivă în procesul de conectare a facultății noastre la dinamica educațională europeană.

Domnul Constantin Marin a fost selectat pentru o mobilitate la „La Sapienza” din Roma, iar eu mă aflu, în aceeași perioadă, printr-un alt proiect, la Biblioteca Institutului Universitar European din Florența – o instituție de cercetare postuniversitară și postdoctorală, specializată în științele sociale și umanistice, fondată de Uniunea Europeană.

Reîntâlnirea noastră, în aprilie 1996, la Toscana, a fost mai mult decât o coincidență plăcută. A fost o ocazie de a ne reconecta în afara formalismului universitar. Constantin Marin și colegul nostru Valentin Dorogan au ajuns la Florența, iar eu am devenit un ghid turistic improvizat pentru o jumătate de zi. Între Ponte Vecchio și Domul magnific, între cafele grăbite și discuții animate despre istoria artei, am reușit să le ofer o fereastră concentrată spre inima Florenței.

Cei care îl cunosc pe domnul Marin știu: nu ratează nimic. Întreabă cu răbdare, observă cu atenție, zâmbește subtil și reține fiecare detaliu cu semnificație. A fost un episod mic, dar cu înțeles profund – o lecție de umanitate colegială, o clipă de respiro care ne-a apropiat nu doar ca profesioniști, ci și ca oameni.

Acea experiență florentină a fost, într-un fel, începutul unei colaborări care avea să se dezvolte și să se maturizeze în deceniile următoare. Între 2004 și 2009, colaborarea noastră a devenit una constantă, profundă și esențială pentru parcursul facultății. Domnul Constantin Marin era, în acei ani, decanul Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, iar eu – prodecan. Formam un tandem echilibrat, funcțional, într-un context instituțional deloc simplu.

Perioada coincidea cu aderarea Republicii Moldova la Procesul de la Bologna, ceea ce presupunea nu doar ajustări formale, ci o regândire completă a sistemului de învățământ superior. A fost nevoie de o nouă viziune, de o arhitectură curriculară adaptată exigențelor europene, dar fidelă specificului local. Sub coordonarea domnului Marin, am lucrat într-o echipă restrânsă, dar extrem de implicată, la elaborarea unei paradigme educaționale care să unească coerent cele patru specialități ale facultății: jurnalism, comunicare, biblioteconomie și asistență informațională, precum și activitatea editorială.

Ne întâlneam adesea la vila colegului nostru conf. Mihai Guzun, aflat în acea perioadă în postdoctorat. Acolo, într-un spațiu informal, dar fertil intelectual, se adunau șefii de catedră: dna conf. Natalia Goian (Biblioteconomie și asistență informațională), dl conf. Valentin Dorogan (Comunicare), dl conf. Dumitru Țurcan (Jurnalism), precum și dl conf. Mihai Lescu, responsabil de Specialitatea activitate editorială. Între cafele, ceaiuri, planuri de studii și hohote de râs, se naștea o facultate nouă, ancorată în realitatea europeană, dar cu rădăcini solide în școala noastră.

Domnul Constantin Marin era liantul – omul care știa să potolească polemicele, să relanseze ideile, să tempereze graba unora și să stimuleze prudența altora. Avea o abilitate rară de a asculta toate opiniile, de a extrage esențialul și de a propune soluții viabile, uneori îndrăznețe, dar întotdeauna bine argumentate. În acest context, nu era doar un lider administrativ, ci o adevărată busolă interioară – aceea care, indiferent de vânturile de schimbare, menținea direcția și coerența echipei.

Ceea ce merită subliniat – și rar se întâmplă asta într-un mediu universitar atât de divers – este că în perioada mandatului său, relațiile dintre catedre au fost nu doar cordiale, ci eficient funcționale. A existat o susținere reciprocă vizibilă, o comunicare deschisă și sinceră, iar domnul Marin a știut să creeze spațiu pentru fiecare specialitate în parte. Nimeni nu s-a simțit marginalizat, fiecare domeniu a contat. Această atmosferă de colaborare reală, de solidaritate academică a fost una dintre reușitele cele mai valoroase ale decanatului său.

A existat, desigur, și acea glumă care avea să devină promisiune și, mai târziu, realitate. M-a întrebat, într-o doară, când urmează să aplic la postdoctorat. I-am răspuns, la fel de jucăuș, că o voi face doar după ce își susține teza de doctor habilitat – ca să-mi fie coordonator. După susținerea sa din 2002, în stilul său calm, dar perseverent, m-a întrebat dacă n-am uitat ce am spus. Nu uitasem. Între 2009 și 2011 am urmat studiile postdoctorale, iar în 2013 mi-am susținut teza, sub îndrumarea lui. A fost o colaborare profesională de o rigoare impresionantă, dar și o experiență profund umană, în care am simțit sprijin, încredere și o preocupare autentică pentru calitatea finală a muncii.

De-a lungul anilor, am avut ocazia să colaborăm în proiecte variate și relevante, fiecare marcând o etapă în dezvoltarea profesională și instituțională. Unul dintre cele mai vizibile a fost site-ul „Alma-mater” (2004-2008), realizat cu sprijinul Fundației Soros Moldova – o inițiativă digitală îndrăzneță pentru acea perioadă, care a fost apreciată public prin premiul obținut în cadrul concursului Web-Top din 2008.

Un alt proiect notabil a fost „Jurnalismul și comunicarea în situație de criză” (2009), desfășurat în parteneriat cu UNICEF – o temă actuală și provocatoare, în care colaborarea cu domnul Marin s-a dovedit esențială pentru calibrarea conținutului și a abordării.

Tot în această perioadă, în cadrul unui consorțiu format împreună cu Universitatea Missouri din SUA și Centrul pentru Jurnalism Independent din Republica Moldova, am contribuit la proiectul „Dezvoltarea curriculumului universitar la ciclul de masterat pentru Specialitatea jurnalism și științe ale comunicării” (2004-2006), care a stat la baza modernizării învățământului de master din domeniu.

În ultimii ani, colaborarea noastră s-a extins și în direcția comunicării instituționale, culturii organizaționale și planificării strategice în cadrul Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. Și aceste inițiative poartă amprenta domnului Marin – prin seriozitate, claritate conceptuală și un respect constant pentru coerența echipei și rigoarea științifică.

Nu pot să nu menționez efortul nostru comun din perioada 2004-2006 dedicat elaborării pașapoartelor specialităților din domeniile jurnalism și științele comunicării, respectiv bibliologie, biblioteconomie și bibliografie pentru studiile de doctorat și postdoctorat. A fost un proces de sinteză conceptuală și de articulare academică, care a contribuit la fundamentarea domeniilor în plan științific.

Ulterior, ne-am implicat împreună în pregătirea argumentărilor necesare pentru modificarea nomenclatorului specialităților științifice. Scopul era clar: recunoașterea și instituționalizarea unor specialități distincte în cadrul ramurii științifice Media și comunicare, din domeniul științific științe sociale. Astfel, au fost propuse și susținute noile specialități: Jurnalism și procese mediatice, Comunicare și relații publice; Procese și metodologii în activități editoriale și Infodocumentare, biblioteconomie și știința informării. A fost o etapă solicitantă, dar necesară, în care viziunea și argumentele susținute de domnul Marin au avut un rol decisiv în structurarea logicii interne a acestor specialități și în racordarea lor la standardele internaționale.

Ceea ce mă bucură cel mai mult este că această colaborare nu rămâne doar o poveste de altădată. Ea continuă, cu aceeași naturalețe, și astăzi. Suntem colegi, profesori universitari în cadrul aceluiași departament – Comunicare și teoria informării, parte a Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării. Este un cadru care ne permite să lucrăm împreună pe dimensiunile comunicării și științelor informării, să dezvoltăm curricula, materiale didactice și ghiduri metodologice adaptate timpului. Le plasăm pe platforma Moodle, configurându-le pentru nevoile unei noi generații de studenți. Discutăm despre integrarea inteligenței artificiale în procesul educațional și căutăm punctele de echilibru între tradiția academică și inovația digitală.

Colaborăm, de asemenea, intens și constructiv în cadrul programelor de doctorat, în noul lor format instituțional. Domnul profesor Marin face parte din comisiile de îndrumare ale tezelor de doctorat pe care le coordonez. Atitudinea sa echilibrată, observațiile pertinente și claritatea argumentelor au contribuit semnificativ la

orientarea și finalizarea cu succes a două teze de doctor la Specialitatea infodocumentare, biblioteconomie și știința informării. A fost, fără îndoială, un sprijin de profunzime, nu doar academic, ci și formative, pentru doctoranzi.

În acest spirit, am publicat împreună câteva articole, fiecare reflectând o etapă dintr-o cercetare comună sau o abordare pedagogică nouă. Una dintre colaborările recente care mi-a rămas aproape de suflet a fost conceperea ghidului pentru stagiul de practică la ciclul II – masterat, în programul „Relații publice și publicitate”. Domnul profesor Constantin Marin a venit cu sugestii valoroase, nu doar organizatorice, ci de esență metodologică: ce presupune cu adevărat o experiență practică relevantă, cum poate fi valorificată academic și ce raport trebuie să existe între obiectivele din fișa disciplinei și realitatea profesională. M-a sprijinit în structurarea ghidului, dar, poate mai important, mi-a validat abordarea – acea formă de susținere tacită, dar fermă, care îți întărește încrederea și nu este uitată niciodată.

Profesorul universitar Constantin Marin nu este doar un coleg valoros. Este un intelectual rafinat, un om al ideilor care nu forțează nota, dar o ridică mereu. Este genul de lider care nu impune prin autoritate, ci convinge prin echilibru și luciditate. Are o ironie fină, care dezamorsează tensiuni, și o prezență calmă, care inspiră ordine. De multe ori, a fost pentru mine o oglindă critică, dar loială – un partener de reflecție care te ajută să îți clarifici propria poziție și să crești profesional.

Ce am învățat de la domnul Constantin Marin? Că adevăratul leadership se exercită prin calm, coerență și discernământ. Că rigoarea academică nu exclude empatia umană, iar seriozitatea poate coexista cu umorul bine dozat. Domnul Marin nu e genul de om care impune – el inspiră. Nu ridică tonul – dar spune esențialul. Este omul cu care poți construi și în tăcere, dar și în contradictoriu, fiindcă ambele forme de dialog devin productive în prezența sa.

Îi sunt recunoscătoare pentru tot ce a însemnat această prietenie profesională. Să lucrezi alături de cineva care gândește strategic și simte profund uman este un privilegiu rar. Domnul Constantin Marin este, pentru mine, nu doar un decan, nu doar un profesor, ci un om cu care am construit – în sensul cel mai concret, dar și simbolic.

Pentru mine, Constantin Marin nu este doar un coleg. Este un partener de gândire, un interlocutor exigent și un sprijin intelectual de cursă lungă. A creat contexte în care colaborarea devenea firească, nu forțată. A știut să unească echipe, să încurajeze inițiative și să respecte fiecare specialitate a facultății, fără ierarhii artificiale.

La mulți ani, stimate domnule profesor Constantin Marin! Vă mulțumesc că ați fost mereu acolo – coleg, mentor, om de idei, om de echipă. Dacă a existat o „răscruce a ideilor și a oamenilor” în facultatea noastră, dumneavoastră ați fost adesea acela care a vegheat ca nimeni să nu se rătăcească.

Vă doresc să continuați să inspirați, să ghidați și să creați – cu aceeași busolă interioară care v-a definit întotdeauna.

PRIETENUL MEU HABILITAT

*Alexandru DOROGAN,
jurnalist emerit*

Cu profesorul Constantin Marin ne-am cunoscut la Radio Moldova acum 50 de ani. El, student la jurnalistică, venise la practică în redacția noastră. Eu, care făceam primii pași în jurnalistica radio, i-am fost „repartizat” de administrație ca un fel de îndrumător. Perioada acelu stagiou s-a încheiat repede, deși mi-o amintesc bine, grație reportajelor pe care le făcea, remarcate de toți colegii. Dar vizitele și munca în redacție a studentului Marin au continuat, la dorința lui și spre satisfacția noastră, căci îi remarcasem aptitudinile. Așa s-a întâmplat că în 1977 am devenit deja colegi de radio cu actele în regulă. Reportajele și interviurile, emisiunile integrale, realizate de Constantin Marin, au adus în programele radio o voce radiofonică cu un stil distinct, elevat, cărturăresc, ce denota, evident, vocație, multă lectură și autoinstruire.

Pentru echipa redacției, care îi prezicea o mare carieră în radio tânărului jurnalist, a fost surprinzătoare decizia lui Costică (așa îi ziceam noi, căci și profesorul Constantin Marin a fost cândva student și jurnalist începător) de a reveni la alma mater (bănuiesc acum că și cei de la facultate aveau planurile lor pentru fostul lor student). După ce s-a întors la USM, i-am urmărit itinerarul profesional: lector, doctorand la Catedra de istorie a presei, radiodifuziunii și televiziunii, Facultatea de Jurnalism a USM (1981-1984), susținerea tezei de doctor în istorie (Kiev, 1985), lector superior, conferențiar universitar. În perioada anilor 1981-1992, perioada confruntărilor dintre abordările formative perimate și cele noi, reformatoare, Constantin Marin s-a regăsit în rândul celor care au renunțat la tiparele universitare sovietice în favoarea paradigmatelor europene de pregătire a specialiștilor pentru mass-media, contribuind în acest mod la crearea unui mediu educațional modern. De altfel, grație lui Con-

stantin Marin i-am cunoscut îndeaproape pe mulți dintre bunii săi colegi profesori și m-am apropiat de preocupările facultății noastre de jurnalistică, pentru că, fac o precizare, eu am studiat jurnalistica la universitatea din Kazan.

În 1992, Constantin Marin, răspunzând la o provocare a timpului și a destinului, revine de la catedra facultății la Radio Moldova, de astă data, în calitate de redactor-șef la Radio Moldova Internațional. Într-o perioadă de criză pentru tânărul stat Republica Moldova, generată de conflictul de pe Nistru, a devenit imperioasă necesitatea de a ieși din izolarea informațională, or, atunci, situația de la noi era cunoscută în lume mai mult prin prisma și viziunea surselor media de la Moscova. RMI, difuzând în cinci limbi: română, engleză, rusă, franceză și spaniolă, a devenit vocea Republicii Moldova pentru exterior, o fereastră strategică spre lume. La crearea și gestionarea acestui serviciu extern de radio, Constantin Marin a făcut uz de pregătirea sa academică, de experiența jurnalistică și cea de cadru didactic universitar, precum și de ambițiile personale pentru a reuși. Această formare și caracterul lui au contribuit la elaborarea conceptului postului de radio, la selectarea prin concurs a unor profesioniști deosebiți pentru secțiile de limba engleză, franceză, rusă, toate acestea în termene foarte restrânse și cu titlu de pionierat. Secția de limba română a fost din start un teren experimental unde profesorul Constantin Marin a îmbiat un grup de studenți de la facultate să facă „un alt fel de jurnalistică”, să muncească și să învețe din mers cum să scrii pentru cei de afară atât de explicit, încât ei să înțeleagă ușor și limpede, fără explicații suplimentare, realitățile noastre. Erau lecții practice și zilnice: scrisul, redactarea și prezentarea materialelor în fața microfonului, cu același profesor. Ulterior, cei care s-au „forjat” în atelierul RMI ziceau cu mândrie că „au făcut școala lui Marin”. Aici se promova modelul de jurnalism bazat pe imparțialitate, pluralism și interes public în contrast cu presa partizană din acea perioadă de tranziție. În acel laborator de jurnalism internațional, tinerii jurnaliști au deprins scrisul profesionist, gândirea analitică și respectul față de profesie, s-au născut primele modele de analiză geopolitică în format radiofonic, primele emisiuni culturale cu impact extern, primele dialoguri media între Chișinău și marile

capitale europene. Fiind adeptul și promotorul muncii în echipă, Constantin Marin a reușit coagularea întregului colectiv și mobilizarea lui într-un proces formativ nou în câmpul mediatic internațional. Astfel, vocea Republicii Moldova s-a auzit limpede, în mai multe limbi, dar cu un singur accent: cel al demnității naționale și al adevărului verificat. RMI a devenit un model profesional în media din țară, a consolidat prezența mediatică a Moldovei în spațiul european, a prezentat în programele sale o fuziune între cultură, jurnalism și misiune publică, promovând o reputație națională independentă, modernă și deschisă. Mulți dintre jurnaliștii formați la RMI au devenit ulterior lideri de opinie, editori, diplomați sau experți media în organizații internaționale.

În anul 1994, după ce a pus bazele și a consolidat activitatea Radio Moldova Internațional, profesorul Constantin Marin a ales să revină la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării (USM). Sincer vorbind, această decizie m-a surprins, dar acum sunt convins că ea nu a fost un simplu pas de reîntoarcere, ci o continuare strategică a misiunii sale formative – de această dată, nu doar prin unde radio, ci și prin educarea unei noi generații de jurnaliști bine pregătiți teoretic și practic. De menționat că printre multiplele cursuri elaborate de Constantin Marin, după revenirea sa la facultate, au fost și unele precum: Teorii și practici ale comunicării internaționale și Jurnalism radio și management editorial, cursuri vădit inspirate și din activitatea sa la TRM. Concomitent, Constantin Marin continuă să învețe: în anii 1999-2001 urmează studii de postdoctorat la Catedra de politologie a USM și în 2002 susține teza de doctor habilitat în științe politice. Beneficiază de mai multe stagii științifico-didactice la Universitatea „La Sapienza” din Roma (1996, 1997), ASEM (curs de relații publice, organizat de Centrul Moldo-German, 1997), Universitatea „Complutense” din Madrid (1997, 1998), Academia Est-Vest din Berlin (1998), Școala Superioară de Jurnalism din Lille, Franța (1999, 2000).

După revenirea sa la Universitate, a ocupat funcții administrative și academice importante: șef al Catedrei de comunicare instituțională (1994-1998), decan interimar al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării (1998-1999), șef al Catedrei de comunicare

(1999-2003). O perioadă deține funcția de prorector al Academiei de Relații Internaționale și Studii Diplomatice din Moldova, apoi – de prim-rector, rector interimar al Institutului de Relații Internaționale din Moldova (1999-2004). În mai 2004 revine la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, USM, în calitate de șef al Catedrei de comunicare. Din septembrie 2004 până în 2010 a deținut funcția de decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a USM (astfel, fostul student al facultății devine decanul acesteia).

Munca de cercetător științific pe care o desfășoară Constantin Marin este mereu conectată la domeniul jurnalismului și al comunicării, el fiind preocupat de racordarea procesului instructiv-didactic din domeniu la exigențele transformărilor majore care cuprind societatea noastră. Lucrează la elaborarea unor studii, monografii și volume de articole științifice, contribuie la lansarea mai multor publicații periodice de specialitate, demonstrând că cercetarea în activitatea universitară este una primordială. Este autor a peste 80 de lucrări științifice, între care câteva monografii de certă valoare: *Comunicare instituțională* (1998), *Radiodifuziunea internațională* (1996), *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială* (2002), *Comunicarea internațională* (2017), *Mass-media în postcomunism. Cazul Republicii Moldova* (2021).

Pe 5 februarie 2010, Constantin Marin revine la radioteleviziunea publică pentru a treia oară, după ce, în urma unui concurs organizat de Consiliul de observatori al TRM, la care s-au prezentat 14 candidați pentru funcția de președinte, fostul decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a fost ales președinte al TRM cu majoritate de voturi. De remarcat că schimbarea conducerii venea după valuri de critici interne și externe la adresa TRM privind lipsa de imparțialitate, prezența cenzurii, a controlului politic, ceea ce a generat nevoia unei conduceri independente și cu integritate.

Constantin Marin și-a asumat, prin contract, să promoveze independența editorială, echidistanța, pluralismul social-politic, scopul principal declarat fiind transformarea TRM într-o instituție publică serioasă, profesionistă și neafiliată politic. Și acest deziderat s-a regăsit în Direcțiile strategice de dezvoltare a IPNA Compania „Te-

leradio-Moldova” pentru anii 2010-2015, elaborate cu concursul experților Uniunii Europene pentru radioteleviziune (EBU), pentru transformarea de facto a TRM dintr-o instituție de stat în una publică. Reforma instituțională, derivată din acest document, a fost dimensionată în studiul elaborat de Business Consulting Institute (BCI) în iulie 2011. Acesta cuprindea edificarea și dotarea tehnologică modernă a unui nou sediu pentru TRM, aplicarea politicilor editoriale adecvate misiunii radiodifuzorului public, a unei noi organizări, a unui nou sistem de salarizare ș.a. La Conferința „Rethink Teleradio-Moldova” din 23 septembrie 2011, unde Constantin Marin a prezentat și a susținut varianta unei reforme radicale, considerând-o cea mai eficientă din punct de vedere tehnologic și investițional pentru competiția instituției, OSCE Moldova a salutat eforturile conducerii TRM de a transforma instituția într-un „radiodifuzor public modern, pluralist, profesionist și independent” și a emis recomandări clare, cerând statului să asigure independența editorială și finanțare adecvată, evoluțiile ulterioare însă nu au asigurat premisele financiare pentru efectuarea radicală a reformei. Dar și în condițiile unei reforme numite de Constantin Marin „progresivă”, TRM, sub conducerea lui, pe parcursul a cinci ani, și-a atins obiectivul primordial – a devenit liberă de partizanat și cenzură politică, iar activitatea ei s-a stabilit în coordonatele valorice ale radiodifuzorului public: echidistanță, imparțialitate, pluralism, libertate de creație. Aproape de încheierea mandatului său, președintele TRM, la plecare, preciza: „Cererea mea de demisie are, în temei, și un proiect personal. El ține de domeniul academic, de Universitatea de Stat din Moldova, căreia i-am consacrat ani buni și la care doresc să revin. Pentru început voi realiza un proiect de cercetare de 10 luni în cadrul Universității din Bologna, Italia. El demarează la mijlocul lunii decembrie 2014. Tocmai din acest motiv plec din funcția de președinte cu două luni înainte de expirarea mandatului (9 februarie 2015)”.

Pentru mine, Constantin Marin este una dintre personalitățile care au îmbinat cu rigoare și vocație teoria comunicării cu practica jurnalismului public în Republica Moldova. Format la confluența dintre științele comunicării, filozofie și jurnalism, Constantin Ma-

rin a știut să transforme lecția în exercițiu de conștiință. Ca profesor, a devenit pentru sute de tineri studioși o sursă de rigoare metodologică și exigență morală. A predat nu doar cursuri, ci și principii: despre libertatea presei, despre responsabilitatea cuvântului, despre rolul jurnalistului într-o societate democratică. Ca jurnalist, în cadrul redacției Radio Moldova Internațional, pe care a condus-o, și mai târziu, în fruntea Teleradio-Moldova, Constantin Marin a pus în aplicare exact acele valori pe care le-a promovat în procesul de predare a cursurilor universitare. A condus instituția într-o perioadă de tranziție dificilă, implementând reforme menite să crească profesionalismul, gradul de pluralism și independență editorială. Nu fără critici, dar întotdeauna cu transparență și asumare.

Pentru mine totuși, Constantin Marin este, întâi de toate, un prieten și un coleg deosebit pe parcursul întregii vieți. Prietenul meu habilitat!

PASĂREA ALBĂ A FORMĂRII MELE ACADEMICE

*Aneta GONȚA, doctor în politologie,
vicepreședinte al Consiliului Audiovizualului*

„Nu renunța, pentru că titlul de doctor în științe este unul pe viață și indiferent de ce va urma în destinul tău, acest titlu nu o să ți-l ia nimeni, niciodată.” Acestea au fost cuvintele care, printre multe altele, m-au ajutat să rezist într-o perioadă în care poverile din viața mea personală și profesională păreau de nesurmontat. Acestea sunt primele cuvintele care îmi vin în minte atunci când e vorba despre mentorul, părintele meu spiritual, coordonatorul meu științific, dl profesor Constantin Marin.

Întotdeauna am fost binecuvântată să întâlnesc Oameni deosebiți, și profesorul Marin este unul dintre ei. În sfertul de veac de când îl cunosc, i-am admirat profesionalismul, cumpătarea, răbdarea, înțelepciunea și un soi de viclenie, care este dată omului nu pentru a-i păcăli pe alții pentru anumite favoruri personale, ci pentru a fi un exemplu inspirațional pentru o viață demnă. Astăzi nu-mi pot imagina parcursul meu profesional fără muntele de Om care este Constantin Marin. Serios, sever, implacabil atunci când este vorba despre volumul și complexitatea muncii, cu cerințe și standarde imposibil de realizat la prima vedere, dl profesor nu a făcut niciodată rabat la calitatea produsului final pe care l-a așteptat de la cei consiliați. Exigent și corect, pedant și filozof în același timp, dl Marin lasă de fiecare dată uși noi ale cunoașterii deschise, astfel încât fiecare să intre și să ia atât cât poate duce pentru a avansa. Eu am scris trei teze sub îndrumarea Domniei-Sale, am început-o pe a patra și, de fiecare dată, am rămas cu impresia că nici eu, nici el nu am dat tot ce am avut mai bun pentru ca lucrările să respecte cele mai înalte standarde, deși anume asta am făcut în fiecare caz. Pentru aceasta și pentru atâtea alte lucruri, o să-i rămân recunoscătoare întreaga mea viață.

Pentru curajul de a mă îndruma atunci când am decis să scriu teza de licență într-o limbă străină, îi mulțumesc dlui profesor! Nici

nu a râs de mine, nici nu m-a apostrofat pentru îndrăzneală, ci doar m-a ghidat pe conținut, alături de o strălucită profesoară de limba franceză. La chicotelile unor colegi, la comentariile nu tocmai binevoitoare, dl Marin răspundea cu zâmbet și înțelegere. A fost unul dintre cele mai frumoase procese de lucru din viața mea, pentru că am colaborat în cadrul unei echipe de mari profesioniști și pasionați de ceea ce fac. Am sperat și atunci, mai sper și acum că am preluat măcar un pic din acel profesionalism și din acea pasiune pentru lucrul bine făcut, pentru cauza comună și pentru echipă.

Pentru încurajarea de a-mi continua studiile în cadrul ciclului de masterat, îi mulțumesc dlui profesor! Astăzi nu știu dacă aș fi ajuns la această decizie și pe alte căi, dar știu că atunci am putut miza pe tot sprijinul pe care un coordonator științific îl poate oferi unui masterand.

Și din nou, nu știu cum s-ar fi aranjat lucrurile în parcursul meu profesional, dacă, în anul 2005, după susținerea tezei de master, dl profesor Marin nu m-ar fi invitat la o reflecție asupra oportunității de a continua munca de cercetare în domeniul media în cadrul unei teze de doctorat. Astăzi pot spune cu toată certitudinea că abia când am început lucrul la această teză, am prins cu adevărat și gustul, și subtilitățile, și provocările unui proces de cercetare. Au fost nopți nedormite, sute de pagini scrise și rescrise, mii de pagini citite și analizate, un munte de greutate și foarte rare licări de speranță că o voi scoate vreodată în capăt. Dar, de fiecare dată când eram convinsă că nu mai pot continua, dl profesor venea cu acel: „Nu renunța, pentru că titlul de doctor este pentru întreaga viață”. Nu știu cum se întâmpla, că reușeam să-mi adun forțele și moralul pentru a avansa. Am prins drag de cercetare, neștiind că, de fapt, dl profesor Marin intuise în mine acest sâmbure și, prin înțelepciunea lui nemărginită, m-a adus treptat la descoperirea acestui adevăr, parcă pentru a se asigura că a avut dreptate, dar și pentru a-mi da șansa de a-i confirma așteptările.

Niciodată nu am știut dacă i-am confirmat vreo așteptare de bine sau dacă l-am dezamăgit iremediabil. Intuiesc faptul că regretul meu de a fi întrerupt lucrul la teza de doctor habilitat este îm-

părtășit oarecum și de Domnia-Sa. Totuși, faptul că la 25 de ani de când ne cunoaștem încă îmi răspunde la „bună ziua!” și la urările de „la mulți ani!” cu ocazia zilei de naștere, sper să nu vorbească doar despre adevărul incontestabil al educației sale alese. O educație care transpare în tot ce este și face dl profesor Marin prin delicatețe, măsură, aer aristocratic și o ținută care impune respect și ascultare.

Dintre amintirile legate de dl Marin se evidențiază și perioada în care a condus Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării de la Universitatea de Stat din Moldova. Lume multă, lume bună și extrem de bună, furtuni de idei, creativitate, profesionalism de cea mai înaltă calitate și un sentiment de apartenență la o idee comună, la un lucru comun, la o filozofie instituțională unitară, acestea sunt elementele pe care le-a unit în jurul său dl profesor Marin și le-a motivat să construiască alături de el. În timpuri în care Moldova pierdea dramatic, din cauza condițiilor economice precare, minți luminate și instruite, o mână de oameni de calitate continua să reziste cu salarii derizorii, datorită entuziasmului personal, dar și al celui inspirat și fortificat de dl profesor Constantin Marin. Inovații în curriculum, accentul pe o gamă largă de discipline care să contribuie la o cât mai vastă pregătire a specialiștilor, înțelegerea faptului că nu poți să fii nici jurnalist, nici comunicator, nici editor și nici bibliotecar bun fără lecturi și o cultură generală adecvată au constituit firul roșu al activității dlui Marin în calitate de manager al facultății. În același context, Domnia-Sa a demonstrat întotdeauna o atitudine respectuoasă în egală măsură în raport cu toate specialitățile din cadrul facultății, apărându-le cu aceeași ardoare în momentele dificile.

Nu știu dacă a fost vreodată altfel, dar eu nu l-am cunoscut pe dl Marin decât ca pe un om calm. Nu zic, uneori calmul ascundea nervi întinși, poate supărări sau nemulțumiri, dar a știut de fiecare dată să le țină în frâu suficient cât să nu dăuneze celor din jur. Dl Marin îți face praf teza de licență, de masterat sau de doctorat cu un calm de invidiat. Dar tocmai în acele momente și cu o astfel de atitudine te și motivează. Cel puțin, pe mine m-a motivat. Eu am știut de fiecare dată că, dacă dl profesor a spus ce a spus, este pentru că el știe că eu pot mai mult, că pot mai bine. Și așa a fost. Și, deși nu l-am

perceput niciodată ca fiind sentimental în mediul profesional, știu că i-a păsat de noi toți cei pe care ne-a ajutat, ne-a călăuzit și ne-a fost mentor pe parcursul anilor. Sper din toată inima că măcar puțin din ce și-a imaginat că vom ajunge s-a realizat.

Șapte decenii de viață nu este neapărat timpul pentru bilanțuri categorice, dar este un bun prilej de a mulțumi, de a ne aminti și de a scoate în evidență trecerea frumoasă a unui om prin viața noastră. Eu nu pot decât să mă închin în fața profesionalismului, răbdării, cumpătărilor și bunăvoinței dlui profesor Constantin Marin, pe care le-a manifestat în raport cu mine de-a lungul anilor. Îi mulțumesc divinității pentru că l-a pus în mijlocul unei răscruci importante din viața mea, ca să mă ajute să mă descurc și să aleg drumul pe care l-am ales. Ușor nu e, bănos nici atât, dar e demn și onest acest drum și deci imbatabil.

La mulți ani, dle Marin, vă urez din toată inima!

**CONSTANTIN MARIN.
REDUTABILUL PROFESIONIST. PROFESORUL**

*Silvia GROSSU,
doctor habilitat în istorie*

Constantin Marin, profesor universitar, doctor habilitat în științe politice, prezență nobilă în mediul academic, este o personalitate de referință în activitatea mea la facultate. Itinerarul profesorului Marin este axat, în mare, pe activitatea la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. Deși a deținut funcții importante în afara mediului academic (bunăoară, cea de președinte al IPNA Compagnia „Teleradio-Moldova”, 2010-2014), oricum nucleul activităților sale a fost și a rămas facultatea noastră. Aici a parcurs toate etapele devenirii ca profesor – după absolvire: doctorand, asistent, lector, conferențiar, șef de catedră, decan (1998-1999, 2004-2010). În perioada 1994-2000 a pus umărul la reformarea procesului de studii prin diversificarea coordonatelor formative. Fuzionarea în 1994 a facultăților de jurnalistică și a celei de biblioteconomie a determinat, în consecință, dublarea dimensiunilor formative – jurnalism și biblioteconomie. Iar în rezultatul implementării proiectului european TEMPUS, s-a impus reprofilarea Facultății de Jurnalistică în Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, astfel fiind inaugurate încă două filiere formative: comunicarea instituțională și activitatea editorială. Iată ce ne mărturisea nouă, absolvenților din prima promoție a facultății, despre aceste restructurări și ajustări la programele europene: „În debutul anului 2005, am fost ales în funcția de decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării. La scurt timp, în luna mai, Republica Moldova a aderat la Procesul de la Bologna, axat pe crearea Spațiului European al Învățământului Superior (European Higher Education Area). Esențialmente, acesta urma să faciliteze convergența diverselor sisteme de învățământ superior spre unele transparente, comparabile și compatibile bazate pe trei cicluri: licență, masterat, doctorat. Drept consecință, misiunea

primordială ce a revenit atunci managementului facultății a constat în conceptualizarea studiilor universitare în domeniile formative de profil pe ciclurile învățământului superior pe patru filiere formative: jurnalism, comunicare, activitate editorială, biblioteconomie și asistență informațională.

Elaborarea noii paradigme formative „Pro Bologna” a noului program de studii, a noilor conținuturi educaționale a fost, cu adevărat, o creație colectivă, pe care, și azi, la două decenii distanță, o calific drept una temeinică, pertinentă și sustenabilă. La baza noii paradigme au fost așezate câteva repere fundamentale. În primul rând, ne-am îngrijit de departajarea distinctă a finalităților de studii pentru ciclurile I și II, astfel încât din start să eșalonăm materia de studiu și să evităm dublările risipitoare de timp academic. Drept urmare, programul de studii de la ciclul întâi a fost focalizat asupra instruirii studenților în perspectiva ocupării funcțiilor executive în redacțiile mass-media (pe post de reporter care practică jurnalismul de informare), în serviciile de comunicare publică (personal de creație în birourile de presă, agențiile de relații publice și cele de publicitate), în structurile editoriale (redactori de carte) și entitățile de biblioteconomie și asistență informațională.

Noua concepție formativă „Pro Bologna” de la FJȘC, la vremea respectivă, a determinat un viu proces de mobilitate academică în diverse centre universitare europene: Franța, Belgia, Germania, Italia ș.a.” (*Prima promoție. Facultatea de Jurnalistică: 1975-1980*. Chișinău, T-Par, 2021, p. 10).

Procesul de la Bologna, implementat cu chibzuință și pricepere de echipa academică în frunte cu Constantin Marin, a facilitat alinierea la valori durabile în învățământul jurnalistic și la mobilitate academică atât de necesară pentru studenții și pentru profesorii de la facultate.

De la selectarea primei grupe de studenți filologi pentru specializarea în domeniul mass-mediei (1966) și de creare a Secției de jurnalistică în cadrul Facultății de Filologie a USM (1969) s-au depănat decenii de reforme, de ajustări, de performanțe, căci, initial, am fost „înarmați” cu o anume optică de dimensionare și evaluare a

realității. În pofida a toate, facultatea a reușit, în cele mai frecvente cazuri, să renunțe la stereotipurile ideologizate și să urmeze bunele practici ale jurnalismului de calitate. De-a lungul anilor, și cercetarea, de asemenea, a fost centrată pe problematica mass-mediei și noile fenomene în comunicare. Ulterior, în calitate de președinte al Consiliului științific USM, Constantin Marin a contribuit semnificativ la ridicarea calificării specialiștilor din domeniul mass-mediei și al comunicării. Sunt și eu o beneficiară a acestor proiecte de studii postuniversitare, elaborate de echipa condusă de profesorul Marin. Așadar, o viață dedicată prosperării jurnalismului și comunicării în Republica Moldova, sporirii ponderii facultății în formarea specialiștilor compeptitivi pe piața muncii, cercetării și evaluării segmentelor mass-mediei merită aprecierea noastră înaltă.

Recunosc, nu este ușor să scriu despre o personalitate care, în opinia mea, are toate meritele, toate competențele, toate abilitățile și a atins performanțele la care alții nici nu îndrăznesc să aspire. Și am hotărât că la astfel de popasuri aniversare, de care mă apropii și eu, e vreme și pentru unele confesiuni blânde, prietenoase, de care toți avem nevoie.

Prima noastră întrevedere a fost demult – în 1975, poate în 1976, în holul căminului 7, unde eram cazată împreună cu colegii mei din anul I. Se adunaseră câțiva proaspeți absolvenți ai facultății și discutau ceva aprins. Erau toți altfel, nu așa ca noi, bobocii abia înmatriculați. O cunoșteam doar pe o tânără, foarte frumoasă, cea mai frumoasă din grupa lor, se zvonea. Avea o aluniță pe frunte, care-mi prinse privirea de la prima vedere, în timpul examenelor de admitere. Și mi-a mai atras atenția un tânăr cu ochelari mari (ăsta-i deja profesor, mi-am zis în sinea mea) și o pleată de Beatles (o-ho-o, cum de i s-a permis?). Era Costea Marin, așa mi s-a spus. Ce mai, erau toți înalți, solizi, semeți chiar! Îi priveam cu admirație și încântare – ce minune de facultate am ales, dacă peste cinci ani vom deveni și noi tot așa!

Mi-a devenit apoi model de disciplină și ordine în procesul de cercetare. Angajată la facultate după absolvire, l-am revăzut în altă calitate – de doctorand, de lector, de conferențiar, care avea un stil

sobru, succint și consistent în toate raportările și intervențiile de la conferințe, adunări sau ședințe. Impunea respect, temeritate, consecvență, statornicie.

Apoi a venit un moment critic în parcursul meu științific. Tema aleasă pentru cercetare în calitate de competitor (că doctorantura era planificată la Moscova și răspunsul pozitiv la nenumăratele demersuri ale catedrei au ajuns peste... 6 ani) era cu referire la presa sovietică din perioada postbelică și, deoarece venise perioada „perestroikăi”, am fost nevoită s-o modific. Bineînțeles, am trecut prin toate procedurile birocratice, care au luat și ele mult timp. Cu tema schimbată, axată pe altă perioadă – prima jumătate a secolului al XX-lea – am depus eforturi maximale, deja în calitate de doctorandă, muncind la facultate, ca să susțin alt set de examene și să închei cercetarea în termen. Dar am dat de altă dificultate: toate consiliile științifice, fie de la Kiev, fie de la Minsk, nu mai funcționau, iar în Republica Moldova, istoria și problematica mass-mediei încă nu se înființaseră. Cu varianta lucrării pregătită de susținerea preventivă am mers la Academia de Științe a Moldovei. Mi s-a propus să modific esențial lucrarea ca să corespundă cercetării sociologice sau filologice. A, mai era nevoie să susțin alte examene (a treia oară!), la alt profil, bineînțeles.

Ce era de făcut? Eram la capătul disperării. Cu inima în dinți am mers la șeful catedrei ca să anunț că susținerea nu va mai fi și că renunț la cercetare, iar în consecință, cariera mea la facultate se încheie. Atunci, chiar credeam că nu mai ies din acel cerc vicios. Dar, după ce am fost ascultată cu răbdare, domnul Marin mi-a spus clar și răspicat: „Silvia, tu nu poți să abandonezi. Te cunosc suficient ca să afirm că o astfel de decizie o să te macine toată viața, deoarece un lucru fără finalitate pentru tine este ca un verdict. Trebuie să mergi înainte! Schimbi profilul, susții alte examene, nu mai modifici tema, ci o schimbi total! Și profilul îl alegi tu – cel istoric e al tău, nu sociologie, nu filologie. Altă discuție nu mai avem!”

Așa am și făcut – alt profil, alte examene, alt conducător științific, altă temă. Totul de la zero! Însă pot afirma cu certitudine: dacă nu era acea discuție deschisă, caldă și dură în același timp, în mo-

mentul de cumpănă în care mă regăseam, n-aș mai fi avut curajul să continui cercetarea. Probabil că aș fi abandonat. Perseverența în cercetare de la profesorul Marin am deprins-o. Pentru mai mulți tineri cercetători, Constantin Marin a devenit termen de referință. Și-i păstrez nealterat sentimentul de recunoștință!

Am avut mai multe ocazii ca să-mi dau seama care sunt valorile și principiile domnului profesor. Au fost la Facultate momente de criză, care l-au pus în lumină clară de domnul decan. A ales să plece din funcție, doar ca să nu cadă în propriii ochi, ca să nu coboare la nivelul denigratorilor săi. Fiindcă demnitatea nu se negociază! Îl consider model de vrednicie și demnitate în profesie.

Așa cum se cuvine la un popas septuagenar, vin cu o urare de viață lungă cu rost bun și dublu spor. Domnule profesor, vă doresc să trăiți un început bun în fiecare dimineață, să vă bucurați de un răsărit de soare, să vă încânte orice floare! Și mai binele să vă sosească mai repede, mult stimate Domnule Profesor!

**PROFESORUL UNIVERSITAR
CONSTANTIN MARIN – REPER PROFESIONAL
ȘI AMINTIRE PERSONALĂ**

*Mariana HARJEVSCHI,
doctor în științe ale comunicării,
director general al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”*

Sunt oameni pe care îi întâlnești în momente de cotitură și care, prin felul lor de a fi, prin competență și prin disponibilitatea de a sprijini, lasă urme adânci în parcursul tău profesional. Pentru mine, unul dintre acești oameni este profesorul universitar Constantin Marin – o personalitate care a știut să unească în mod exemplar exigența academică cu spiritul deschis și generos al unui mentor.

Anul 2005 – începutul unui drum comun

În toamna anului 2005, reveneam din Statele Unite ale Americii, după un stagiul la Școala de Biblioteconomie a Universității din Bloomington, Indiana. Atunci, l-am întâlnit pe profesorul Constantin Marin ca decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova. Era un moment de cotitură pentru învățământul superior din Republica Moldova – aderarea la Procesul de la Bologna – iar Facultatea avea nevoie de o conducere lucidă și vizionară, capabilă să transpună exigențele europene într-un context instituțional încă tributar vechilor structuri. Prezența domnului Constantin Marin în această funcție a venit, așadar, într-un moment de maximă responsabilitate și transformare. Sub conducerea sa, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, inclusiv Specialitatea biblioteconomie și asistență informațională, coordonată de prodecana Nelly Țurcan, dr. hab., prof. univ., a inițiat un proces complex de reconstrucție curriculară. Era vorba despre reconfigurarea programelor de studii conform celor trei cicluri – licență, masterat și doctorat – și de conceptualizarea unor filiere formative noi, precum jurnalism, comunicare, activitate editorială și biblioteconomie cu asistență informațională.

Îmi amintesc limpede cum, revenind din SUA, am simțit deschiderea imediată a domnului Constantin Marin. Nu doar că mi-a ascultat ideile, dar m-a încurajat să le aplic, să adaptez și să integrez în spațiul universitar experiențele și modelele americane, cu precădere realizarea cursurilor de Legislație în domeniul biblioteconomic, Libertatea intelectuală etc. Încrederea pe care mi-a acordat-o atunci a însemnat pentru mine mai mult decât un sprijin punctual: a fost o dovadă autentică de respect pentru inițiativă și pentru noutate.

Momentul doctoratului – o confirmare personală

Anii au trecut și a venit clipa susținerii doctoratului, noiembrie 2014. Profesorul Constantin Marin era atunci președintele comisiei. Îmi amintesc limpede un scurt dialog pe care l-am avut cu doar câteva luni înainte de susținere. Cu calmul său bine-cunoscut, mi-a spus: „Voi pleca într-o deplasare de durată peste ceva timp. Ori susții acum teza, ori aștepți până la întoarcerea mea – dar atunci va fi mai târziu”.

Acea observație simplă, spusă cu blândețe și fermitate totodată, a avut un efect mobilizator puternic asupra mea. Am simțit că mă provoacă să nu amân, să am curajul de a încheia ceea ce începusem. Privind în urmă, îmi dau seama că tocmai acest moment a fost decisiv: un imbold discret, dar esențial, care m-a ajutat să finalizez la timp o etapă fundamentală în cariera mea.

Reîntâlnirea la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”

Drumurile noastre s-au intersectat din nou – în rolul meu de director general al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. Pe parcurs aveam nevoie de un cadru strategic prin care să ne exprimăm mai clar identitatea și să comunicăm coerent cu publicul nostru. L-am invitat pe prof. univ. Constantin Marin să ne fie alături în elaborarea Strategiei de comunicare și a Manualului de identitate vizuală. Cu generozitatea-i caracteristică, a acceptat și a pus umărul la conturarea acestor documente, care și astăzi ghidează imaginea și comunicarea Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”.

Un portret din amintiri

Privind în urmă, îmi dau seama că profesorul Constantin Marin a fost prezent în cele mai importante momente ale devenirii mele

profesionale. Întâlnirea din 2014, susținerea doctoratului, colaborarea la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” – toate aceste momente mă conectează cu profesorul Constantin Marin, care mi-a oferit sprijin, încurajare și profesionalism.

Îl văd ca pe un lider al tranziției academice, cel care a știut să ducă facultatea prin procesul complex al adaptării la Bologna. Îl văd ca pe un mentor exigent, dar echitabil, care știa să transforme examenul în lecție și să încurajeze creșterea prin provocare. Și îl văd ca pe un partener de drum, deschis să se implice chiar și dincolo de spațiile universității, atunci când instituții precum Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” au nevoie de expertiza sa.

Un dar pentru comunitatea academică

Pentru mine, prof. univ. Constantin Marin rămâne un reper. Un reper de profesionalism, de integritate și de spirit constructiv. Într-o lume în care schimbările se succed cu repeziciune, profesori precum Constantin Marin ne amintesc că adevărata valoare a universității nu se măsoară doar în reforme și planuri de studii, ci și în destinele pe care le formează.

BIBLIOGRAFIE

AUTOR, COAUTOR

Cărți

1998

1. **Comunicare instituțională** : Studiu / Constantin Marin. – Chișinău : FJȘC, 1998. – 180 p. – ISBN 5-85268-263-2. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/03e76c02-4bb4-4271-9da6-cce191b9f8ca/content> (accesat: 25.07.2025).

2002

2. **Societatea civilă** : între mit politic și pledoarie socială / Constantin Marin. – Chișinău : Epigraf, 2002. – 182 p. – ISBN 9975-903-42-8. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/b0397350-8263-4a70-8516-3c3c68c60272/content> (accesat: 25.07.2025).

Recenzie

3. **Marinescu, Constantin**. *Societatea civilă: abordări clasice și reconsiderări moderne*. – Text : nemediat // *Buletin științific (Academia Ecologică din România, Iași)*. – 2002. – Nr 7. – P. 1-3.

2005

4. **Pistrinciuc, Vadim**. *Dezvoltare și participare comunitară în Republica Moldova* : Studiu / Vadim Pistrinciuc, Constantin Marin. – Chișinău : Gunivas, 2005. – 68 p. : il. – ISBN 9975-908-51-9. – Text : nemediat.
5. **Пистринчук, Вадим**. *Развитие сообществ и участие на местном уровне в Республике Молдова* : Исследование / Вадим Пистринчук, Константин Марин. – Кишинев : Гунивас, 2005. – 72 p. – În limba rusă. – ISBN 9975-908-52-7. – Text : nemediat.

2006

6. **Serviciul public al audiovizualului** : Codul audiovizualului al Republicii Moldova : Comentarii / Constantin Marin. – Chișinău : APEL, 2006. – 80 p. – Text : nemediat.

2008

7. **Codul audiovizualului al Republicii Moldova** : Analize și comentarii / C. Pîrțac, Ion Bunduchi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : Arc, 2008. – 292 p. – ISBN 978-9975-61-449-8. – Text : nemediat.

2017

8. **Comunicarea internațională** / Constantin Marin. – Chișinău : CEP USM, 2017. – 369 p. : tab. – ISBN 978-9975-71-922-3. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/f427a82f-4e05-4107-9a7e-a3c87c3e6171/content> (accesat: 25.07.2025).

2021

9. **Mass-media în postcomunism** : Cazul Republicii Moldova / Constantin Marin ; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. – Chișinău : CEP USM, 2021. – 344 p. – ISBN 978-9975-158-75-6. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/aca142a0-9f07-42b1-9c6d-b946922bb8d5/content> (accesat: 25.07.2025).
10. **Mass-media în postcomunism** : Cazul Republicii Moldova [Resursă electronică] / Constantin Marin. – Chișinău : CEP USM, 2021. – 1 disc optic electronic (DVD-ROM ; 4.7 GB/120 min ; 1x-16x multi speed) : sd., col. ; în container. – Titlu preluat de pe eticheta discului. – Cerințe de sistem: PDF Reader. – ISBN 978-9975-158-76-3. – Text : electronic.

Lucrări didactice

1988

11. **De la concept până la difuzarea în eter** : (Îndrumări metodice studenților în procesul pregătirii emisiunilor radiofonice instructive) / Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea de Jurnalistică. Catedra de istorie a presei, televiziunii și radiodifuziunii ; alcătuitor: Constantin Marin ; redactor responsabil: V.S. Clobuțchi. – Chișinău : USM, 1988. – 31 p. – Text : nemediat.

1989

12. **Presa comunistă și muncitorească de peste hotare** : (Îndrumar metodic-instructiv pentru studenții facultății de jurnalistică) / Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea de Jurnalistică. Catedra de istorie a presei, televiziunii și radiodifuziunii ; alcătuitor: Constantin Marin ; redactor responsabil: V.S. Clobuțchi. – Chișinău : USC, 1989. – 45 p. – Text : nemediat.

1990

13. **Jurnalistica est-europeană** : ora marilor transformări (1989-1990) : Lucrare didactică / Constantin Marin. – Chișinău : Universitatea de Stat din Moldova, 1990. – 39 p. – Text : nemediat.

1991

14. **Radiojurnalistica** : Îndrumări metodice / Constantin Marin. – Chișinău : USM, 1991. – 24 p. – Text : nemediat.

1995

15. **Public Relations** : Programă de studiu pentru studenții de la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a USM / Constantin Marin. – Chișinău : USM, 1995. – 16 p. – Text : nemediat.

1996

16. **Radiodifuziunea internațională** : Studiu / Constantin Marin.
– Chișinău : FJȘC, 1996. – 56 p. – Text : nemediat.

1997

17. **Comunicarea instituțională** : Programă-prospect / Constantin Marin ; responsabil de ediție: Victor Moraru. – Chișinău : FJȘC a USM, 1997. – Text : nemediat.

Teze și autoreferate

1985

18. **Становление комсомольско-молодежной печати Молдавии (1918-1941 гг.)** : 07.00.10 – История науки и техники (история журналистики) : Дисертация кандидата исторических наук. – Киев : [Б. и.], 1985. – 190 с. – În limba rusă. – Text : nemediat.
19. **Становление комсомольско-молодежной печати Молдавии (1918-1941 гг.)** : Автореферат 07.00.10 – История науки и техники (история журналистики) / Константин Марин. – Киев : [Б. и.], 1985. – 17 с. – În limba rusă. – Text : nemediat.

2002

20. **Societatea civilă** : Abordări clasice și reconsiderări moderne : 23.00.01 – Teoria și istoria politologiei : Teză de doctor habilitat / Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2002. – 244 p. – Text : nemediat.
21. **Societatea civilă** : Abordări clasice și reconsiderări moderne : 23.00.01 – Teoria și istoria politologiei : Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe politice / Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2002. – 37 p. – Text : nemediat.

Articole în culegeri și ediții periodice**1983**

22. **La anii începuturilor** : [file din istoria presei moldovenești] / Constantin Marin. – Text : nemediat // Nistru. – 1983. – Nr 12. – P. 100-106. – ISSN 0132-6570.
23. **Propagandist și organizator pasionat** : [presa clandestină din Basarabia] / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunistul Modovei. – 1983. – Nr 6. – P. 45-51. – ISSN 0132-6627.
24. **Пламенный пропагандист и организатор** / Константин Марин. – Text : nemediat // Коммунист Молдавии. – 1983. – № 6. – С. 45-51. – În limba rusă. – ISSN 0130-2396.

1984

25. **Participant activ la propășirea școlii moldovenești** : [contribuția presei la rezolvarea sarcinilor școlii sovietice] / Constantin Marin. – Text : nemediat // Pedagogul sovetic. – 1984. – Nr 10. – P. 60-61. – ISSN 0132-6597.
26. **Statornicirea presei pentru tineret** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunistul Moldovei. – 1984. – Nr 8. – P. 31-35. – ISSN 0132-6627.
27. **Становление молодежной печати** / Константин Марин. – Text : nemediat // Коммунист Молдавии. – 1984. – № 8. – С. 31-35. – În limba rusă. – ISSN 0130-2396.

1988

28. **Жизнь советов газетной строкой** / Константин Марин. – Text : nemediat // Городская и районная печать на новом этапе перестройки и борьбы за ускорение социально-экономического развития общества. – Кишинев, 1988. – С. 34-39. – În limba rusă.

1990

29. **Общественно-политическое радиовещание на этапе обновления** : (на примере молдавского радио) / Константин Марин. – Text : nemediat // Журналистика и новое мышление. Проблемы эффективности средств массовой информации в условиях перестройки : Тезисы конференции. – Москва, 1990. – Часть 2. – С. 186-187. – În limba rusă.

1991

30. **«Живой эфир» – главная примета информационно-публицистического радиовещания в ССР Молдова** / Константин Марин. – Text : nemediat // Советская журналистика в 1990 году. – Москва, 1991. – С. 39-41. – În limba rusă.

1992

31. **Moldova în circuitul informativ internațional** / Constantin Marin. – Text : nemediat // „Totalurile activității științifice în anii 1991-1992” : Conferința științifică a corpului didactico-științific : Tezele referatelor. – Chișinău, 1992. – Vol. 2. – P. 15.

1994

32. **Молодежная печать Молдавии и национальная политика КПСС** / Константин Марин. – Text : nemediat // Печать Молдавии в борьбе за воплощение в жизни ленинской национальной политики КПСС : Тезисы докладов научной конференции. – Кишинев, 1994. – С. 19-23. – În limba rusă.

1995

33. **Dimensiuni noi ale mass-mediei în Moldova** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova. – 1995. – Nr 1. – P. 2-5. – ISSN 1857-002X.
34. **Noi dimensiuni ale mass-mediei din Moldova** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova. – 1995. – August. – P. 2-4. – ISSN 1857-002X.

35. **Radio Moldova Internațional și torentul liber informativ** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1993-1994 : Materialele conferinței corpului didactico-științific : Științele umanistice. – Chișinău, 1995. – P. 202.
36. **Печать Молдовы на этапе перемен (1989-1994 гг.)** / Константин Марин. – Text : nemediat // Журналистика в 1994 : Тезисы научно-практической конференции. – Москва, 1995. – Часть 2. – С. 19-20. – În limba rusă.

1997

37. **Mass-media din Moldova: între partizanatul politic și jurnalismul liber** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Vocea civică. – 1997. – Vol. 3, Nr 1. – P. 10-11.

1998

38. **Comunicarea instituțională internațională** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunicare instituțională / Constantin Marin. – Chișinău, 1998. – P. 148-158. – ISBN 5-85268-263-2.
39. **Imperativ comunicațional al societății civile** / Constantin Marin. – Text : nemediat // O nouă concepție formative : Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării în programul „Tempus” / coordonator: Constantin Marin. – Chișinău, 1998. – P. 22-26.
40. **Jurnalism de bună calitate** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova. – 1998. – Decembrie. – P. 4-5. – ISSN 1857-002X.
41. **Moraru, Victor. Mass-media: proiecție în viitor** / Victor Moraru, Constantin Marin. – Text : nemediat // O nouă concepție formativă: Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării în programul „Tempus”. – Chișinău, 1998. – P. 9-14.

1999

42. **Avatarurile mass-mediei din Moldova** / Constantin Marin, Victor Moraru. – Text : nemediat // Mass-media din Republica Moldova / coordonator de proiect: Oxana Comănescu. – Chișinău, 1999. – P. 3-5.
43. **Comunicarea mediatică – element al societății civile** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Unele probleme de teorie și practică ale presei și comunicării. – Chișinău, 1999. – P. 102-106. – ISBN 5:85268-270-5.
44. **Comunicarea societală – atribut al societății civile** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova : Seria Științe socioumane. – Chișinău, 1999. – P. 313-317.
45. **Mass-media și organizațiile neguvernamentale** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova. – 1999. – Decembrie. – P. 21-22. – ISSN 1857-002X.
46. **Presa de partid și valorizarea societății civile** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova. – 1999. – Iunie. – P. 21-22. – ISSN 1857-002X.
47. **Societatea civilă – substanța modernității** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Moldova, România, Ucraina : integrarea în structurile europene : Materialele simpozionului științific internațional tradițional : Materiale. Chișinău, 15-16 octombrie 1999. – Chișinău, 2000. – P. 324-331. – ISBN 9975-78-043-1.
48. **Spațiul public comunicațional** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria: Științe socioumane. – Chișinău, 1999. – P. 310-317. – ISBN 9975-917-21-6.

2000

49. **Audiovizualul din Moldova** : oportunitatea lobbyismului public / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova : Buletin analitic. – 2000. – Decembrie. – P. 11-12. – ISSN 1857-002X.

50. **Disfonie mediatică sau pluripartidismul presei și recuperarea societății civile în Republica Moldova** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Pluripartidismul în Moldova : esența și specificul formării. – Chișinău, 2000. – P. 87.
51. **Hegel sau societatea civilă ca lume a reflectării eticului** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova : Seria Științe socioumane. – Chișinău, 2000. – Vol. 1. – P. 308-312.
52. **Mass-media din Moldova: între partizanatul politic și jurnalismul liber** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Studii și cercetări de biblioteconomie și jurnalism. – Chișinău, 2000. – P. 158-162. – ISBN 9975-9604-0-5.
53. **Mass-media din Republica Moldova în an electoral** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Moldova. – 2000. – Iunie. – P. 4-5. – ISSN 1857-002X.
54. **Societatea civilă – dimensiune comunicățională** / Constantin Marin. – Text : nemediat // „Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1998-1999” : Conferința corpului didactico-științific (27 septembrie-2 octombrie 2000) : Rezumatele comunicărilor. – Chișinău, 2000. – P. 227-228.
55. **Spațiul public și comunicarea mediatică în Moldova** / Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Psihosociologia & Mass-media (București). – 2000. – Nr 3. – P. 45-50 ; Moldoscopie : probleme de analiză politică. – 2000. – Nr 1. – P. 114-125. – ISSN 1812-2566 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Spatiul%20public%20si%20comunicarea%20mediatica%20in%20Moldova_0.pdf (accesat: 22.05.2025).

2001

56. **Descoperirea societății civile** : (cazul Republicii Moldova) / Constantin Marin. – Text : nemediat // Republica Moldova la începutul mileniului III : Realități și perspective. – Chișinău, 2001. – P. 103. – ISBN 9975-70-032-2.

57. **Mass-media din Republica Moldova: implicații politice** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Republica Moldova : Buletin analitic. – 2001. – Decembrie. – P. 2-4. – ISSN 1857-002X.
58. **Practici mediatice falimentare** : Cazul Republicii Moldova / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în societățile în tranziție: realități și perspective. – Chișinău, 2001. – P. 82-89. – ISBN 9975-70-085-3.
59. **Societatea civilă leviathanică** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova : Seria Științe socioumanistice. – Chișinău, 2001. – V. 3. – P. 56-59.

2002

60. **Comunicarea publică** : perspective științifice și didactice / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunicarea publică: concepte și interpretări. – Chișinău, 2002. – Vol. 1. – P. 3-7. – ISBN 9975-9604-1-3.
61. **Education of Journalists in Moldova** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Education of Journalists in South-East Europe : A Step Closer to Professionalism : Media Online Selection. – Zagreb, 2002. – P. 114-125. – În lb. engl.
62. **Jurnalistica** : Studiu introductiv / Constantin Marin. – Text : nemediat // Ghid de jurnalism pentru liceeni. – Chișinău, 2002. – P. 24-36.
63. **L'education des journalistes en Moldavie** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Journal sur les médias en Europe de Sud-Est. – 2002. – 1 febr. – P. 12. – În lb. fr.
64. **Puterea: opacitate sau vizibilitate socială** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunicarea publică: concepte și interpretări. – Chișinău, 2002. – Vol. 1. – P. 19-30. – ISBN 9975-9604-1-3.

65. **Societatea civilă – dimensiunea juridică** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Analele Facultății de Drept și Administrație Publică a Universității Ecologice „D. Cantemir” din Iași. – 2002. – Nr 3. – P. 1-6.
66. **Societatea civilă, stricto sensu** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Buletin științific al Academiei Ecologice din România. – 2002. – Nr 7. – P. 564-566.
67. **Vocația socială a comunicării mediatice** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Reportajul social : Pentru tinerii jurnaliști de la Facultatea de Jurnalism. – Chișinău, 2002. – P. 8-12. – ISBN 9975-9710-1-6.
68. **Масс медиа Республики Молдова на этапе строительства гражданского общества** / Константин Марин. – Text : nemediat // Невский наблюдатель. – 2002. – № 1 (7). – С. 7-8. – În limba rusă.

2003

69. **Comunicarea instituțională: Repere teoretice** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunicarea publică : Concepte și interpretări. – Chișinău, 2003. – Vol. 2. – P. 21-29. – ISBN 9975-9604-4-8.
70. **Comunicarea internațională: perspective științifice** / Constantin Marin, Constantin Eșanu. – Text : nemediat // „Bilanțul activității științifice a USM în anii 2002-2003” : Teze ale Conferinței corpului didactico-științific. – Chișinău, 2003. – P. 71-72. – ISBN 9975-70-268-6.
71. **Comunicarea publică** : Perspective științifice și didactice / Constantin Marin. – Text : nemediat // „Bilanțul activității științifice a USM în anii 2002-2003” : Teze ale Conferinței corpului didactico-științific. – Chișinău, 2003. – P. 71-72. – ISBN 9975-70-268-6.

72. **Concluzii** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Monitorizarea audiovizualului în Republica Moldova în campania electorală pentru alegerile locale din anul 2003 : Raport final. – Chișinău, 2003. – P. 14-16.
73. **Itinerarul audiovizualului în electorala 2003** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Republica Moldova. – 2003. – Iunie. – P. 1-2. – ISSN 1857-002X.
74. **Moldavian media** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Media Sustainability: Index 2 : The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia. – Washington, 2003. – P. 113-125. – În lb. engl.
75. **Resursele comunicaționale ale societății civile** / Constantin Marin. – Text : nemediat // „Bilanțul activității științifice a USM în anii 2000-2002” : Conferința didactico-științifică (30 septembrie-6 octombrie 2003) : Rezumatele comunicărilor. – Chișinău, 2003. – Vol. 2. – P. 71-72. – ISBN 9975-70-269-4.

2004

76. **Alma mater – primul site al universitarilor** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Universitatea de Stat din Moldova. – 2004. – 31 aug. (Nr 46). – P. 10.
77. **Informarea politică audiovizuală** : Între sondajul de opinie și monitorizare / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Republica Moldova : Revistă analitică. – 2004. – Decembrie. – P. 1-3. – ISSN 1857-002X.
78. **Prefață** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Ghidul liderului comunitar. – Chișinău, 2004. – P. 3-4.

2005

79. **Am depășit cota de o mie** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Universitatea de Stat din Moldova. – 2005. – 28 dec. (Nr 50). – P. 5.

80. **Dreptul publicului de a fi informat** / Constantin Marin. – Text nemediat // Dezvoltarea comunitară : Istorii de succes. – Chișinău, 2005. – P. 213-218. – ISBN 9975-9546-2-6.
81. **Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Universitatea de Stat din Moldova. – 2005. – Martie. – P. 11. – Ediție specială.
82. **Relațiile cu publicul** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunicarea publică : Concepte și interpretări / coordonator: Valentin Dorogan. – Chișinău, 2005. – Vol. 3. – P. 64-78. – ISBN 9975-70-543-X.

2006

83. **Audiovizualul autohton : Oportunitatea strategiei naționale de dezvoltare** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media în Republica Moldova : Revistă analitică. – 2006. – Iunie. – P. 6-7. – ISSN 1857-002X.
84. **Dorogan, Valentin.** Cercetări în domeniul comunicării publice / Valentin Dorogan, Constantin Marin. – Text : nemediat // Analele Științifice ale USM. Seria Științe socioumanistice : Lucrări de sinteză (1996-2006). – Chișinău, 2006. – P. 26-29.

2007

85. **Audiovizualul public în dimensiunile legislative** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Comunicarea publică : Concept și interpretări / coordonator: Valentin Dorogan. – Chișinău, 2007. – Vol. 4. – P. 4-20. – ISBN 978-9975-70-394-9.
86. **Muraru, Elena.** Promotor al științelor politice : [Gheorghe Rusnac, rectorul Universității de Stat din Moldova] / Elena Muraru, Constantin Marin. – Text : nemediat // Timpul de dimineață. – 2007. – 1 mar. – P. 5. – ISSN 1857-2472.

2008

87. **Cuvânt introductiv** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Procesul de la Bologna în Republica Moldova (2004-2007) / coordonator: Constantin Marin. – Chișinău, 2008. – P. 4-5. – ISBN 978-9975-9905-1-6.
88. **Dimensiunea capitalului social în Republica Moldova : Între modern și arhaic** / Constantin Marin, Bogdan Țirdea. – Text : nemediat // Moldoscopie : probleme de analiză politică. – 2008. – Nr 1. – P. 63-77. – ISSN 1812-2566.
89. **Jurnalismul de investigație – instrument de asanare socială : Prolegomene** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Jurnalism de investigație : Manual. – Chișinău, 2008. – P. 5-8. – ISBN 978-9975-80-188-1.

2009

90. **Mass-media** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Republica Moldova : Ediție consacrată împlinirii a 650 de ani de la întemeierea statului moldovenesc. – Chișinău, 2009. – P. 670-685 : il. – ISBN 978-9975-9520-0-2.

2010

91. **Cojocaru, Svetlana.** Practici mediatice de promovare a PR-lui negru în cadrul campaniei electorale din 5 aprilie 2009 ale ziarelor *Moldova suverană* și *Timpul de dimineață* / Svetlana Cojocaru, Constantin Marin. – Text : nemediat // „Dezvoltarea cercetării științifice, promovarea și cultivarea creativității și a inovării în procesul instruirii academice” : Conferință științifică dedicată aniversării a 64-a de la fondarea Universității de Stat din Moldova, 5 mai 2010 : Științe sociale : Rezumatele comunicărilor. – Chișinău, 2010. – P. 49-50. – ISBN 978-9975-71-020-6.
92. **Mass-media** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Republica Moldova : Enciclopedie. – Ediția a 2-a, revăzută și adăugită. – Chișinău, 2010. – P. 740-755. – ISBN 978-9975-9520-4-0.

93. **Țurcan, Nelly.** Paradigme ale comunicării științifice / Nelly Țurcan, Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Studia Universitatis Moldaviae. Științe sociale. – 2010. – Nr 8 (38). – P. 42-61. – ISSN 2587-4446 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/cb9f179e-a1a5-445e-8884-8384fd4da331/content> (accesat: 25.07.2025).

2011

94. **Țurcan, Nelly.** Rolul jurnalismului științific în comunicarea științei / Nelly Țurcan, Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe sociale. – 2011. – Nr 3. – P. 99-113. – ISSN 1814-3199. – e-ISSN 2345-1017 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://usm.md/wp-content/uploads/2012/09/st_sociale/2010/2/Articole/16.%20p.99-113.pdf (accesat: 25.07.2005).

2012

95. **Societatea civilă ca domeniu de cercetare politologică** / Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Academicianul Gherghe Rusnac : Bibliografie / coordonator și redactor științific: Constantin Manolache. – Chișinău, 2012. – P. 82-89. – ISBN 978-9975-4307-7-7 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://enciclopedia.asm.md/wp-content/uploads/aaa.pdf> (accesat: 10.08.2025).

2014

96. **Dimensiunea comunicațională a spațiului public** / Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Realitățile politice și realitățile mediatice în contextul integrării europene / coordonator: Victor Moraru. – Chișinău, 2014. – P. 23-37. – ISBN 978-9975-57-121-0 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23-37_3.pdf (accesat: 22.05.2025).

2015

97. **Societatea civilă** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Republica Moldova pe calea modernizării : Studiu enciclopedic / coordonator: Victor Moraru [et al.]. – Chișinău, 2015. – P. 200-227. – ISBN 978-9975-3073-0-7.

2016

98. **Comunicarea internațională în contextul mării dezbaterei media** : (la 35 de ani de la lansarea raportului MacBride) / Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Valori ale mass-mediei în epoca contemporană. – Chișinău, 2016. – Vol. VI. – P. 19-35. – ISBN 978-9975-71-832-5 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/handle/123456789/10708> (accesat: 22.05.2025).
99. **Dimensiuni ale investigației științifice a jurnalismului autohton** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Mass-media din Republica Moldova. – 2016. – Decembrie. – P. 10-12. – ISSN 1857-002X.
100. **Mass-media** / Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Republica Moldova : Enciclopedie. – Chișinău, 2016. – P. 761-778. – ISBN 978-9975-3089-0-8 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/25ac5307-fb36-41ae-a646-e4d9d1c85346/content> (accesat: 25.07.2025).
101. **Securitatea spațiului mediatic** : Provocări și oportunități / Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Securitatea informațională din perspectivă mediatică : Studiu național. – Chișinău, 2016. – P. 14-26 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://apel.md/wp-content/uploads/2023/02/Studiu-Securitatea-Informationala-Din-Perspectiva-Mediatica-2016.pdf> (accesat: 23.07.2025).

2019

102. **Savant și pedagog prin vocație: Constantin Solomon, doctor habilitat în politologie, profesor universitar, la 70 de ani /** Gheorghe Rusnac, Alexandru Roșca, Victor Moraru, Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Moldosco-
pie. – 2019. – Nr 1 (84). – P. 18-20. – ISSN 1812-2566 ; Idem
[Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/18-20_4.pdf (accesat: 18.04.2025).

2020

103. **Conceptul formativ „Pro Bologna” /** Constantin Marin. – Text : nemediat // Prima promoție : Facultatea de Jurnalistică : 1975-1980 / coordonator: Silvia Grossu. – [Chișinău], 2020. – P. 10. – ISBN 978-9975-3196-5-2.
104. **Conceptul formativ „Pro Bologna” la FJSC /** Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Valori ale mass-medi-
ei în epoca contemporană. – Chișinău, 2020. – Vol. VII. – P. 9-10. – ISBN 978-9975-152-73-0 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/acd72e48-4688-4ef5-982f-7de2b6e7d33a/content> (accesat: 22.05.2025).
105. **Mass-media din Republica Moldova: între înregimentare doctrinară și pluralism politic /** Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Valori ale mass-medi-
ei în epoca contemporană. – Chișinău, 2020. – Vol. VII. – P. 166-180. – ISBN 978-9975-152-73-0 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/166-180.pdf ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/1.Valori_ale_mass_mediiei_2020_CZU.pdf (accesat: 22.05.2025).

2021

106. **„Parte a pleiadei de savanți notorii din Republica Moldova” /** Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Cercetătorul și profesorul Nelly Țurcan : Model de dezvoltare în profesie : Monografie biobibliografică. – Chișinău, 2021. – P.

74-75. – (BiblioLeader). – ISBN 978-9975-3425-9-9 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <http://www.bnrm.md/files/publicatii/Biobibliografie%20N.%20Turcan.pdf> (accesat: 24.05.2025).

2023

107. **Luceat lux vestra** / Constantin Marin. – Text : nemediat // Fenomene și tendințe în audiovizual : In honorem Victor Moraru la 70 de ani : Conferință națională, ediția a 4-a, Chișinău, 7 decembrie, 2023 / coordonatori: Victoria Bulicanu [et al.]. – Chișinău, 2023. – P. 13-15. – ISBN 978-9975-62-608-8.
108. **Practica comunicării instituționale în viziunea angajaților Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”** / Constantin Marin, Nelly Țurcan. – Text : nemediat + Text : electronic // BiblioPolis. – 2023. – Vol. 89, Nr 2. – P. 7-38. – ISSN 1811-900X ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://bibliopolis.hasdeu.md/index.php/bibliopolis/article/view/1020/924> (accesat: 08.06.2025).

2024

109. **Țurcan, Nelly.** Planificarea strategică în bibliotecile publice: provocări și soluții pentru adaptare și creștere / Nelly Țurcan, Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe economice și ale comunicării. – 2024. – Nr 11(4). – P. 76-89. – ISSN 2587-4446. – e-ISSN 2345-1017 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/76-89_3.pdf (accesat: 08.06.2025).

2025

110. **Țurcan, Nelly.** Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” : Proiecție în viitor / Nelly Țurcan, Constantin Marin. – Text : nemediat + Text : electronic // BiblioPolis. – 2025. – Vol. 96, Nr 1. – P. 7-38. – ISSN 1811-900X. – e-ISSN 2587-3113 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://hapes.hasdeu.md/bitstream/handle/123456789/588/BiblioPolis_2025_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accesat: 24.08.2025).

Interviuri

2007

111. **Problemele ziariștilor moldoveni** [Resursă electronică] : [interviu cu Constantin Marin, decanul Facultății de Jurnalism a USM]. – Text : electronic // Radio Europa Liberă Moldova. – 2007. – 14 dec. – URL: <https://moldova.europalibera.org/a/1451066.html> (accesat: 18.04.2025).

2010

112. **Constantin Marin, președintele deopotrivă exigent, tolerant și cooperant** : [interviu cu C. Marin, președintele TRM]. – Text : electronic // Politik.md. – 2010. – 24 sept. – URL: <https://politik.md/constantin-marin-presedintele-deopotriv-a-exigent-tolerant-si-cooperant/> (accesat: 21.05.2025).
113. **Un motto nou la Teleradio Moldova**: „Informare imparțială și pluralism social-politic” [Resursă electronică] : [interviu cu Constantin Marin, președintele TRM] / consemnare: Alexandru Eftode. – Text : electronic // Radio Europa Liberă Moldova. – 2010. – 8 febr. – URL: <https://moldova.europalibera.org/a/1951491.html> (accesat: 08.06.2025).
114. **„Vrem mai multe buletine de știri la Moldova 1”** : interviu cu C. Marin, președintele TRM / a realizat: Mariana Rață. – Text : nemediat // Jurnal de Chișinău. – 2010. – 9 febr. – P. 5. – ISSN 1857-3223.

2011

115. **„Tot mai multă lume constată că progresăm”** : De vorbă cu Constantin Marin, președintele Companiei „Teleradio Moldova” / consemnare: Iuliana Șchircă. – Text : nemediat // Noi. – 2011. – Nr 7. – P. 6-7. – ISSN 0878-8478.

2012

116. **Constantin Marin: „Unii spun că Angela Sîrbu încearcă să-și camufleze eșecul managerial”** : [interviu cu C. Marin, pre-

ședintele TRM] / interviu realizat de Svetlana Corobceanu. – Text : nemediat // Jurnal de Chișinău. – 2012. – 30 mar. – P. 8-9. – ISSN 1857-3223.

Publicații electronice

2007

117. **Стратегия адвокации, коммуникации и социальной мобилизации в области контроля туберкулеза в Республике Молдова (2018-2020 гг.)** / Константин Марин. – Text : electronic // Центр политики и исследований в здравоохранении. – 2007. – URL: <https://pas.md/ru/PAS/Studies/Details/68> (accesat: 23.05.2025). – În lb. rusă.
118. **Metodologia de desfășurare a probelor de concurs pentru admiterea la studiile doctorale** / Constantin Marin. – Text : electronic // Usm.md. – 2016. – URL: <https://tinyurl.com/mva-ymbbm> (accesat: 08.06.2025).
119. **Securitatea informațională din perspectiva mediatică** : Studiu național / coordonator: Ion Bunduchi ; autori: Tatiana Puiu, Victor Gotișan, Constantin Marin, Vlad Țurcanu, Ana Gonța, Vasile State, Dumitru Ciorici, Dumitru Lazur, Sergiu Prodan ; Fundația Soros Moldova, Programul „Mass-Media”. – Text : electronic // Apel.md. – 2016. – URL: <https://apel.md/wp-content/uploads/2023/02/Studiu-Securitatea-Informationala-Din-Perspectiva-Mediatica-2016.pdf> (accesat: 25.07.2025).

2024

120. **Strategia de comunicare instituțională (2024-2028)** [a BM „B.P. Hasdeu”] / Constantin Marin. – Text : electronic // Hasdeu.md. – 2024. – URL: https://hapes.hasdeu.md/xmlui/bitstream/handle/123456789/558/Strategie_CI_2024.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accesat: 08.06.2025).

COORDONATOR, REDACTOR, CONSULTANT**1998**

121. **O nouă concepție formativă** : Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării în programul „Tempus” / coordonatori: Constantin Marin, Victor Moraru. – Chișinău : USM, 1998. – 51 p. – (Tempus). – Text : nemediat.
122. **Rusnac, Gheorghe**. Academicianul Boris Melnic / Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma ; redactor: Constantin Marin. – Chișinău : USM, 1998. – 134 p. – Text : nemediat.
- Recenzii*
123. **Generația postbelică**. – Text : nemediat // *Mesager universitar*. – 1998. – Nr 4.
124. **Prohin, Victor**. *Vivat profesores!* – Text : nemediat // *Moldova Suverană*. – 1998. – 20 aug. – P. 3.

2000

125. **„Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1998/99”** : Conferința corpului didactico-științific (27 septembrie – 2 octombrie 2000) : Rezumatele comunicărilor / redactor: Antonina Dembițchi ; comitetul de organizare: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CE USM, 2000. – 369 p. – Text : nemediat.

2002

126. **Comunicarea publică : concepte și interpretări** : Studiu colectiv : În volume / coordonator: C. Marin. – Chișinău : CE USM – (Colecția „Comunicare”). – Text : nemediat.
- Vol. 1.** – 2002. – 208 p. – ISBN 9975-9604-1-3.
127. **Vol. 2.** – 2003. – 188 p. – ISBN 9975-9604-4-8.
- Recenzie*
128. **Pohilă, Vlad**. *Pledoarie pentru un jurnalism de calitate*. – Text : nemediat // *BiblioPolis*. – 2003. – Vol. 8, Nr 4. – P. 46-48. – ISSN 1811-900X.
129. **Ghid de jurnalism pentru liceeni** / coordonator, studiu introductiv: Constantin Marin. – Chișinău : CIJ, 2002. – 96 p. – Text : nemediat.

2003

130. **„Bilanțul activității științifice a USM în anii 2002-2003”** : Conferința didactico-științifică (30 septembrie – 6 octombrie 2003) : Rezumatele comunicărilor / colegiul de redacție: Antonina Dembițchi, Valentina Mladina ; coordonator: Nelea Grădinar ; Comitetul de organizare a conferinței corpului didactico-științific: Petru Chetruș, Galina Dragalina, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CE USM, 2003. – Text : nemediat.
Vol. 1 : Științe socioumanistice. – 296 p. – ISBN 9975-70-268-6.
131. **Vol. 2** : Științe socioumanistice. – 372 p. – ISBN 9975-70-269-4.
132. **Ghid practic pentru coordonatorii de relații publice din organizațiile neguvernamentale** / D. Ilea, I. Olteanu, R. Negulescu ; consultant, autor prefață: Constantin Marin. – Chișinău : Contact, 2003. – 113 p. – Text : nemediat.

2004

133. **Ghidul liderului comunitar** / redactor coordonator: Constantin Marin ; colaboratori: Ion Babici, Viorica Burlac, Victoria Ciofu [et al.] ; Fondul de Investiții Sociale din Moldova. – Chișinău : Centrul „Contact”, 2004. – 223 p. – ISBN 9975-78-321-X. – Text : nemediat.
134. **Impactul transporturilor asupra dezvoltării relațiilor economice internaționale** : Materialele conferinței internaționale „Impactul transporturilor asupra dezvoltării relațiilor economice internaționale”, 12 martie, 2004, Chișinău / redactor responsabil: Dumitru Solomon ; colegiul redacțional: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : Evrica, 2004. – 384 p. – ISBN 9975-942-39-3. – Text : nemediat.
135. **Un itinerar în universul mediatic-comunicațional** : ghidul studentului / coordonator: Victor Moraru ; redactor responsabil: Alexandra Gherasim ; au elaborat: Constantin Marin, Mihail Guzun, Nelly Țurcan, Sergiu Corlat. – Chișinău : CEP USM, 2004. – 166 p. – Text : nemediat.

2005

136. **Cibotaru, Viorel.** Jurnalistul între datorie și conflict / Viorel Cibotaru, Ana Pasat ; colegiul de redacție: Victor Moraru (coordonator), Constantin Marin, Viorel Cibotaru [et al.] ; Institutul Mass-Media din Moldova, Facultatea de Jurnalism de Științe ale Comunicării. – Chișinău : CCRE „PRESA”, 2005. – 98 p. – (Starea Mass-Media). – ISBN 9975-9695-7-7. – Text : nemediat.
137. **Gherasim, Alexandra.** Ghid metodologic pentru elaborarea tezelor de licență și masterat / Alexandra Gherasim, Nelly Țurcan ; recenzent: Constantin Marin ; Universitatea de Stat din Moldova. Secția didactico-metodică. – Chișinău : CEP USM, 2005. – 68 p. – Text : nemediat.
138. **Guzun, Mihail.** Toleranța politică și etnică din perspectiva mediatică / Mihail Guzun ; colegiul de redacție: Victor Moraru (președinte), Constantin Marin, Viorel Cibotaru [et al.] ; Institutul Mass-Media din Moldova, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. – Chișinău : CCRE „PRESA”, 2005. – 56 p. – (Starea Mass-Media). – ISBN 9975-70-514-6. – Text : nemediat.
139. **Institutul de Relații Internaționale din Moldova :** Anuar științific / Institutul de Relații Internaționale din Moldova, Academia de Relații Internaționale și Studii Diplomatice ; colegiul de redacție: Constantin Marin (președinte) [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2005. – 115 p. – ISBN 9975-70-382-8. – Text : nemediat.
140. **Lavric, Aurelian.** Mass-media și comunicarea interculturală / Aurelian Lavric, Tatiana Moraru ; redactor științific: Valentina Enachi ; colegiul de redacție: Victor Moraru, Constantin Marin [et al.] ; Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Departamentul de jurnalism și comunicare publică al ULIM, Institutul Mass-Media din Moldova. – Chișinău : FPS „Multicolor”, 2005. – 60 p. – (Seria „Starea mass-media”). – ISBN 9975-9695-9-3. – Text : nemediat.

141. **Presa din Basarabia** : Analize, contexte, valori (1854-2004) / responsabil de ediție: Maria Danilov ; redactor științific: Constantin Marin. – Chișinău : Cartdidact, 2005. – 144 p. : fot. – ISBN 9975-940-89-7. – Text : nemediat.

Recenzii

142. **Drachenberg, Constantin.** *Un valoros studiu științific.* – Text : nemediat // *Tyrageția.* – 2006. – Vol. 15. – P. 504-509. – ISSN 1857-0240.
143. **Gorincioi, Tamara.** *Presa din Basarabia – cea care a ținut vie flacăra ideilor naționale.* – Text : nemediat // *BiblioPolis.* – 2006. – Vol. 18, Nr 2. – P. 85-86. – ISSN 1811-900X.
144. **Tărăță, Marius.** [*Presa din Basarabia : Analize, contexte, valori (1854-2004)*]. – Text : nemediat // *Revista de istorie a Moldovei.* – 2007. – Nr 1. – P. 106-110. – ISSN 1857-2022.
145. **Presa în oglinda presei** : (Antologie) / coordonator: Victor Moraru; colegiul de redacție: Victor Moraru (președinte), Constantin Marin, Viorel Cibotaru [et al.] ; Institutul Mass-Media din Moldova, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. – Chișinău : FPS „Multicolor” ; CCRE „PRESA”, 2005. – 116 p. – (Starea Mass-Media). – ISBN 9975-9883-0-X. – Text : nemediat.

2006

146. **Analele științifice ale USM** : Seria Științe socioumanistice : Lucrări de sinteză (1996-2006) / colegiul de redacție: Gh. Rusnac, P. Chetruș, M. Bulgaru, C. Marin, V. Cujbă, L. Gorceac, R. Crețu. – Chișinău : CEP USM, 2006. – 290 p. – ISBN 978-9975-70-683-4. – Text : nemediat.
147. **„Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere”** : Conferință științifică internațională dedicată jubileului de 60 de ani ai Universității de Stat din Moldova, 28 septembrie 2006 : Rezumatele comunicărilor / comitetul de organizare: Gheorghe Rusnac, Petru Gaugaș, Constantin Marin [et al.] ; responsabil de ediție: Tatiana Bulimaga. – Chișinău : CEP USM, 2006. – Text : nemediat.
Vol. 1 : Științe socioumanistice. – 470 p. – ISBN 978-9975-70-668-1.

148. **Vol. 2** : Științe socioumanistice. – 493 p. – ISBN 978-9975-70-667-6.
149. **Politica și comunicarea în tranziție** / coordonator: V. Moraru ; colegiul de redacție: V. Moraru, C. Marin, T. Dani [et al.] ; Institutul Mass-Media din Moldova, Departamentul de jurnalism și comunicare publică ULIM. – Chișinău : ULIM, 2006. – 264 p. : tab. – (Starea Mass-Media). – ISBN 978-9975-934-95-4. – Text : nemediat.
150. **Universitatea de Stat din Moldova (1996-2006)** : în 2 volume / Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma ; colegiul de redacție: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2006. – Text : nemediat.
Vol. 1. – 256 p.
151. **Vol. 2.** – 646 p.

2007

152. **Studia Universitatis Moldaviae** / Universitatea de Stat din Moldova ; redactor-șef: Maria Bulgaru ; consiliul academic: Sergiu Brînză, Violeta Cojocaru, Igor Dolea, Constantin Marin [2007-2022] [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2007. – ISSN 1814-3199. – e-ISSN 2345-1017. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://studiamsu.md/> (accesat: 16.05.2025).

2008

153. **Jurnalism de investigație** : Manual / Petru Bogatu, Ion Bunchi, Arcadie Gherasim [et al.] ; Transparency International Moldova ; redactor coordonator: Constantin Marin. – Chișinău : Bons Offices, 2008. – 236 p. – ISBN 978-9975-80-188-1. – Text : nemediat.

Recenzie

154. **Dogaru, Vitalie**. *Jurnalism de investigație de la Mark Twain la „Ziarul de gardă”*. – Text : nemediat // *Mass-media în Republica Moldova*. – 2009. – Decembrie. – P. 36-38.

155. **Moldoscopie** : Publicație periodică științifico-practică / Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „C. Stere” ; redactor-șef: Victor Moraru ; Colegiul de redacție: Ivan Aleșcovschi, Vitalie Armașu, Gheorghe Avornic, Constantin Marin [2008-2023] [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2008. – ISSN 1812-2566. – e-ISSN 2587-4063. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://uspee.md/cerceta-re/reviste-stiintifice/moldoscopie/> (accesat: 25.07.2025).
156. **Procesul de la Bologna în Republica Moldova (2004-2007)** / coordonator: Constantin Marin ; Centrul de Strategii și Tehnologii Universitare „Pro Bologna”. – Chișinău : IMPRINT Service, 2008. – 172 p. – ISBN 978-9975-9905-1-6. – Text : nemediat.

2009

157. **Monitorizarea prezenței actorilor politici/electorali** la principalele canale de televiziune în perioada preelectorală, electorală și postelectorală a alegerilor parlamentare din 2009 : Raport final / echipa de implementare a proiectului: Alexandru Dorogan (director de proiect), Vasile State (coordonator proiect), Constantin Marin, Ion Bunduchi, Victor Moraru, Vlad Țurcanu (experți-evaluatori). – Chișinău : Chișinău-Prim, 2009. – 148 p. – Text : nemediat.
158. **Țurcan, Nelly.** Ghid pentru elaborarea tezei de master și desfășurarea practicii de specialitate / Nelly Țurcan ; coordonator: Constantin Marin. – Chișinău : CEP USM, 2009. – 51 p. – ISBN 978-9975-70-841-8. – Text : nemediat.

2010

159. **Andronic, Ludmila.** Comunicarea societală și relații publice în perioada de criză : Suport didactic / Ludmila Andronic, Ala Zavadschi ; manager de proiect: Constantin Marin ; coordonator de proiect: Valentin Dorogan ; Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. Catedra comunicare. – Chișinău : CEP USM, 2010. – 203 p. – ISBN 978-9975-70-923-1. – Text : nemediat.

160. **Stepanov, Georgeta.** Jurnalismul în situații de criză : Manual / Georgeta Stepanov, Igor Guzun ; manager de proiect: Constantin Marin ; coordonator de proiect: Valentin Dorogan ; Universitatea de Stat din Moldova. Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. – Chișinău : CEP USM, 2010. – 229 p. – ISBN 978-9975-70-922-4. – Text : nemediat.

2012

161. **Țurcan, Nelly.** Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație / Nelly Țurcan ; consultant științific: Constantin Marin ; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. – Chișinău : CEP USM, 2012. – 324 p. – ISBN 978-9975-71- 253-8. – Text : nemediat.

2017

162. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 9-10 noiembrie, 2017 : Științe umanistice : Rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2017. – 262 p. – ISBN 978-9975-71-568-3. – Text : nemediat.
163. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 9-10 noiembrie 2017 : Științe ale naturii și exacte. Științe economice : Rezumate ale comunicărilor / comitetul de organizare: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2017. – 375 p. – ISBN 978-9975-71-929-2. – Text : nemediat.
164. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 9-10 noiembrie 2017 : Științe sociale : Rezumate ale comunicărilor / comitetul de organizare: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2017. – 414 p. – ISBN 978-9975-71-701-4. – Text : nemediat.

2019

165. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 7-8 noiembrie 2019 : Științe ale naturii și exacte : Rezumate ale comunicărilor / comitetul de organizare: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2019. – 295 p. – ISBN 978-9975-149-46-4. – Text : nemediat.
166. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 7-8 noiembrie 2019 : Științe sociale : Rezumate ale comunicărilor / comitetul de organizare: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2019. – Text : nemediat.
Vol. 1. – 312 p. 978-9975-149-50-1.
167. **Vol. 2.** – 260 p. – ISBN 978-9975-149-51-8.
168. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 7-8 noiembrie 2019 : Științe juridice și economice : Rezumate ale comunicărilor / comitetul de organizare: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2019. – 420 p. – ISBN 978-9975-149-46-4. – Text : nemediat.

2020

169. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 10-11 noiembrie, 2020 : Științe ale naturii și exacte : Rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2020. – 347 p. – ISBN 978-9975-149-48-8. – Text : nemediat.
170. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 10-11 noiembrie 2020 : Științe juridice și economice : Rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2020. – 313 p. – ISBN 978-9975-152-48-8. – Text : nemediat.

171. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională, 10-11 noiembrie 2020 : Științe sociale : Rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Gheorghe Ciocanu, Florentin Paladi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2020. – 301 p. – ISBN 978-9975-152-53-2. – Text : nemediat.

2021

172. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova, 10-11 noiembrie 2021: Științe sociale / comitetul științific: Igor Șarov, Aurelia Hanganu, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2021. – 211 p. – ISBN 978- 9975-152-48-8. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://cercetare.usm.md/wp-content/uploads/St_sociale_07_12.pdf (accesat: 30.07.2025).
173. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova, 10-11 noiembrie 2021 : Științe ale naturii și exacte / comitetul științific: Igor Șarov, Aurelia Hanganu, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2021. – 248 p. – ISBN 978-9975-152-48-8. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://cercetare.usm.md/wp-content/uploads/Stiinte_naturii_exacte_07_12.pdf (accesat: 30.07.2025).
174. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova, 10-11 noiembrie 2021 : Științe juridice și economice / comitetul științific: Igor Șarov, Aurelia Hanganu, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2021. – 388 p. – ISBN 978-9975-152-48-8. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: https://cercetare.usm.md/wp-content/uploads/Stiinte_Juridice_07_12.pdf (accesat: 30.07.2025).

175. **Integrare prin cercetare și inovare** : Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova, 10-11 noiembrie 2021 : Științe umanistice. Științe sociale. Științe economice / comitetul științific: Igor Șarov, Aurelia Hanganu, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2021. – 209 p. – ISBN 978-9975-152-48-8). – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://cercetare.usm.md/wp-content/uploads/St.socioumanistice.pdf> (accesat: 30.07.2025).

2024

176. **Manual de identitate vizuală** / coordonatorul ediției: dr. Mariana Harjevschi ; contribuții: Svetlana Andrițchi, Elena Butucel, Lilia Donica, Svetlana Javelea, dr. Lidia Kulikovski, dr. hab. Constantin Marin, Maria Pilchin, Ivan Pilchin, Victor Rusu, Octavian Tverdohle, Elena Ungureanu ; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. – Chișinău : Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2024. – 53 p. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://hapes.hasdeu.md/xmlui/handle/123456789/552> (accesat: 08.06.2025).

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC**2009**

177. **Gonța, Ana.** Factorul mediatic în profilarea imaginii de țară a Republicii Moldova : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Teză de doctor în politologie / Ana Gonța ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2009. – 179 p. – Text : nemediat.
178. **Gonța, Ana.** Factorul mediatic în profilarea imaginii de țară a Republicii Moldova : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Autoreferatul tezei de doctor în politologie / Ana Gonța ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2009. – 32 p. – Text : nemediat.

2010

179. **Rusnac, Ludmila.** Fenomenul violenței televizuale : cazul Republicii Moldova : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Teză de doctor în filologie / Ludmila Rusnac ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2010. – 183 p. – Text nemediat.
180. **Rusnac, Ludmila.** Fenomenul violenței televizuale : cazul Republicii Moldova : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Aureferatul tezei de doctor în filologie / Ludmila Rusnac ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2010. – 30 p. – Text nemediat.

2011

181. **Parfentiev, Boris.** Politicile editoriale ale TV Moldova 1: Analiză istorico-mediologică : (anii 1958-2009) : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Teză de doctor în științe istorice / Boris Parfentiev ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2011. – 179 p. – Text nemediat.

182. **Parfentiev, Boris.** Politicile editoriale ale TV Moldova 1: Analiză istorico-mediologică : (anii 1958-2009) : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Autoreferatul tezei de doctor în științe istorice / Boris Parfentiev ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2011. – 26 p. – Text nemediat.

2013

183. **Țurcan, Nelly.** Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Teză de doctor habilitat în sociologie / Nelly Țurcan ; consultant științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2013. – 388 p. – Text : nemediat.
184. **Țurcan, Nelly.** Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Autoreferatul tezei de doctor habilitat în sociologie / Nelly Țurcan ; consultant științific: Constantin Marin. – Chișinău : CEP USM, 2013. – 48 p. – Text : nemediat.

2014

185. **Țîrdea, Bogdan.** Geneza societății civile în Republica Moldova : 561.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei ; Instituții și procese politice : Teză de doctor în științe politice / Bogdan Țîrdea ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2014. – 182 p. – Text nemediat.
186. **Țîrdea, Bogdan.** Geneza societății civile în Republica Moldova : 561.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei ; Instituții și procese politice : Autoreferatul tezei de doctor în științe politice / Bogdan Țîrdea ; conducător științific: Constantin Marin. – Chișinău : [S. n.], 2014. – 28 p. – Text nemediat.

**MEMBRU AL COMISIILOR DE DOCTORAT
ȘI DE ÎNDRUMARE****2008**

187. **Vareaghin, Ion.** Dilemele instituționalizării procedurilor democratice în contextul tranziției est-europene : 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice : Autoreferat al tezei de doctor în științe politice / Ion Vareaghin ; conducător științific: Victor Saca ; componența Consiliului științific specializat: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2008. – 25 p. – Text : nemediat.

2009

188. **Socolov, Tatiana.** Mass-media și dezvoltarea comunitară : (analiză politologică) : 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice : Autoreferat al tezei de doctor în științe politice / Tatiana Socolov ; conducător științific: Victor Moraru ; componența Consiliului științific specializat: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2009. – 22 p. – Text : nemediat.

2010

189. **Bahneanu, Vitalina.** Dimensiunile implicitului în discursul politic : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Aureferatul tezei de doctor în filologie / Vitalina Bahneanu ; conducător științific: Tatiana Spătaru ; membrii Consiliului științific: Constantin Marin, Mihail Guzun, Valentin Dorogan [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2010. – Text : nemediat.

2012

190. **Bulicanu, Victoria.** Influența politică a mass-media: presa Republicii Moldova din perspectiva modelului mediatic anglo-saxon : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Au-

toreferatul tezei de doctor în politologie / Victoria Bulicanu ; conducător științific: Victor Moraru ; membrii Consiliului științific: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2012. – 41 p. – Text : nemediat.

2013

191. **Tacu, Mariana.** Strategii și tehnici mediatice în procesul de stabilire a agendei politice în Republica Moldova : 10.01.10 – Jurnalism și științe ale comunicării : Autoreferatul tezei de doctor în politologie / Mariana Tacu ; conducător științific: Victor Moraru ; componența Consiliului științific specializat: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2013. – 34 p. – Text : nemediat.

2014

192. **Harjevschi, Mariana.** Evoluția politicilor în sistemul național al bibliotecilor din Republica Moldova : 572.02 – Infodocumentare; biblioteconomie și știința informării : Autoreferatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Mariana Harjevschi ; conducător științific: Nelly Țurcan ; membrii Consiliului științific: Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2014. – 30 p. – Text : nemediat.

2016

193. **Rusu, Liliana.** Noile media și practici ale comunicării politice online din Republica Moldova : 571.01 – Jurnalism și procese mediatice : Autoreferatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Liliana Rusu ; conducător științific: Victor Moraru ; componența Consiliului științific specializat: Gheorghe Rusnac, Mihail Guzun, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2016. – 30 p. – Text electronic. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/76bdd82c-2589-4008-b95f-30a7a949d-bf8/content> (accesat: 25.07.2025).

194. **Stepanov, Georgeta.** Jurnalismul social din Republica Moldova: proces de creație, cadru relațional și produse mediatice : 571.01 – Jurnalism și procese mediatice : Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe ale comunicării / Georgeta Stepanov ; consultant științific: Ludmila Malcoci ; componența Consiliului științific specializat: Alexandru Roșca, Mihail Guzun, Victor Moraru, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2016. – 45 p. – Text electronic. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2016/24206/geogeta_stepanov_abstract.pdf (accesat: 25.07.2025).

2017

195. **Manolescu, Mădălina Camelia.** Potențialul presei în medierea dialogului social : 571.01 – Jurnalism și procese mediatice : Autoreferatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Mădălina Camelia Manolescu ; conducător științific: Victor Moraru ; componența Consiliului științific specializat: Alexandru Roșca, Mihail Guzun, Georgeta Stepanov, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2017. – 30 p. – Text electronic. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2017/52642/madalina_manolescu_abstract.pdf (accesat: 25.07.2025).
196. **Peru-Balan, Aurelia.** Managementul PR-ului politic în campaniile electorale : 561.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice: Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe politice / Aurelia Peru-Balan ; consultant științific: Valeriu Moșneaga ; componența Consiliului științific specializat: Victor Moraru, Igor Bucătaru, Dan Dungaciu, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2017. – 47 p. – Text electronic. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2017/51442/aurelia_peru_balan_abstract.pdf (accesat: 25.07.2025).
197. **Toacă, Mariana.** Presa locală din Republica Moldova: Condiții de afirmare, repere funcționale, discurs sociocultural : 571.01 – Jurnalism și procese mediatice : Autoreferatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Mariana Toacă ; conducător științific: Stepanov Georgeta ; componența Consiliului științific

specializat: Gheorghe Rusnac, Mihail Guzun, Victor Moraru, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2017. – 30 p. – Text electronic. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/bdca0b55-3fb0-45bc-867a-06b8d13d0e08/content> (accesat: 25.07.2025).

2018

198. **Roșcovan, Nina.** Dimensiunea intertextuală a editorialului în limbile româna, engleză și franceză : 621.06 – Teoria textului; analiza discursului; stilistică : Autoreferatul tezei de doctor în filologie / Nina Roșcovan ; conducător științific: Ludmila Zbanț ; componența Consiliului științific specializat: Irina Condrea, Elena Varzari, Elena Prus, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2018. – 32 p. – Text electronic. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53483/nina_roscovan_abstract.pdf (accesat: 25.07.2025).

2019

199. **Budurina-Goreacii, Carolina.** Rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale. Cazul Republicii Moldova : 561.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice : Autoreferatul tezei de doctor în științe politice / Carolina Budurina-Goreacii ; conducător științific: Valeriu Moșneaga ; componența Consiliului științific specializat: Constantin Solomon, Angela Colațchi, Constantin Marin [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2019. – 31 p. – Text electronic. – URL: <https://msuir.usm.md/server/api/core/bitstreams/a1278367-7aea-4881-b47f-fe5c06d6d4cb/content> (accesat: 25.07.2025).

2021

200. **Gugulan, Maria.** Jurnalismul convergent ca fenomen mediatic: particularități și tendințe : 571.01 – Jurnalism și procese mediatice : Rezumatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Maria Gugulan ; conducător științific: Georgeta Stepanov ; componența Comisiei de doctorat pentru susținerea publică

a tezei: Constantin Marin, Georgeta Stepanov, Andrei Dumbrăveanu [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2021. – 34 p. – Text electronic. – URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2021/57036/maria_gugulan_abstract.pdf (accesat: 25.07.2025).

2024

201. **Povestca, Lilia.** Formarea profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova: starea de fapt și perspective : 572.02 – Infodocumentare; biblioteconomie și știința informării : Rezumatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Lilia Povestca ; conducător științific: Nelly Țurcan ; membrii Comisiei de îndrumare: Constantin Marin, Natalia Goian, Natalia Cheradi. – Chișinău : [S. n.], 2024. – 32 p. – Text electronic. – URL: <https://www.anacec.md/files/PovestcaL-rezumato.pdf> (accesat: 04.08.2025).

2025

202. **Lupu, Viorica.** Rolul bibliotecii academice în managementul datelor de cercetare : 572.02 – Infodocumentare; biblioteconomie și știința informării : Rezumatul tezei de doctor în științe ale comunicării / Viorica Lupu ; conducător științific: Nelly Țurcan ; membrii Comisiei de îndrumare: Constantin Marin, Igor Cojocar, Natalia Cheradi. – Chișinău : [S. n.], 2025. – 36 p. – Text : nemediat + Text : electronic ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://anacec.md/files/Lupu-rezumato.pdf> (accesat: 25.07.2025).
203. **Pilchin, Maria.** Rolul bibliotecii în educația lecturii ca bază pentru cunoaștere și dezvoltare : 572.02 – Infodocumentare; biblioteconomie și știința informării : Teză de doctor în științe ale comunicării / Maria Pilchin ; conducător științific: Nelly Țurcan ; membrii Comisiei de îndrumare: Constantin Marin, Mariana Harjevschi, Lidia Kulikovski. – Chișinău : [S. n.], S.a. – (În proces de elaborare). – Text electronic. – URL: <https://doctorat.usm.md/soc.edu/wp-content/uploads/2024/11/SD-Lis-ta-doctoranzilor-Scoala-Doctorala-Stiinte-Sociale-2024-2025.pdf> (accesat: 22.09.2025).

204. **Zaharia, Viorica.** Narațiuni de dezinformare anti-UE în media online din Republica Moldova : 571.01 – Jurnalism și procese mediatice : Teză de doctor în științe ale comunicării / Viorica Zaharia ; conducător științific: Victor Moraru ; membrii Comisiei de îndrumare: Constantin Marin, Nelly Țurcan, Mariana Tacu. – Chișinău : [S. n.], S. a. – (În proces de elaborare). – Text electronic. – URL: <https://doctorat.usm.md/soc.edu/wp-content/uploads/2024/11/SD-Lista-doctoranzilor-Scoala-Doct-rala-Stiinte-Sociale-2024-2025.pdf> (accesat: 22.09.2025).

REFERINȚE

1995

205. **Hărzob, Daniela.** Vrem și noi motocicletele! : (Impresiile din călătoria în Italia a profesorilor de la Facultatea de Jurnalism a USM, Dumitru Coval, Victor Moraru și Constantin Marin) / Daniela Hărzob. – Text : nemediat // Chișinău. Curierul de seară. – 1995. – 1 apr. – P. 5.

2003

206. **Constantin Marin.** – Text : nemediat // Mass-media în Republica Moldova : Who`s who : Ghid 2003 / Comitetul pentru libertatea presei. – Chișinău, 2003. – P. 87.

2004

207. **Dr. hab. Constantin Marin, șef de catedră.** – Text : nemediat // Un itinerar în universul mediatic-comunicațional : Ghidul studentului / coordonator: Victor Moraru ; redactor responsabil: Alexandra Gherasim [et al.]. – Chișinău, 2004. – P. 47-48.
208. **Pohilă, Vlad.** Constantin Marin 1955 : [jurnalist, profesor universitar în domeniul jurnalismului și al științelor comunicării] / Vlad Pohilă. – Text : nemediat // Calendar național 2005. – Chișinău, 2004. – P. 163-164. – ISSN 1857-1549.

2005

209. **Pohilă, Vlad.** A câștigat toată stima și prețuirea colegilor și discipolilor : [jurnalisticul, politologul Constantin Marin la 50 de ani] / Vlad Pohilă. – Text : nemediat + Text : electronic // BiblioPolis. – 2005. – Vol. 14, Nr 2. – P. 45-46. – (Omagieri). – ISSN 1811-900X ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <https://hapes.hasdeu.md/xmlui/handle/123456789/292> (accesat: 08.06.2025).

2006

210. **Rusnac, Gheorghe.** Constantin Marin / Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma. – Text : nemediat // Universitatea de Stat din Moldova (1996-2006) / Gheorghe Rusnac, Valeriu Cozma. – Chișinău, 2006. – Vol. 1. – P. 273-274.

2010

211. **Constantin Marin este noul președinte al „Teleradio-Moldova”.** – Text : electronic // Politik.md. – 2010. – 5 febr. – URL: <https://politik.md/update-constantin-marin-este-noul-presedinte-al-teleradio-moldova/> (accesat: 21.05.2025).
212. **Constantin Marin – noul presedinte al Companiei „Teleradio-Moldova”.** – Text : electronic // Moldova.org. – 2010. – 8 febr. – URL: <https://www.moldova.org/constantin-marin-noul-presedinte-al-companiei-teleradio-moldova-205941-rom/> (accesat: 21.05.2025).
213. **Constantin Marin – noul președinte al TRM.** – Text : electronic // Radio Europa Liberă Moldova. – 2010. – 5 febr. – URL: <https://moldova.europalibera.org/a/1950064.html> (accesat: 18.04.2025).
214. **Decanul Constantin Marin este noul președinte al Companiei „Teleradio-Moldova”.** – Text : electronic // Blogosfera.md. – 2010. – 5 febr. – URL: <https://blogosfera.md/view-post-v-110924-0-romana.html> (accesat: 21.05.2025).

215. **Grosu, Aneta.** Constantin Marin a fost ales președinte al Companiei „Teleradio-Moldova” / Aneta Grosu. – Text : electronic // Ziarul de gardă. – 2010. – 5 febr. – URL: <https://www.zdg.md/editia-print/stiri-vechi/constantin-marin-a-fist-ales-președinte-al-companiei-teleradio-moldova/comment-page-1/> (accesat: 21.05.2025).
216. **Константин Марин – председатель Компании «Телерадио-Молдова».** – Text : electronic // Ava TV. – 2010. – 5 февр. – În lb. rusă. – URL: <https://ava.md/ru/stati/news/konstantin-marin-predsdatel-kompanii/> (accesat: 21.05.2025).
217. **Константин Марин – председатель Компании «Телерадио-Молдова».** – Text : electronic // Point.md. – 2010. – 6 февр. – În lb. rusă. – URL: <https://point.md/ru/novosti/obshchestvo/konstantin-marin--predsedatelj-kompanii-teleradio-moldova/> (accesat: 21.05.2025).

2014

218. **Lebedev, Alexandru.** Constantin Marin vrea să revină la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării / Alexandru Lebedev. – Text : electronic // Diez.md. – 2014. – 6 dec. – URL: <https://diez.md/2014/12/06/constantin-marin-vrea-sa-revina-la-facultatea-de-jurnalism-si-stiinte-ale-comunicarii-de-la-usm/> (accesat: 08.06.2025).
219. **Lozinschi, Raisa.** Președintele Companiei „Teleradio-Moldova” demisionează / Raisa Lozinschi. – Text : electronic // Ziarulnational.md. – 2014. – 4 dec. – URL: <https://www.ziarulnational.md/ultima-ora-presedintele-companiei-teleradio-moldova-a-demisionat/> (accesat: 08.06.2025).
220. **Глава компании «Телерадио-Молдова» Константин Марин подал в отставку.** – Text : electronic // NewsMaker.md. – 2014. – 14 дек. – În lb. rusă. – URL: <https://newsmaker.md/ru/glava-kompanii-teleradio-moldova-konstantin-marin-podal-v-otstavku-5340> (accesat: 23.05.2025).

221. **Константин Марин уволился с поста директора «Телерадио-Молдова».** – Text : electronic // Moldovainform. – 2014. – 5 дек. – În lb. rusă. – URL: <https://moldovainform.md/ru/news/pr/23443.html> (accesat: 21.05.2025).
222. **Председатель «Телерадио-Молдова» подает в отставку.** – Text : electronic // Молдавские ведомости. – 2014. – 5 дек. – În lb. rusă. – URL: <http://www.evedomosti.md/news/predsedatel-teleradio-moldova-podaet-v-otstavku> (accesat: 21.05.2025).

2015

223. **Șveț, Natalia-Maria.** Constantin Marin : [jurnalist, profesor universitar] / Natalia-Maria Șveț. – Text : nemediat // Calendar național 2015. – Chișinău, 2015. – P. 213-214. – ISSN 1857-1549.

2020

224. **Balint, Mario.** Constantin Marin, ales la conducerea „Teleraudio-Moldova” / Mario Balint. – Text : electronic // Radio România Actualități. – 2020. – 5 febr. – URL: <https://www.romania-actualitati.ro/stiri/in-lume/constantin-marin-ales-la-conducerea-teleradio-moldova-id6895.html> (accesat: 21.05.2025).

2025

225. **Constantin Marin, jurnalist, doctor în istorie, profesor universitar.** – Text : nemediat + Text : electronic // Calendar național 2025. – Chișinău, 2025. – P. 222. – ISSN 1857-1557 ; Idem [Resursă electronică]. – URL: <http://www.bnrm.md/files/publicatii/CalendarNational2025.pdf> (accesat: 18.04.2025).

INDEXURI AUXILIARE

Index de nume

A		Corobceanu, Svetlana	116
Aleșcovschii, Ivan	155	Coval, Dumitru	205
Andrițchi, Svetlana	176	Cozma, Valeriu	122, 150, 151, 210
Andronic, Ludmila	159	Crețu, R.	146
Armașu, Vitalie	155	Cujbă, V.	146
Avornic, Gheorghe	155		
B		D	
Babici, Ion	133	Dani, T.	149
Bahneanu, Vitalina	189	Danilov, Maria	141
Balint, Mario	224	Dembițchi, Antonina	127, 132, 133
Bogatu, Petru	153	Dogaru, Vitalie	154
Brînză, Sergiu	152	Dolea, Igor	152
Bucătaru, Igor	196	Donica, Lilia	176
Budurina-Goreacii, Carolina	199	Dorogan, Alexandru	157
Bulgaru, Maria	146, 152	Dorogan, Valentin	82, 84, 85, 159, 160, 189
Bulicanu, Victoria	107, 190	Drachenberg, Constantin	142
Bulimaga, Tatiana	147, 148	Dragalina, Galina	130, 131
Bunduchi, Ion	7, 119, 153, 157	Dumbrăveanu, Andrei	200
Burlac, Viorica	133	Dungaciu, Dan	196
Butucel, Elena	176		
C		E	
Cheradi, Natalia	201, 202	Eftode, Alexandru	113
Chetruș, Petru	130, 131, 146	Eșanu, Constantin	70
Cibotaru, Viorel	136, 137, 145		
Ciocanu, Gheorghe	162-171	G	
Ciofu, Victoria	133	Gaugaș, Petru	147, 148
Ciorici, Dumitru	119	Gherasim, Alexandra	135, 137, 207
Clobuțchi, V.S.	11, 12	Gherasim, Arcadie	153
Cojocar, Igor	202	Goian, Natalia	201
Cojocar, Svetlana	91	Gonța, Ana	119, 177, 178
Cojocar, Violeta	152	Gorceac, L.	146
Colațchi, Angela	199	Gorincioi, Tamara	143
Condrea, Irina	198	Gotișan, Victor	119
Corlat, Sergiu	135	Grădinar, Nelea	130, 131
		Grosu, Aneta	215

Ș		U	
Șarov, Igor	172-175	Ungureanu, Elena	176
Șveț, Natalia-Maria	223		
T		V	
Tacu, Mariana	191	Vareaghin, Ion	187
Tărăță, Marius	144	Varzari, Elena	198
Țirdea, Bogdan	88, 185, 186		
		Z	
Toacă, Mariana	197	Zaharia, Viorica	204
Tverdohleb, Octavian	176	Zavadschi, Ala	159
Twain, Mark	(154)	Zbanț, Ludmila	198

Ț			
Țurcan, Nelly	93, 94,	Пистринчук, Вадим	5
	(106), 108, 109, 110, 135, 137, 158,		
	161, 183, 184, 192, 201, 202		
Țurcanu, Vlad	119, 157		

Index de titluri

A câștigat toată stima și prețuirea colegilor și discipolilor	209
Academicianul Boris Melnic	122
Alma mater – primul site al universitarilor	76
Am depășit cota de o mie	79
Analele științifice ale USM	146
Audiovizualul autohton: oportunitatea strategiei naționale de dezvoltare	83
Audiovizualul din Moldova: oportunitatea lobbyismului public	49
Audiovizualul public în dimensiunile legislative	85
Avatarurile mass-mediei din Moldova	42
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”: proiecție în viitor	110
Bilanțul activității științifice a USM în anii 2002-2003	130, 131
Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1998/99	125
Codul audiovizualului al Republicii Moldova: analize și comentarii	7
Comunicare instituțională	1
Comunicarea instituțională	17
Comunicarea instituțională internațională	38
Comunicarea instituțională: repere teoretice	69
Comunicarea internațională	8
Comunicarea internațională în contextul mării dezbateri media	98

Comunicarea internațională: perspective științifice	70
Comunicarea mediatică – element al societății civile	43
Comunicarea publică: concepte și interpretări	126
Comunicarea publică: perspective științifice și didactice	60, 71
Comunicarea societală – atribut al societății civile	44
Comunicarea societală și relațiile publice în perioada de criză	159
Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație	161, 183, 184
Conceptul formativ „Pro Bologna”	103
Conceptul formativ „Pro Bologna” la FJSC	104
Concluzii	72
Constantin Marin	206, 210, 223
Constantin Marin – noul președinte al Companiei „Teleradio-Moldova”	212
Constantin Marin – noul președinte al TRM	213
Constantin Marin 1955	208
Constantin Marin a fost ales președinte al Companiei „Teleradio Moldova”	215
Constantin Marin este noul președinte al „Teleradio-Moldova”	211
Constantin Marin vrea să revină la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării	218
Constantin Marin, ales la conducerea „Teleradio Moldova”	224
Constantin Marin, jurnalist, doctor în istorie, profesor universitar	225
Constantin Marin, președintele deopotrivă exigent, tolerant și cooperant	112
Constantin Marin: „Unii spun că Angela Sirbu încearcă să-și camufle- ze eșecul managerial”	116
Cuvânt introductiv	87
De la concept până la difuzarea în eter	11
Decanul Constantin Marin este noul președinte al Companiei Teleradio- Moldova	214
Descoperirea societății civile	56
Dezvoltare și participare comunitară în Republica Moldova: studiu	4
Dilemele instituționalizării procedurilor democratice în contextul tranziției est-europene	187
Dimensiunea capitalului social în Republica Moldova: între modern și arhaic	88
Dimensiunea comunicațională a spațiului public	96
Dimensiunea intertextuală a editorialului în limbile româna, engleză și franceză	198
Dimensiuni ale investigației științifice a jurnalismului autohton	99
Dimensiuni noi ale mass-mediei în Moldova	33
Dimensiunile implicitului în discursul politic	189
Disfonie mediatică sau pluripartidismul presei și recuperarea societă- ții civile în Republica Moldova	50
Dr. hab. Constantin Marin, șef de catedră	207
Dreptul publicului de a fi informat	80

Education of Journalists in Moldova	61
Evoluția politicilor în sistemul național al bibliotecilor din Republica Moldova	192
Factorul mediatic în profilarea imaginii de țară a Republicii Moldova	177, 178
Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării	81
Fenomenul violenței televizuale: cazul Republicii Moldova	179, 180
Formarea profesională continuă a personalului de specialitate din bibliotecile Republicii Moldova: starea de fapt și perspective	201
Geneza societății civile în Republica Moldova	185, 186
Generația postbelică	123
Ghid de jurnalism pentru liceeni	128
Ghid metodologic pentru elaborarea tezelor de licență și masterat	137
Ghid pentru elaborarea tezei de master și desfășurarea practicii de specialitate	158
Ghid practic pentru coordonatorii de relații publice din organizațiile neguvernamentale	132
Ghidul liderului comunitar	133
Hegel sau societatea civilă ca lume a reflectării eticului	51
Impactul transporturilor asupra dezvoltării relațiilor economice internaționale	134
Imperativ comunicațional al societății civile	39
Influența politică a mass-mediei: presa Republicii Moldova din perspectiva modelului mediatic anglo-saxon	190
Informarea politică audiovizuală: între sondajul de opinie și monitorizare	77
Institutul de Relații Internaționale din Moldova	139
Integrare prin cercetare și inovare	162-175
Itinerarul audiovizualului în electoral 2003	73
Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere	147, 148
Jurnalism de bună calitate	40
Jurnalism de investigație	153
Jurnalism de investigație de la Mark Twain la „Ziarul de gardă”	154
Jurnalismul convergent ca fenomen mediatic: particularități și tendințe	200
Jurnalismul de investigație – instrument de asanare social: prolegomene	89
Jurnalismul în situații de criză	160
Jurnalismul social din Republica Moldova: proces de creație, cadru relațional și produse mediatice	194

Jurnalistica	62
Jurnalistica est-europeană: ora marilor transformări (1989-1990)	13
Jurnalistul între datorie și conflict	136
L'education des journalistes en Moldavie	63
La anii începuturilor	22
Luceat lux vestra	107
Managementul PR-ului politic în campaniile electorale	196
Manual de identitate vizuală	176
Mass-media și comunicarea interculturală	140
Mass-media: proiecție în viitor	41
Mass-media	90, 92, 100
Mass-media din Moldova: între partizanatul politic și jurnalismul liber	37, 52
Mass-media din Republica Moldova: implicații politice	57
Mass-media din Republica Moldova în an electoral	53
Mass-media din Republica Moldova: între înregimentare doctrinară și pluralism politic	105
Mass-media în postcomunism: cazul Republicii Moldova	9, 10
Mass-media și dezvoltarea comunitară: (analiză politologică)	188
Mass-media și organizațiile neguvernamentale	45
Metodologia de desfășurare a probelor de concurs pentru admiterea la studiile doctorale	118
Moldavian media	74
Moldoscopie	155
Moldova în circuitul informativ internațional	31
Monitorizarea prezenței actorilor politici/electorali la principalele canale de televiziune în perioada preelectorală, electorală și postelectorală a alegerilor parlamentare din 2009	157
Narațiuni de dezinformare anti-UE în media online din Republica Moldova	204
Noi dimensiuni ale mass-mediei din Moldova	34
Noile media și practici ale comunicării politice online din Republica Moldova	193
O nouă concepție formativă: Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării în programul „Tempus”	121
Paradigme ale comunicării științifice	93
Parte a pleiadei de savanți notorii din Republica Moldova	106
Participant activ la propășirea școlii moldovenești	25
Planificarea strategică în bibliotecile publice: provocări și soluții pentru adaptare și creștere	109

Pledoarie pentru un jurnalism de calitate	127
Politica și comunicarea în tranziție	149
Politicile editoriale ale TV Moldova 1: analiză istorico-mediologică	181, 182
Potențialul presei în medierea dialogului social	195
Practica comunicării instituționale în viziunea angajaților Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”	108
Practici mediatiche de promovare a PR-lui negru în cadrul campaniei electorale din 5 aprilie 2009 ale ziarelor „Moldova suverană” și „Timpul de dimineață”	91
Practici mediatiche falimentare: cazul Republicii Moldova	58
Prefață	78
Presa comunistă și muncitorească de peste hotare	12
Presa de partid și valorizarea societății civile	46
Presa din Basarabia – cea care a ținut vie flacăra ideilor naționale	143
Presa din Basarabia: analize, contexte, valori (1854-2004)	141
[Presa din Basarabia: analize, contexte, valori (1854-2004)]	144
Presa în oglinda presei	145
Presa locală din Republica Moldova: condiții de afirmare, repere funcționale, discurs sociocultural	197
Președintele Companiei „Teleradio-Moldova” demisionează	219
Problemele ziariștilor moldoveni	111
Procesul de la Bologna în Republica Moldova (2004-2007)	156
Promotor al științelor politice	86
Propagandist și organizator pasionat	23
Public Relations	15
Puterea: opacitate sau vizibilitate socială	64
Radio Moldova Internațional și torentul liber informativ	35
Radiodifuziunea internațională	16
Radiojurnalistica	14
Relațiile cu publicul	82
Resursele comunicaționale ale societății civile	75
Rolul bibliotecii academice în managementul datelor de cercetare	202
Rolul bibliotecii în educația lecturii ca bază pentru cunoaștere și dezvoltare	203
Rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale.	
Cazul Republicii Moldova	199
Rolul jurnalismului științific în comunicarea științei	94
Savant și pedagog prin vocație: Constantin Solomon, doctor habilitat în politologie, profesor universitar la 70 de ani	102
Securitatea informațională din perspectiva mediatică	119
Securitatea spațiului mediatic: provocări și oportunități	101
Serviciul public al audiovizualului: Codul audiovizualului al Republicii Moldova: comentarii	6

Societatea civilă	97
Societatea civilă: abordări clasice și reconsiderări moderne	3, 20, 21
Societatea civilă ca domeniu de cercetare politologică	95
Societatea civilă – dimensiune comunicațională	54
Societatea civilă – dimensiunea juridică	65
Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială	2
Societatea civilă leviathanică	59
Societatea civilă, stricto sensu	66
Societatea civilă – substanța modernității	47
Spațiul public comunicațional	48
Spațiul public și comunicarea mediatică în Moldova	55
Statornicirea presei pentru tineret	26
Strategia de comunicare instituțională (2024-2028)	120
Strategii și tehnici mediatice în procesul de stabilire a agendei politice în Republica Moldova	191
Studia Universitatis Moldaviae	152
Toleranța politică și etnică din perspectiva mediatică	138
Tot mai multă lume constată că progresăm: de vorbă cu Constantin Marin, președintele Companiei „Teleradio-Moldova”	115
Un itinerar în universul mediatic-comunicațional: ghidul studentului	135
Un motto nou la „Teleradio-Moldova”: „Informare imparțială și pluralism social-politic”	113
Un valoros studiu științific	142
Universitatea de Stat din Moldova (1996-2006)	150, 151
Vivat professores!	126
Vocația socială a comunicării mediatice	67
Vrem mai multe buletine de știri la Moldova 1	114
Vrem și noi motociclete!	205
Глава компании Teleradio Moldova Константин Марин подал в отставку	220
«Живой эфир» – главная примета информационно-публицистического радиовещания в ССР Молдова	30
Жизнь советов газетной строкой 2	8
Константин Марин – председатель компании «Телерадио-Молдова»	216, 217
Константин Марин уволился с поста директора «Телерадио-Молдова»	221

Масс-медиа Республики Молдова на этапе строительства гражданского общества	68
Молодежная печать Молдавии и национальная политика КПСС	32
Общественно-политическое радиовещание на этапе обновления	29
Печать Молдовы на этапе перемен (1989-1994 гг.)	36
Пламенный пропагандист и организатор	24
Председатель «Телерадио-Молдова» подает в отставку	222
Развитие сообществ и участие на местном уровне в Республике Молдова: исследование	5
Становление комсомольско-молодежной печати Молдавии (1918-1941 гг.)	18, 19
Становление молодежной печати	27
Стратегия адвокации, коммуникации и социальной мобилизации в области контроля туберкулеза в Республике Молдова (2018-2020 гг.)	117

Index de ediții periodice

BiblioPolis	108, 110, 128, 143, 209	Psihosociologia & Mass-media (București)	55
Buletin științific al Academiei Ecologice din România	3, 66	Revista de istorie a Moldovei	144
Chișinău. Curierul de seară	205	Studia Universitatis Moldaviae	93, 94, 109, 152
Comunistul Moldovei	23, 26	Тimpul de dimineață	86
Journal sur les médias en Europe de Sud-Est	63	Tyragetia	142
Jurnal de Chișinău	114, 116	Universitatea de Stat din Moldova	76, 79, 81
Mass-media în Moldova	33, 34, 40, 45, 46, 49, 53, 57, 73, 77, 83, 99, 154	Vocea civică	37
Mesager universitar	123	Ziarul de gardă	213
Moldoscopie	55, 88, 102, 155	***	
Moldova suverană	124	Коммунист Молдавии	24, 27
Nistru	22	Молдавские ведомости	222
Noi	115	Невский наблюдатель	68
Pedagogul sovetic	25		

FILE DE ALBUM

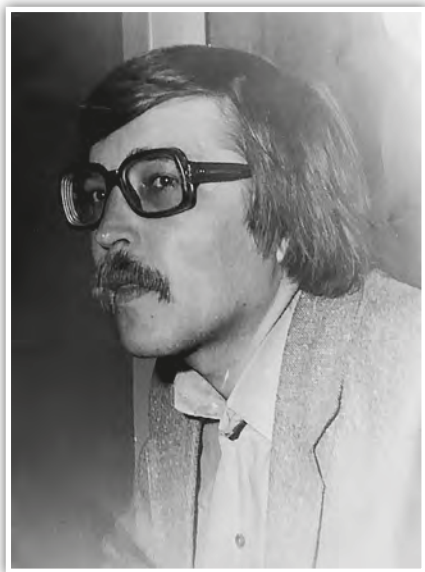

*Constantin Marin în anii tinereții,
începutul anilor 70 ai secolului XX*

*Constantin Marin și Lidia Cucereanu – tinerii care urmau să-și
împletească destinele pentru decenii. Perioada studiilor universitare
la Facultatea de Filologie, Secția jurnalism, Universitatea de Stat din
Chișinău (astăzi, Universitatea de Stat din Moldova), anii 1972-1973*

*Începuturile activității la
Catedra istoria jurnalisticii,
anii 80*

*Constantin și Lidia Marin
în momentul semnării actului de căsătorie, 1977*

*Prof. Dumitru Coval, prof. Alexei Sîcirov, dr. Ana Zatușevscaia,
prof. Valentin Clobuțchi și dr. Constantin Marin,
împreună cu alți membri ai corpului profesoral
al Facultății de Jurnalistică, perioada anilor 1987-1989*

*O explorare a Florenței, în timpul stagiului de cercetare
din cadrul proiectului Tempus-Tacis, 1996*

*Promoția 1990 a Facultății de Jurnalistică, împreună cu cadrele didactice.
În rândul al doilea, profesorii: dr. Constantin Marin,
prof. univ. Vasile Pojoga, dr. Victor Moraru,
prof. univ. Dumitru Coval (decan), dr. Gheorghe Bârsan*

*Cu prof. Dan Fellner, Universitatea de Stat din Arizona (SUA),
și conf. Nelly Țurcan, prodecanul Facultății de Jurnalism
și Științe ale Comunicării, USM, 2006*

Constantin Marin, în cadrul cursului de Jurnalism, prezentând elementele de bază ale unui comunicat de presă, anul 2000

Promoția anului 1989 a Facultății de Jurnalism la întâlnirea absolvenților, alături de prof. Constantin Marin, 2005

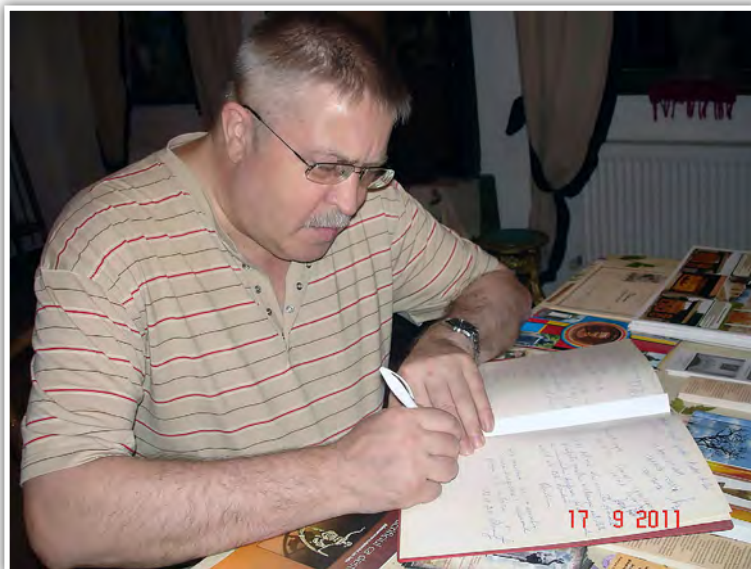
Eveniment dedicat publicității la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, cu participarea decanului Constantin Marin, alături de studenți și cadre didactice, 2007

Decanul Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, prof. univ. Constantin Marin, alături de conf. univ. dr. Nelly Țurcan, prodecan, și conf. univ. dr. Natalia Goian, șefa Catedrei de biblioteconomie și asistență informațională

*Constantin Marin, președinte al IPNA Compania „Teleradio-Moldova”,
în cadrul unei discuții de lucru, 2010*

Constantin Marin consemnând o dedicație într-un volum colectiv

*O zi de consolidare a echipei la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării:
Valentin Dorogan, Mariana Tacu, Mihai Lescu, Dumitru Țurcanu,
Constantin Marin, Ion Bunduchi, Andrei Dumbrăveanu,
Sergiu Corlat, Vlad Madan, Eugen Luchianiu, 2008*

*Constantin Marin, președinte al IPNA „Teleradio-Moldova”,
alături de Petru Macovei, director executiv al Asociației Presei Independente, și
colegi de breaslă, în cadrul unui eveniment profesional dedicat mass-mediei, 2011*

Prof. univ. dr. Constantin Marin și prof. univ. dr. Victor Moraru, foști decani ai Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării în sala „Dumitru Coval”, dedicată memoriei primului decan al facultății

Constantin Marin, în dialog academic cu dr. conf. univ. Mihail Guzun, decan al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, 2012

Constantin Marin alături de Olivia Furtună și Irina Staver, în cadrul unei sesiuni foto realizate la un eveniment al televiziunii publice, 2012

Dr. Aneta Gonța și prof. Constantin Marin, răsfoind volumul „Ovidianum – 45”, dedicat istoriei Universității „Ovidius” din Constanța, 2006

Constantin Marin, în calitate de consultant științific, luând cuvântul în cadrul susținerii publice a tezei de doctor habilitat a dnei Nelly Țurcan, 2014

Lidia și Constantin Marin, alături de copiii lor, Sanda și Radu, în seara de Revelion

Gutiera Prodan și Constantin Marin, în cadrul evenimentului aniversar organizat la IPNA „Teleradio-Moldova” cu ocazia zilei de naștere a jurnalistei, 12 noiembrie 2013

La aniversarea socrului Radion Cucereanu, reputat autor, profesor și promotor al valorilor românești, la care au fost prezenți: Constantin, Lidia, Sanda și Radu Marin, Viorica Cucereanu-Bogatu, Petru și Cristian Bogatu, 2013

*Constantin Marin, președintele IPNA Compania „Teleradio-Moldova”,
în cadrul conferinței de presă dedicate celei de-a IX-a ediții
a selecției naționale Eurovision Moldova, 2013*

Constantin Marin împreună cu fiul său, Radu

Familia Marin, 2014

Constantin Marin, președinte al IPNA „Teleradio-Moldova”, alături de Alexandru Dorogan, director general al Radio Moldova, la manifestările dedicate Zilei Europei în Piața Marii Adunări Naționale, Chișinău, 10 mai 2014

*Evaluarea finală a absolvenților specialității Comunicare și relații publice.
Comisia de licență: prof. univ. Constantin Marin,
prof. univ. Nelly Țurcan, prof. univ. Elena Prus (președinte) și
conf. univ. Valentin Dorogan, șeful Departamentului comunicare și
teoria informării, 2017*

Constantin și Lidia Marin la 40 de ani de căsnicie

Constantin și Lidia Marin alături de copiii lor, Sanda și Radu, sărbătorind patru decenii de căsnicie, 2017

Constantin și Lidia Marin la Crucea de piatră de la Orheiul Vechi, satul Butuceni

Constantin Marin, împărtășind din experiența sa profesională în cadrul cursului de comunicare instituțională organizat pentru bibliotecarii Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, 2025

Constantin Marin, cu zâmbetul său inconfundabil – un mentor dedicat și o prezență caldă în lumea comunicării și jurnalismului

*Constantin Marin – omul dialogului,
al ideilor clare și al meseriei profesate cu pasiune*

Colecția **Bibliographica**

Parcursul profesional al domnului Constantin Marin, remarcabil prin echilibrul său între rigurozitatea științifică și implicarea activă în viața publică, evidențiază un model de leadership academic axat pe strategie, colaborare și mentoring.

Dr. Mariana HARJEVSCHI,
director general al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”

Profesorul universitar Constantin Marin nu este doar un coleg valoros. Este un intelectual rafinat, un om al ideilor care nu forțează nota, dar o ridică mereu. Este genul de lider care nu impune prin autoritate, ci convinge prin echilibru și luciditate. Are o ironie fină, care dezamorsează tensiuni, și o prezență calmă, care inspiră ordine.

Nelly ȚURCAN,
doctor habilitat în sociologie, profesor universitar

Constantin Marin rămâne cu persistență fidel vocației de a-și vedea misiunea, având ca repere temeinicia necesară, chibzuința. Nu a acceptat niciodată superficialitatea, iar în domeniul căruia i s-a consacrat – jurnalism și științe ale comunicării – nu a admis lipsa de adâncime, lejeritatea abordărilor.

Victor MORARU,
academician

Colecțiile Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”

- Colecția **Antologii**
- Colecția **BiblioEseu**
- Colecția **Bibliographica**
- Colecția **de buzunar**
- Colecția **Chișinăuiana**
- Colecția **Dialoguri**
- Colecția **Exegeze literare**
- Colecția **Inedite**
- Colecția **Professional**